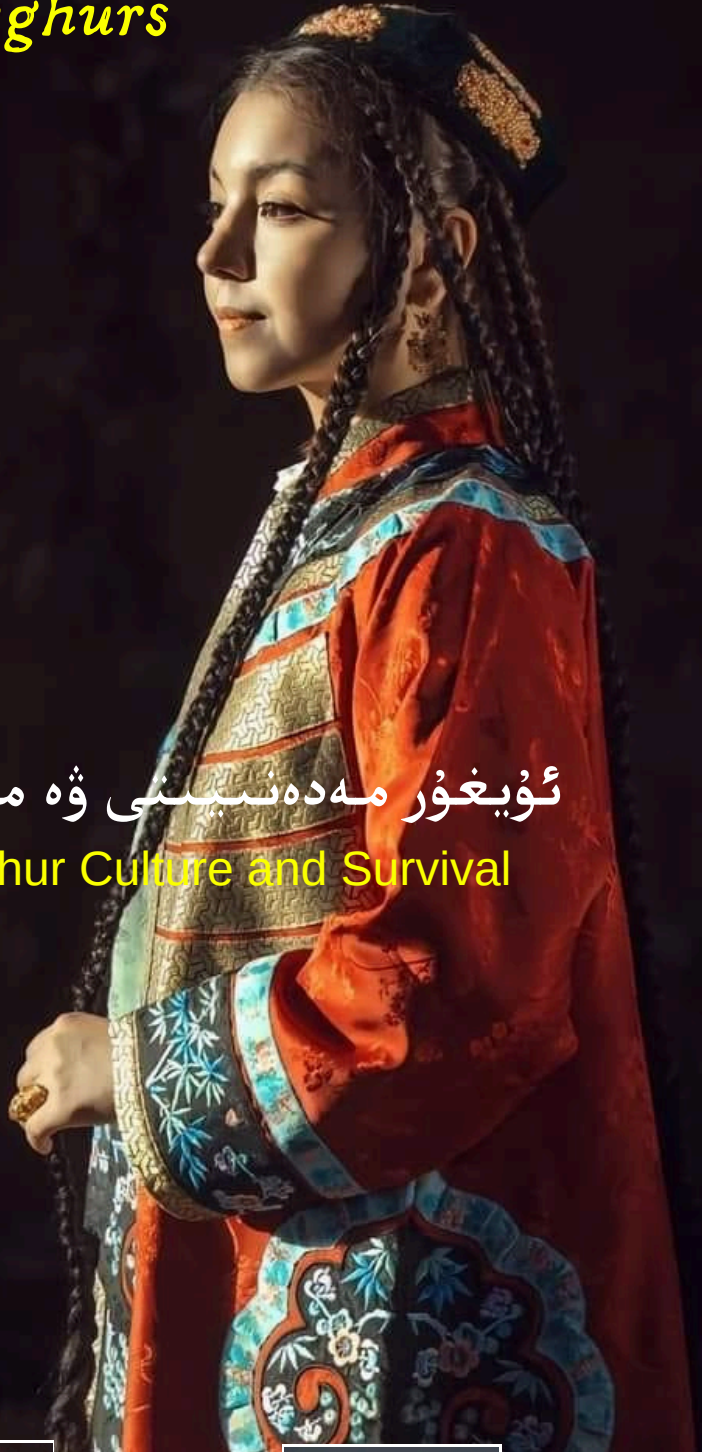

ئۇيغۇرلار

The Uyghurs

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە مەۋجۇدىيەتنىڭ ژۇرنىلى
The Magazine of the Uyghur Culture and Survival

جاسۇسلۇق ۋە
يالغانچىلىق

1

بىلىۋالدىغان
ھايات ساۋاقلرى

70

روھىي جەھەتتە
كۈچلۈك ئادەملەر

29

ئۇيغۇرلار

ئايلو، ئۈنۈپرسال ژۇرنال

ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتىنى قەدىمە دۇنيا مەدەنىيەتلىرىنىڭ ئۇچراشقان مەدەنىيەتلىرى مەركىزىدۇر. ھالبۇكى، بۇ يەردىكى ئاساسى ئېقىم مەدەنىيەتنى يەنىلا ئەزەلدىن شۇ جايدا ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەتلىرىدۇر.

باش مۇھەررىر: ئۇيغۇر كۆكتارت

مۇھەررىرلەر: ھېكمەتیار ئىبراھىم

ئۆتكۈر ئالماس

چىقارغۇچى ئورۇن:

ئۇيغۇر پروجېكت فوندى (UPF)

www.uyghursfoundation.org

ژۇرنالنىڭ نەشر ھوقۇقى:

ئۇيغۇر پروجېكت فوندىغا تەۋە.

مەنبەسى ھەققىدە ئىزاھات بېرىلگەن قىسمەن

ئەسەرلەردىن باشقا بارلىق ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى

بۇ ژۇرنالغا مەنسۇپ.

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر تەتقىقاتى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېتۈك
سىياسەتچى ئوغلانى
مەخسۇت مۇھىتى

95

مەدەنىيەتتەمىزىدە ئىسلام

مۇئەييەنلەشتۈرۈشنى ئۆگىنىش

63

ساغلاملىق

بېھنىڭ سەككىز خىل پايدىسى

56

كۆڭۈل ۋە تىن

كىچىك ئۆزگىرىشلەر نېمە
ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە؟

77

بىز باشقىلاردىن ئۆزىمىز

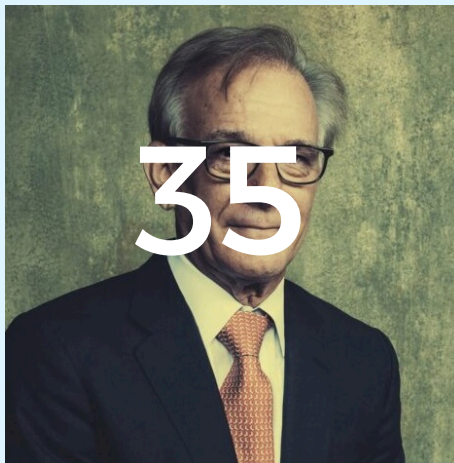
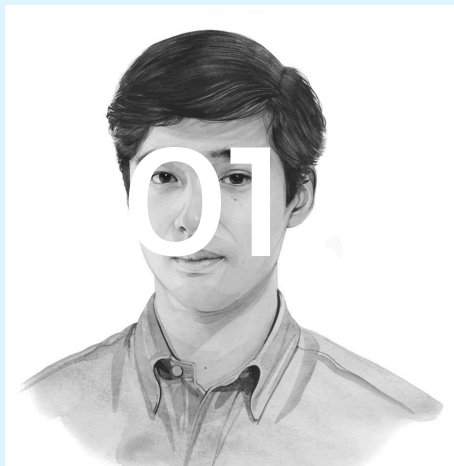
كۈتكەننى كۆرىمىز

47

ھۆلىستان

بالىلارنىڭ دەسلەپكى
تەرەققىياتىغا ئائىت بىلىۋېلىشقا
تېگىشلىك ئون مەسىلە

52

مىسىسىز ئويغىنىش

روھىي جەھەتتە كۈچلۈك
ئادەملەرنىڭ تۆت
ئالاھىدىلىكى

ئەنسىز خىياللارنى
تىزگىنلەشتىكى ئەمەلىي
چارىلەر

89

ئىتاي تەتقىقاتى

جاسۇسلۇق ۋە يالغانچىلىق

ئەلقتارا ۋەزىيەت

بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ
ئارىسىدىكى نەپرەتگۈزۈلۈشلەر

تۈھۈنلەر ۋە بېشىملەر

ئىجتىمائىي تاراتقۇ ۋە
روھىي ساغلاملىق

بىلىۋېلىشقا تېگىشلىك
ھايات ساۋاقلرى

70

خىتاي تەتقىقاتى

SPIES

جاسۇسلۇق

ۋە

AND

LIES

يالغانچىلىق

HOW CHINA'S GREATEST COVERT
OPERATIONS FOOLED THE WORLD

'When Alex Joske speaks,
governments need to listen.'

MIKE GALLAGHER,
MEMBER OF US CONGRESS

ئالېكس جوسك

ALEX

JOSKE

13- باب: بۇددىزمنىڭ تەسىر كۆرسىتىش قورالى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىشى

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

نەن شەن بۇتخانىسىدىكى ئاۋالوكتىسپۇرا بۇتى (بۇددا دىنىدىكى بىر بۇتنىڭ ئىسمى، ت) خىتاي چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى خەينەن ئارىلىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ غايەت زور بۇت خەينەندە يىلدا بىر ئۆتكۈزۈلدىغان «بوئاۋ مۇنبىرى» گە ئوخشاشلا، خىتايغا تۇتىشىدىغان يول ئېغىزىغا جايلاشتۇرۇلغانىدى. سىزنىڭ قانداق قارىشىڭىزغا باغلىق ھالدا، بۇ ئارال ئۆز نۆۋىتىدە يەنە خىتاينىڭ دۇنيانى كۆزىتىش نۇقتىسىدۇر. ئاۋالوكتىسپۇرا بۇتى گويا مالايسىيا ۋە ھىندونېزىيەگە، ھەتتا ئۇنىڭدىن ھالقىپ ئاۋسترالىيەنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا نەزەر سالماقچى بولغاندەك كۆرۈنىدۇ.

بۇ بۇت خىتايغىلا خاس بولماستىن، سىربلانكا، تايلاندا ۋە بېرمىدىمۇ بۇددىستلار تەرىپىدىن ئۇلۇغلىنىدۇ. خەينەندىكى ئاۋالوكتىسپۇرا بۇتى ئالتە يىللىق قۇرۇلۇشتىن كېيىن 2005-يىلى پۈتكەندە، خىتاي چوڭ قۇرۇقلۇقى، تەيۋەن، خوڭكوڭ، ئاۋمېندىن كەلگەن بىرەر يۈزدەك راھىب بىر يەرگە جەم بولۇپ، بۇ بۇتنىڭ ياسىلىپ بولغانلىقىنى تەبرىكلەشكەن.

تەبرىكلەش مۇراسىمىنىڭ ئۆزىلا جاھان ئەھلىگە سىياسىي سىگنال بەرگەن بولۇپ، شۇ كۈنى جەم بولۇشقان راھىبلار «دۇنيانىڭ تىنچ-ئامانلىقى ۋە خىتاينىڭ (يەنى كوممۇنىست خىتاي بىلەن تەيۋەننىڭ) تىنچ بىرلىشىشى» ئۈچۈن دۇئا قىلىشتى. بۇ مۇراسىمغا نېپالنىڭ پادىشاھىمۇ قاتناشقان بولۇپ، ئۇ ساكىامۇنىنىڭ (بۇددا دىنىدىكى يەنە بىر بۇتنىڭ) ھەيكىلىنى كۆتۈرگىنىچە، خىتاي بىلەن نېپالنىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقانلىقىنىڭ ئەللىك يىللىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن كەلگەنىدى. خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ بىرلىكسەپ سەپ خىزمىتىگە مەسئۇل ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارمۇ بېيجىڭدىن ئەۋەتىلگەن بولۇپ، بۇ يىغىن ئەھلىگە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ بۇددىزمغا ئالاقىدار ئىشلارغا مۇداخىلە قىلىدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. (1) بۇ بۇددىزمنى ۋاستە قىلغان سىياسەت، دىپلوماتىيە ۋە تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكىتى ئىدى.

بۇ مۇراسىمنىڭ يوشۇرۇن مەنىسى ئاۋالوكتىسپۇرا بۇتىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولۇپ، بۇ بۇت بىرى خىتايغا، بىرى تەيۋەنگە، يەنە بىرى دۇنيانىڭ قالغان قىسمىغا قاراپ تۇرغان ئۈچ ھەيكەلدىن

تەركىب تاپقاندى. ھەربىر بۇتقا ئايرىم مەنە يۈكلەنگەندى. خىتايغا يۈزلىنىپ تۇرغان ئاۋالوكتسىپۇرا بۇتنىڭ قولىدا «ھېكمەت» كە ۋەكىللىك قىلىدىغان يۆگمە كىتاب بار ئىدى. تەيۋەنگە يۈزلىنىپ تۇرغان ئاۋالوكتسىپۇرا بۇتنىڭ قولىدىكى نېلۇپەر تىنچلىققا ۋە «تىنچ بىرلىشىش» كە ۋەكىللىك قىلاتتى. جاھان ئەھلىگە يۈزلىنىپ تۇرغان ئاۋالوكتسىپۇرا بۇتنىڭ قولىدا مارجانلار بار بولۇپ، بۇ «شەپقەت» نىڭ سىمۋولى ئىدى. (2)

گەرچە ئاۋالوكتسىپۇرا بۇتنىڭ شەكلى ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ، ئەمما خەينەن ئارىلىدىكى بۇ بۇتنىڭ ئارقىسىدىكى ھېكايە تولمۇ ئۆزگىچىدۇر. بۇ بۇتنىڭ ياسىلىشى توغرىسىدىكى ھەقىقىي ھېكايە خىتاي ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭ چەتئەل جەمئىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە مەخپىي تور بەرپا قىلىش ئۈچۈن دىننى ۋە بىرلىكسەپ خىزمىتىنى قانداق سۈيىستېمال قىلىدىغانلىقىنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ.

شاڭخەيدىكى تور

ئاۋالوكتسىپۇرا بۇتنىڭ ئالدىدا غادىيىپ تۇرغان جى سۇفۇ ئاپئاق كۆڭلەك بىلەن قارا ئىشتان كىيىۋالغان بولۇپ، كىشىگە بىر قىسىملا كۆرۈنەتتى. ئۇ ياسىلىشىغا ئۆزى يېتەكچىلىك قىلغان بۇ بۇتنىڭ «ئايال ئەركىنلىك ئىلاھى» نىڭ ھەيكىلىدىن نەچچە ئون مېتىر ئېگىزلىكىنى پەش قىلىپ ئۆلگۈردى. ئاندىن ئالدىغا ئولشىۋالغان مۇخبىرلارغا: «بۇ جاي پات ئارىدا شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بۇددىستلارنىڭ ئىبادەت مەركىزىگە ۋە خەلقئارالىق بۇددىزم كۈلتۈرەل ساياھەتگاھىغا ئايلىنىدۇ» دېدى. (3)

1990- يىللىرى مەزكۇر پىلان بېكىتىلگەندىن بۇيان، جى سۇفۇ ئىزچىل بۇ پىلاندىكى يادرولۇق شەخس ئىدى. گەرچە خەينەن ئارىلىدىكى بىرىنچى قول باشلىق، يەنى ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ سېكرېتارى بۇ پىلاننى قوللاپ- قۇۋۋەتلىسىمۇ، يەنىلا بىر تەرەپ قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەر بار ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن بېيجىڭدىكى دىنىي ئىشلارغا مەسئۇل تارماقلارنىڭ تەستىقىنى ئېلىش؛ شۇنداقلا ئاخىرقى لايىھەنى بېكىتىشتە بۇددىزم مۇتەخەسسسلرىنىڭ، سەنئەتكارلارنىڭ، مېتالورگىستلارنىڭ ۋە بىناكارلارنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىش زۆرۈر ئىدى. ھەممىدىن مۇھىمى، ئۇ بىر ماكانغا — راھىبلار مەھەللىسىگە ۋە بىر بۇتخانىغا —، شۇنداقلا «ھۆرمەتكە سازاۋەر» چوڭ راھىبىنىڭ ھەمكارلىقىغا موھتاج ئىدى.

لېكىن، شاڭخەيدىن كەلگەن، بۇددىزمغا ھېچقانچە قىزىقمايدىغان، كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكى بولمىغان سودىگەر جى سۇفۇ نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشقا مەسئۇل قىلىنغان؟ چۈنكى، ئۇ شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسى (SSSB) ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى. مەزكۇر ئىدارە خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ئەڭ ھۇجۇمچان، خەلقئارادا ئەڭ پائالىيەتچان تارماقلىرىدىن بىرىدۇر. چەتئەل ھۆكۈمەتلىرىگە سىڭىپ كىرىشنى مەقسەت قىلغان ئۇزۇن مۇددەتلىك ھەرىكەتلىرى سەۋەبلىك

سېسقى نامى پۇر كەتكەن شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسى يەنە ئۆزلىرىنىڭ راۋۇرۇس تور جاسۇسلۇقى ئىقتىدارغا ئىگە ئىكەنلىكى بىلەنمۇ پەخىرلىنەتتى. 2004-يىلى مەزكۇر ئىدارە ياپونىيەلىك بىر دىپلوماتىنىڭ كارائوكېدىكى كۈتكۈچى قىز بىلەن بولغان سەتچىلىكىنى تۇتقۇ قىلىپ ئۇنىڭغا تەھدىت سالغانلىقتىن، مەزكۇر دىپلومات ئۆلۈۋالغان. (4) ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، مەزكۇر ئىدارە يەنە شاڭخەيدە ئوقۇۋاتقان بىر نەپەر ئامېرىكالىق ئوقۇغۇچىغا CIA غا ۋە ئامېرىكا دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسىگە خىزمەت ئىلتىماسى سۇنۇشى ئۈچۈن پۇل بەرگەن بولۇپ، بۇ سەۋەبلىك ئامېرىكا ئىستىخبارات تارماقلىرى خىتايدا مۇئەييەن مەزگىل ياشىغان كەچمىشكە ئىگە كىشىلەرنى خىزمەتكە ئېلىشتىن قورقىدىغان بولۇپ قالغان. (5) يېقىنقى يىللاردا، مەزكۇر ئىدارە ئامېرىكا ئۆۋەتتە ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ياكى پېنسىيەگە چىققان ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا ۋە ئاخباراتچىلارغا يېقىنلىشىپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى ئوڭۇشلۇق ھالدا ئىندەككە كەلتۈرگەن ۋە سەزگۈر ئۇچۇرلارنىڭ بەدىلىگە ئۇلارغا پۇل بەرگەن. (6)

ئىنژېنېرلىق ئارقا كۆرۈنۈشىگە ئىگە جى سۇفۇ كەسپىي ھاياتىنى مەخسۇس ئۇلترا قىزىل نۇرلۇق باشقۇرۇلىدىغان بومبا يېتەكلەش سىستېمىسى (missile-guidance systems) تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇتلەق مەخپىي تەجرىبىخانىدا باشلىغان. (7) سىياسىي ئىشەنچلىكلىكى ۋە ھوشيارلىقى كۆپ يىللىق ھەربىي خىزمەت ئارقىلىق ئىسپاتلانغان كادىرلار 1980-يىللاردا يېڭىدىن قۇرۇلغان خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خىزمەتچىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالغانىدى. شۇ ۋەجىدىن، ئىنژېنېر جى سۇفۇ تۇبۇقسىز كەسىپ ئۆزگەرتىپ، شاڭخەيدىكى شىركەتلەرنىڭ دىرېكتورى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇ شىركەتلەرنىڭ ھەممىسى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە چېتىشلىق ئىدى.

بۇ شىركەتلەر نامدا خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ قارمىقىدىكى «شاڭخەي شەھەرلىك تاشقى سودا كومىتېتى» نىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولسىمۇ، ئەمما بۇ پەقەت شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ تىزگىنىدىكى غايەت زور سودا ئىمپېرىيەسىنى يوشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئاددىي نەپەرەڭ ئىدى، خالاس. بۇ شىركەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى بىنالارنى ئىشلىتەتتى. ئىنچىكە كۆزەتكەندە، بۇ شىركەتلەرنىڭ «خوجايىنلىرى» نىڭ ئىستىخبارات خادىمى ئىكەنلىكى مەلۇم بولاتتى. بۇنىڭدىن سىرت، يەنە چەتئەللىك تەتقىقاتچىلارنى ۋە قارار چىقارغۇچىلارنى يېتىشتۈرىدىغان نىقاب تەشكىلاتلارمۇ بار ئىدى. سىز شاڭخەيلىك «سودىگەر جاسۇس» لار ھەققىدە شۇنچىكى يىپ ئۇچىغا ئېرىشىشىڭىزلا، پۇل-پۇچەك، چىرىكلىك ۋە يوشۇرۇن ھەرىكەتلەردىن تەركىب تاپقان جانلىق مەنزىرە كۆز ئالدىڭىزدا زاھىرلىنىدۇ.

خىتايدا، مەمۇرىي ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭمۇ، ھەربىي ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭمۇ مەملىكەت مىقياسىدىكى چوڭ شەھەرلەردە تارماقلىرى بار. بۇ تارماقلار ئۆزلىرىنىڭ ئىشخانا ئەسلىھەلىرىنى

سېتىۋېلىش ياكى قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە بېرىش قاتارلىق نورمال ئىشلىرىدا، «مەمۇرىي نىقاب» (administrative cover) دېيىلىدىغان ئۇسۇلدىن پايدىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئەگەر سىز شاڭخەيدىكى مەلۇم بىر قاۋاقخانىدا جەلپكار ھەربىي ئىستىخبارات خادىمىنى ئۇچرىتىپ قالسىڭىز، ئۇ ئۆزىنى «شاڭخەي شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ 5-ئىشخانىسىدا ئىشلەيمەن» دەپ تونۇشتۇرۇشى مۇمكىن. (8) شاڭخەيدە بۇ خىل نىقاب ئىشخانىدىن كەم دېگەندە 13 ى، گۇاڭدوڭدا 18 ى بار. (9) بۇ ئۇچۇرلارغا ئىگە بولغاندىن كېيىن، ئوخشىمىغان نومۇردىكى ئىشخانىلارنى ئىزدەش ئاسانغا توختايدۇ. سىزنىڭ ئىزدەۋاتقىنىڭىز يا ھەربىي جاسۇس، يا خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ جاسۇسى بولۇشى مۇمكىن.

شاڭخەيدە، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ كىشىلەرگە ئانچە تونۇشلۇق بولمىغان تۆتىنچى ئىشخانىسى دەل ئاشۇ خىل شەرتكە چۈشىدۇ. شاڭخەينىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى توغرىسىدىكى رەسمىي تەتقىقاتتا، تۆتىنچى ئىشخانىنىڭ «نىقاب شىركەتلىرى» نىڭ «ئالاھىدە كەسىپ» بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقى، ئەمما تىجارەت قىلمايدىغانلىقى تىلغا ئېلىنغان. (10) تۆتىنچى ئىشخانىدىكى مەلۇم بىر خادىم ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مەزكۇر شەھەرنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتىغا، يەنى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە قاراشلىق كۈلتۈرەل نىقاب تەشكىلاتى ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى. (11)

سودا خاتىرىسى شاڭخەيدىكى جاسۇسلۇق تورى ھەققىدە تېخىمۇ كۆپ ئۇچۇر بىلەن تەمىنلەيدۇ. تۆتىنچى ئىشخانىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى بىر چوڭ شىركەت بېزەك ئېقىمى (Arts Décoratifs) ئەۋجىگە چىققان مەزگىلدە سېلىنغان، ئىسپانچە ئۇسلۇبتىكى «ئەنتىك داچىسى» (安亭別墅) دېگەن بىنا تىزىمغا ئالدۇرۇلغانىدى. بۇ بىنا ئىلگىرى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ گېنېرالنىڭ تۇرالغۇسى بولۇپ، خىتاي كومپارتىيەسى بۇ شەھەرنى قولغا كىرگۈزگەندە مۇسادىرە قىلىنىپ، كېيىن يېڭىدىن تەسىس قىلىنغان شەھەرلىك بىخەتەرلىك تارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. (12)

لېكىن، بۇ شىركەت ئەنتىك داچىسىغا تىزىمغا ئالدۇرۇلغان بىردىنبىر نىقاب تەشكىلات ئەمەس ئىدى. تېجەشچانلىقتىن، ھورۇنلۇقتىن ياكى ئۆزىگە زىيادە ئىشەنگەنلىكتىنمۇ ئەيتاۋۇر، خىتاي ئىستىخبارات تارماقلىرى ئۆزلىرىنىڭ نىقاب تەشكىلاتلىرى ئۈچۈن ئادرېسلارنى دائىم تەكرار ئىشلىتىدۇ. «شاڭخەي يېڭى ئەسىر ئىجتىمائىي تەرەققىيات فوندى» دېگەن ساخاۋەت ئاپپاراتىنىڭ تىزىمغا ئالدۇرۇلغان ئادرېسىمۇ ئوخشاشلا ئەنتىك داچىسىدۇر. گەرچە بۇ فوندى ھازىر ئۆز مۇددىئاسىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ مەقسىتى كونا ھۆكۈمەت خاتىرىسىدە كۆرسىتىلگەن «پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىك خىزمىتىگە پائال ھەمكارلىشىشىنى قوللاش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش» ۋە «دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىك خىزمىتىنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش» تىن ئىبارەت نىشاندىن ئۆزگەرمىدى. (13) رەسمىي خاتىرىلەردە يەنە مەزكۇر فوندىنىڭ «شاڭخەي خەلقئارالىق كۈلتۈر ئۇيۇشمىسى» غا دوكلات بېرىدىغانلىقى خاتىرىلەنگەن بولۇپ، مەزكۇر ئۇيۇشما خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تەسىر

كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ئۇزۇن تارىخقا ئىگە نىقاب تەشكىلاتى بولمىش «ختىاي خەلقئارالىق كۆلتۈر ئالماشتۇرۇش مەركىزى» نىڭ تارمىقىدۇر. (14)

مەزكۇر فوندىنىڭ توردا ھېچقانچە ئۇچۇرى يوق باشقا نىقاب شىركەتلەرگە ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، ئۇ ساخاۋەت ئاپپاراتى بولۇش سۈپىتى بىلەن، چوقۇم ھۆكۈمەتنىڭ ئوچۇق-يورۇقلۇق ۋە ئاشكارىلاش بەلگىلىمىلىرىگە بويسۇنۇشى كېرەك ئىدى. مۇھىمى، مەزكۇر فوندىنىڭ بەزى ئاشكارا ھۆججەتلىرى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ مەخپىيلىكى تۈزۈك نەزەرگە ئېلىنماستىنلا يېزىۋېتىلگەندەك قىلاتتى. مەسىلەن، خاتىرىلەردە بۇ فوندىنىڭ مۇدىرىيەت يىغىنلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ رۇيىنىڭ يولىدىكى 1-نومۇرلۇق بىنادا ئۆتكۈزۈلدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، بۇ شاڭخەينى ئىككىگە ئايرىپ تۇرىدىغان خۇاڭپۇ دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى ئېگىز بىنادۇر. (15) غەلتە يېرى شۇكى، قۇرۇلۇش كۆلىمىدىن قارىغاندا ئون مىڭ خادىمنى سىغدۇرغۇدەك چوڭلۇقتىكى بۇ ئىمارەت توغرىسىدا ھېچقانچە ئۇچۇر يوق ئىدى. (16)

بىر نەپەر يەرلىك تاكسىچى بۇ بىنادىن ھەيران بولۇپ، تورغا شۇنداق دەپ يازغان:

بۈگۈن مەن بىر يولۇچىنى رۇيىنىڭ يولىدىكى 1-نومۇرلۇق بىنانىڭ ئالدىغا ئاپپىرپ قويدۇم. بۇ بىنا بەكلا چىرايلىق بولۇپ، ئۈستى بىلەن ئاستى تار، ئوتتۇرىسى كەڭ ئىدى. لېكىن، بىنانىڭ كىرىش ئېغىزىغا ھېچقانداق تاختا ئېسىلمىغانىدى. شۇنىڭ بىلەن، مەن يولۇچىدىن: «بۇ نېمە ئىش قىلىدىغان ئورۇن؟» دەپ سورىۋىدىم، ئۇ ماڭا بۇنىڭ ھۆكۈمەت ئاپپاراتى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئاندىن مەن قايتىشىمدا ماشىنىنىڭ ئەينىكىنى چۈشۈرۈپ، قاراۋۇلدىن بۇنىڭ زادى نېمە ئورۇن ئىكەنلىكىنى سورىۋىدىم، ئۇ: «ئەڭ ياخشىسى سەن بۇنىڭ نېمە ئورۇن ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا قالغىن. سەن بۇ يەرنىڭ نېمە ئورۇن ئىكەنلىكىنى سورىيالمىسەن، ساڭا بىراۋ بۇ ھەقتە جاۋاب بەرگەن تەقدىردىمۇ، بۇنى <ھۆكۈمەت ئورگىنى> دېيىشتىن باشقا گەپ قىلالمايدۇ» دېدى.

بۇ تاكسىچى ئۆزى تېما يوللىغان مۇنبەردىكىلەردىن: «قانداق ئورگان مۇشۇنچىۋالا مەخپىي ئىش قىلىدۇ؟» دەپ سورىغاندا، توردىكى ئىسمى «milk19860911» بولغان بىرەيلەن: «دۆلەت بىخەتەرلىكى (ئىدارىسى)» دەپ جاۋاب بەرگەن. (17)

دېققەت تارتىمايدىغان بۇ ساخاۋەت ئاپپاراتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزالىرى ئىزچىل ھالدا قولايلىق بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆزلىرى خىزمەت قىلىدىغان ئاپپاراتقا، يەنى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە تەۋە ئېگىز بىنادا يىغىن ئاچقان. (18)

ئۇنداقتا، مەزكۇر «ساخاۋەت ئاپپاراتى» زادى نېمە ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؟ گەرچە بۇ ئاپپاراتىنىڭ رەسمىي دوكلاتىدا مۇجەمل ئىبارىلەر ئىشلىتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا بىر يوشۇرۇن كۈنتەرتىپكە ئىشارەت قىلىنغان. بىر يىلى، ئۇنىڭ خامچوتىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك ئۇيغۇرچە ۋە تىبەتچىنى راۋان بىلىدىغان «ئالاھىدە تالانتلىقلار» نى شاڭخەيدە «خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش» قا ئىشلىتىلگەن.

گەرچە تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستان بىلەن شاڭخەينىڭ ئارىلىقى تولمۇ يىراق بولسىمۇ، شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ ئالاھىدە ئورنى ئۇنىڭ پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارىدىغانلىقىدىن؛ شۇنداقلا چەتئەللەردىكى ئۇيغۇر ۋە تىبەت جامائەتچىلىكىنى نىشانلىغان بولۇشى مۇمكىنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. مەزكۇر فوندى يەنە «ئىپادىسى كۆرۈنەرلىك» بولغان شەخسلەرنى (بۇلار ئەڭ ئاكتىپ ئىستىخبارات خادىملىرى بولۇشى مۇمكىن) شاڭخەينىڭ سىرتىدا ئائىلە بويىچە «ئارام ئالغۇچ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» پۇرسىتى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارغا «تەشكىلاتنىڭ غەمخورلۇقى ۋە ئېتىراپى» نى ھېس قىلدۇرغان. (19)

مەزكۇر فوندىنىڭ پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى بىردىنبىر ئاشكارا بايان شۇكى، بۇ فوندى مېيگوڭ دەرياسىنىڭ (بۇ دۇنيادىكى 12-ئۇزۇن دەريا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4909 كىلومېتىر كېلىدۇ. تىبەت ئېگىزلىكىدىن باشلىنىپ، بېرما، لائوس، تايلاندى، كامبودژا، ۋيېتنام قاتارلىق دۆلەتلەردىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، ت) بويىدىكى دۆلەتلەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن يىللىق زېھنى سىناش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرغان. بۇ فوندى شاڭخەيدىكى داڭلىق فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن ھەمكارلىشىپ، ۋيېتنام، بېرما، تايلاندى، لائوس ۋە كامبودژالىق يۈزلىگەن ئادىر ئوقۇغۇچىلارنى خىتايغا ئەكەلگەن. بۇ ئوقۇغۇچىلار بۇ يەردە تىبەتتىن باشلىنىپ، ئۆز دۆلەتلىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان بۇ دەريا (يەنى مېيگوڭ دەرياسى) دۇچ كەلگەن ئېكولوگىيەلىك ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن كالا قاتۇرۇشقان.

بۇ مۇسابىقىگە «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» ۋە «لەنساڭ دەرياسى-مېيگوڭ دەرياسى ھەمكارلىقى» (بۇ خىتايىنىڭ مەزكۇر رايوندا ئۆز نوپۇزىنى جارى قىلدۇرۇش ئۇرۇنۇشىدۇر) رامكىسىدىن نەزەر سالغان خىتايىنىڭ دۆلەت تاراتقۇلىرى بۇ مۇسابىقىنى «يۇقىرى دەرىجىلىك تاشقى تەشۋىقات پروجېكتى» دەپ سۈپەتلىگەن. لېكىن، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ كۆپىنچە بىرلىكسەپ ۋە تەشۋىقات خىزمەتلىرىگە ئوخشاشلا، بۇ ئىشقىمۇ ئىستىخبارات خادىملىرى ئىشتىراك قىلغان. بۇ شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ مېيگوڭ دەرياسى رايونىدىكى دۆلەتلەرنىڭ كەلگۈسى رەھبەرلىرىنى بايقاش ۋە يېتىشتۈرۈش جەھەتتىكى مۇكەممەل پىلانى ئىدى. (20)

بۇ فوندىدا پۇل ئىئانە قىلغۇچىلار خۇددى مەزكۇر فوندىنى باشقۇرىدىغان نەچچە ئون نەپەر ئىستىخبارات خادىملىرىغا ئوخشاشلا سىرلىقتۇر. (21) بۇ فوندىدا دائىم پۇل ئىئانە قىلىدىغانلار مەزكۇر فوندىنىڭ ۋەزىپىسىنى قوللايدىغان «سېخىي» شىركەتلەر، يەنى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ نىقاب شىركەتلىرىدۇر. بۇ شىركەتلەر ئۆي-مۈلۈك تىجارىتى، خەلقئارالىق سۇ ترانسپورتى ۋە تېلېگراف ئۈسكۈنىلىرى تىجارىتى قاتارلىقلاردىن ئېرىشكەن پايدىسىنى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە بېرىدۇ. بۇ شىركەتلەرنىڭ يەنە مەزكۇر ئىدارىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە ئالاقىدار فۇنكسىيەسىمۇ بار بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، بۇ شىركەتلەر بۇ ئىدارىنى بىخەتەر ئۆي ۋە كۆزىتىش ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىق ئەسلىھەلەر بىلەن تەمىنلىشى؛ شۇنداقلا بۇ ئىدارىنىڭ ئىستىخبارات خادىملىرى

چەتئەلگە چىقماقچى ياكى كىشىلەرنى جاسۇسلۇققا قوبۇل قىلماقچى بولغاندا، ئۇلارنى ساختا سالاھىيەت بىلەن تەمىنلىشى مۇمكىن.

بۇ فوندىلارغا پۇل ئىئانە قىلىدىغان شىركەتلەردىن بىرى خەينەندىكى «سەنيا نەنشەن گوڭدې فوندى» دۇر (三亚南山功德基金会). بۇ شىركەت يېقىنقى يىللاردا شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ «ساخاۋەت ئاپپاراتى» غا تەخمىنەن ئالتە مىليون خىتاي پۇلى ئىئانە قىلغان بولۇپ، بۇ مەزكۇر فوندىنىڭ مەبلەغىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. (22) «سەنيا نەنشەن گوڭدې فوندى» نىڭ رەئىسى سىرلىق ئىستىخبارات خادىمى بولماستىن، يىن شۇن ئىسىملىك بۇددا راھىبىدۇر. بۇ راھىب خىتايىنىڭ رەسمىي بۇددىزم ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شۇنداقلا (بۇ بابنىڭ بېشىدا تونۇشتۇرۇلغان) غايەت زور ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى جايلاشقان نەنشەن بۇتخانىسىنىڭ باش راھىبى بولۇپ، «خەلقئارالىق بوئاۋ مۇنبىرى» دە پات-پات سۆز قىلىپ تۇرىدۇ.

ئۇشۇبۇ «بۇددىزم» فوندى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ ئەرمەك پروجېكتىنىڭ (pet projects) ۋە تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنىڭ «سەدىقە قاچىسى» بولۇپ، بۇ قاچا ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتنى تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن مىليونلىغان بۇددىست تەرىپىدىن تولدۇرۇلىدۇ.

ياسالما مۇقەددەسلىك

رەسمىي باياناتلارغا كۆرە، خەينەن ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ سېكرېتارى 1990-يىللارنىڭ دەسلەپىدىلا بۇ ئارالغا چوڭ كۆلەملىك بۇتخانا سېلىشقا قىزىققان ۋە بۇ بۇتخانىغا «نەنشەن بۇتخانىسى» دەپ ئىسىم قويۇشنى ئويلاشقان. ئۇنىڭ بۇ ئىسىمنى ئويلىشىغا ئوتتۇرا ئەسىردە ياشىغان، بۇددا دىنىنىڭ نەنشەن مەزھىپىگە تەۋە بىر راھىبىنىڭ ھېكايىسى سەۋەب بولغان. ھېكايە قىلىنىشىچە، بۇ راھىب كېمە ئارقىلىق ياپونىيەگە بارماقچى بولغان بولسىمۇ، ئەمما بوران كېمە يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ، ئاخىرىدا ئۇنى خەينەن ئارىلىغا ئەكەپ قويدى. لېكىن، ئۇ يەنىلا ياپونىيەگە بېرىش نىيىتىدىن ۋاز كەچمىگەن ۋە ئالتىنچى قېتىمدا ئوڭۇشلۇق ھالدا ياپونىيەگە بېرىپ، ياپونىيەدە خىتاي بۇددىزمىنى تارقىتىدىغان تەسىردار كىشىگە ۋە ۋەزىخانغا ئايلانغان. بۇ ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى «دوستلۇق» ۋە باردى-كەلدىگە دائىر تەسىرلىك ھېكايە ئىدى.

پارتكوم سېكرېتارى سەنياغا بارغاندا بۇتخانا سېلىشقا مۇۋاپىق ئورۇننى — بۇ ئارقا تەرىپىدە تاغ، ئالدىدا دېڭىز بار، دېھقانلار ئاز بولغان مەنزىرە رايونى ئىدى — تاپقان ۋە ئىش باشلىغان. ئۇ بىر قانچە ئاي ئىچىدە خىتايىدىكى بۇددىزم پېشۋالىرىنىڭ ۋە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى نازارەت قىلىدىغان بىرلىكسەپ بۆلۈمى ئەمەلدارلىرىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرگەن. يەرلىك ھۆكۈمەت بۇتخانا سېلىش پىلانىنى تۈزۈپ، غايەت زور ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى ياساشنى بۇ تۈرنىڭ يادروسى قىلىپ بېكىتكەن.

ئۇ چاغلاردا مەبلەغ مەسلىسىنى ھەل قىلىش تەسكە توختىغان. ھالبۇكى، بۇددىزم پېشۋالىرى بۇ ئىشقا ياردىمىنى ئايمىغان. تەيۋەندىكى نەن خۇەيچىن (Nan Huai - chin) خەينەن ئۆلكىلىك پارتكوم سېكرېتارىنىڭ بۇ چۈشىنى ئىشقا ئاشۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن بىر مىليون دوللار ئىئانە قىلغان. نەن خۇەيچىن ئۆز نۆۋىتىدە يەنە خىتاي كومپارتىيەسى بىلەن تەيۋەن دائىرىلىرى ئارىسىدا مەخپىي ئالاقىچىلىك رولىنى ئوينىغان بولۇپ، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ھەرىكەتلىرىگە خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ قۇرغۇچىلىرىدىن شۇ يوڭيۈ (Xu Yongyue) مەسئۇل بولغان. كۆپ يىللىق پىلانلاش، كېڭىشىش ۋە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش نەتىجىسىدە، ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى 2003-يىلى تاماملانغان. (23)

ئەمەلىيەتتە، چىرىكلىك، سىر ۋە جاسۇسلار دەسلىپىدىن تارتىپلا نەن شەن بۇتخانىسىدىكى ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى پىلانىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى بولغانىدى. خەينەن ئۆلكىلىك پارتكوم سېكرېتارىنىڭ خىتاينىڭ بىخەتەرلىك ئاپپاراتلىرى بىلەن بىۋاسىتە باغلىنىشى بار ئىدى: شۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى، ئۇ خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقىغا مەسئۇل بولغان بولۇپ، مەزكۇر مىنىستىرلىق جاسۇسلۇققا قارشى تۇرۇش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى بىلەن تەڭداش ئاپپاراتتۇر. شۇنىڭدىن ئىلگىرى، ئۇ شاڭخەيدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار بولغان بولۇپ، بۇ بەلكىم مەزكۇر بۇتخانا پروجېكتىنىڭ ھەممىلا يېرىدە شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ ئىزنالىرىنى كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بولۇشى مۇمكىن.

شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ تەۋەلىكىدىكى جى سۇفۇغا ئوخشاش «سودىگەر»لەر دەسلەپكى مەزگىلدەلا بۇ پروجېكتقا ئىشتىراك قىلغان. بۇ ئىدارىنىڭ نىقاب شىركەتلىرى خەينەن ئۆلكىسى ئۆز ئالدىغا تۆلەشتە قىيىنلىدىغان چىقىملىرىنى ئۈستىگە ئالالايتتى. بۇ ئىش ئۈچۈن، شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىدىكى بوغالتىرلار يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇرەككەپ ۋە يۇقىرى تەننەرخلىق پائالىيەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى بۇ يەردە ئوبدان كارغا كەلگەن. (24)

ھازىر بۇ بۇتخانىغا ئىگىدارچىلىق قىلىۋاتقان ۋە ئۇنى باشقۇرۇۋاتقان شىركەت شاڭخەيلىك خىلمۇخىل ئەر-ئاياللار بىلەن تولغان. شىركەتنىڭ باش دىرېكتورى ۋە پارتكوم سېكرېتارى شۇ يۆشپىڭ (Xu Yuesheng) نەن شەن بۇتخانىسىنىڭ ئىئانىسىگە ئېرىشىپ تۇرىدىغان، شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدىكى «ساخاۋەت ئاپپاراتى» نىڭ مۇدىرىيەت ئەزالىرىدىن بىرىدۇر. ھۆكۈمەت خاتىرىلىرىدە كۆرسىتىلىشىچە، ئۇ شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ باش شىتابىدا ئۆتكۈزۈلگەن «ساخاۋەت يىغىنلىرى» غا قاتناشقان. (25) يەنە بىر ھۆججەتتە كۆرسىتىلىشىچە، ئۇنىڭ «شاڭخەي تىيەنخۇا ئۇچۇر تەرەققىياتى چەكلىك شىركىتى» دېگەن شىركەت ئۈچۈن ئىشلەيدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، بۇ شىركەتنىڭ ئادرېسىمۇ شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ «رۇينىڭ يولى 1-نومۇرلۇق بىنا» دىكى باش شىتابىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. (26)

ئەگەر بىراۋ ئىستىخبارات ئاپپاراتىنىڭ قاتتىق نازارەت قىلىنىدىغان تاملىرىنىڭ كەينىدە كۆرۈلسە، شۇنداقلا ئۇنىڭ نىقاب شىركەتلىرىنىڭ بىرىدە ئىشلىسە، ئۇنداقتا ئۇنىڭ ئىستىخبارات خادىمى بولۇش ئېھتىماللىقى ئىنتايىن يۇقىرى.

مەزكۇر شىركەتنىڭ خەينەندىكى رەھبەرلىرى ئارىسىدا يەنە شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ جاسۇسلىرى دەپ گۇمان قىلىنغان تۆت نەپەر كىشى بار بولۇپ، فېڭ فۇمىن (Feng Fumin) ئەنە شۇلاردىن بىرىدۇر. ئۇ ئىلگىرى مەزكۇر ئاپپاراتىنىڭ سىياسىي بۆلۈمىگە مەسئۇل بولغان بولۇپ، شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسى پارتكومىنىڭ خىزمەتلىرىنىڭ راۋان ئىجرا قىلىنىشىغا ۋە مەزكۇر ئاپپاراتىنىڭ ئوبرازىنى ياخشىلاش ئۈچۈن دۆلەت ئىچى تەشۋىقاتىنى قانات يايدۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. فېڭ فۇمىن مەزكۇر ئاپپاراتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كوممۇنىست ئەمەلدارلاردىن بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، دىنىي تەشكىلاتلار ۋە شىركەتلەر بىلەن باردى-كەلدى قىلىش جەريانىدىمۇ، تەشكىلاتىنىڭ ئىنتىزامغا كاپالەتلىك قىلالايدۇ، دەپ قارالغانىدى. (27)

گەرچە مەزكۇر ئىدارە «نەن شەن ئاۋالو كىتسى سۋارا شىركىتى» دە يېتەكچىلىك رولىنى ئوينىسىمۇ، ئەمما تىجارەت خاتىرىلىرىدىن قارىغاندا، بۇ ئىدارە ئۆزىنىڭ بىر نىقاب شىركىتى ئارقىلىق مەزكۇر شىركەتنىڭ ئاران 0.7 پىرسەنت پېيىغىلا ئىگىدەك قىلاتتى. شىركەتنىڭ قالغان پېيى شاڭخەي بىلەن خوڭكوڭدىكى ئىككى شىركەتنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ئىدى.

بۇ ئىككىلا شىركەتنىڭ ۋۇ فېيىفېي (Wu Feifei) بىلەن باغلىنىشى بار بولۇپ، ۋۇ فېيىفېي ئۆزىنىڭ تىجارەت ھاياتىنى ھېلىمەم خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ئاساسلىق نىقاب شىركەتلىرىدىن بىرى بولغان «خىتاي پەن-تېخنىكا ئۇچۇر ئىمپورت ۋە ئېكسپورت شىركىتى» دا باشلىغان. مەزكۇر شىركەتنىڭ شاڭخەيدىكى تارمىقى ۋۇ فېيىفېينىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا يەنە مەخسۇس ئۆي مۈلۈك، مەبلەغ سېلىش ۋە بۇددىزىم ساياھىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يىگىرىمىدىن ئارتۇق شىركەت بار. (28) خوڭكوڭدىكى شىركەتكە كەلسەك، بۇ شىركەتنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم پېيى ۋۇ فېيىفېي، شۇنداقلا شۇ يۆشپىنى (Xu Yuesheng) ئۆز ئىچىگە ئالغان شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا. (29)

بۇ يەردىكى بارچە شەخس ۋە تەشكىلاتلار ئاخىرىدا ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتىدىن ۋە نەن شەن بۇتخانىسىدىن كىرىم قىلىدىغان شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىغا تۇتىشىدىغاندەك قىلاتتى. گەرچە نەن شەن بۇتخانىسى ئۆزىنىڭ «ساخاۋەت ئورگىنى» ئارقىلىق شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە قەرەللىك پۇل ئىئانە قىلىپ تۇرىسىمۇ، لېكىن بۇ بۇتخانا مەزكۇر ئىدارىنىڭ نىقاب شىركەتلىرىگە ئىئانە قىلىدىغان پۇل بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا پەۋقۇلئاددە كۆپ. «نەن شەن فوندى» نىڭ مالىيە دوكلاتىغا كۆرە، بۇ فوندى 2019-يىلى شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى

ئىدارىسىنىڭ كونتروللۇقىدىكى شىركەتلەرگە 174 مىليون يۈەن بەرگەن بولۇپ، نەنشىن بۇتخانىسىغا بولسا ئاران ئۈچ مىليون مىليون يۈەن بەرگەن. (30)

ماركسىزمچى راھىب

نەنشىن بۇتخانىسىنىڭ باش راھىبى، شۇنداقلا مەزكۇر ئىبادەتخانىنىڭ قارمىقىدىكى، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى قوللىغان «ساخاۋەت ئاپپاراتى» نىڭ مەسئۇلى يىن شۈن يېڭى دەۋر خىتاي بۇددىستلىرىنىڭ ۋەكىللىك شەخسلەردىندۇر. ھالبۇكى، يىن شۈننىڭ سۆزلىرى بۇددانىڭ سۆزلىرىدىن بەكرەك، شى جىنپىڭنىڭ سۆزلىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان بولۇپ، ئۇ خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىرىگە ئوچۇق-ئاشكارا خۇشامەتچىلىك قىلىش ھۈنرى بىلەن ئۆز ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن. خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ 2017-يىلىدىكى 19-قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، ئۇ ئۆزى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان خەينەن بۇددىزم ئۇيۇشمىسىدىكى بىر قېتىملىق سۆزىدە، ئۆزىنىڭ شى جىنپىڭنىڭ ئۇزۇن نۇتقىنىڭ تېكىستىنى ئۈچ قېتىم كۆچۈرۈپ يازغانلىقىنى پەخىرلىنىش ئىلگىدە تىلغا ئالغان ھەمدە: «مەن ئۇنى يەنە ئون قېتىم كۆچۈرۈپ چىقماقچىمەن» دېگەن. ئادەتتە بۇددىستلار نوم كۆچۈرۈپ يېزىشنى چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى دەپ قارايدۇ. بۇ ھەقتە، يىن شۈن «19-قۇرۇلتاي دوكلاتى زامانىۋى بۇددا نومىدۇر» دېگەن. ئۇنى بىر مىنۇتتا قىرىق خەت يازالايدۇ دەپ پەرەز قىلساق، ئۇنىڭ شى جىنپىڭنىڭ نۇتۇق تېكىستىنى كۆچۈرۈپ بولۇشىغا تولۇق بىر كۈن ۋاقىت كېتىدۇ.

ئەگەر بۇ بۇددىزمىنىڭ شى جىنپىڭچە يېڭى پىرقىسى بولسا، يىن شۈن بۇ پىرقىنىڭ راھىب كالانى ۋە خەلقئارالىق ئەلچىسىدۇر. يىن شۈن شى جىنپىڭنىڭ ئىدىيەسى ھەققىدە «چوڭقۇر ئويلىنىش» نەتىجىسىدە مۇنداق خۇلاسە چىقارغان: «بۇددىزم تەشكىلاتلىرى چوقۇم باش سېكرېتار شى جىنپىڭنىڭ يادرولۇق ئورنىنى ئاڭلىق ھالدا ھىمايە قىلىشى، <پارتىيەنى تونۇش، پارتىيەنى سۆيۈش، پارتىيە بىلەن بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە بولۇش، پارتىيەنىڭ گېپىنى ئاڭلاش، پارتىيەنىڭ ئىزىدىن مېڭىش> پىرىنسىپىغا بويسۇنۇشى كېرەك.» (31)

يىن شۈننىڭ بۇددا راھىبلىقى ئۇنۋانىدىن سىرت، يەنە بىر قاتار سىياسىي قالپاقلار بار. ئۇ خىتاي بۇددىزم ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، مەزكۇر ئۇيۇشمىنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ كۆپەيتىپ سايلىغان يۇقىرى دەرىجىلىك خادىملىرىدىن (senior co-optee) بىرىدۇر. يىن شۈن ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شېنجېن شەھەرلىك ۋە خەينەن ئۆلكىلىك بۇددىزم ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسىدۇر. (32) ھەممىدىن مۇھىمى، ئۇ خىتاينىڭ ئالىي بىرلىكسەپ ئاپپاراتى بولمىش «خىتاي خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى» نىڭ ئەزاسىدۇر. (33) نەزەرىيە جەھەتتە، ئۇ خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ سىياسىي مەسلىھەتچىسىدۇر. ئەمەلىيەتتە بولسا، ئۇ بىرلىكسەپ بۆلۈمىدىن ئىبارەت بۇ

ماشىنىنىڭ چىشلىق چاقلىرىدىن بىرى، يەنى پارتىيەنىڭ نىشانى ئۈچۈن جان-دىلى بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقان كاسايالىق كادىردۇر.

«ختايچە» بۇددىزم

يەنە بىر بۇددىزم ئاپپاراتى، يەنى يىن شۇنىڭ باشقۇرۇشىدىكى «نەنخەي بۇددىزم ئاكادېمىيەسى» مۇختاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ كونتروللۇقىدىدۇر.

ئاسىيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن بۇددىزم راھىبلىرى مەزكۇر ئاكادېمىيەنىڭ ئېچىلىشىنى تەبىرىكلەش ئۈچۈن خەينەن ئارىلىغا كەلگەن بولۇپ، بۇ ئاكادېمىيە ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى بىلەن بىر قورۇغا جايلاشقاندى. مېھمانلار كېيىن بۇددىزمىنى ئۆگىنىش ئاپپاراتىغا ئايلىنىدىغان قۇرۇلۇش ئورنىدىكى ۋاقىتلىق سەھنىنىڭ ئالدىغا يىغىلىشقاندى. گەرچە نۇرغۇن ئىمارەتلەرنىڭ تاشقى قىياپىتى مېھمانلارغا كۆرۈنۈپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما يىن شۇنىڭ بۇ ئاكادېمىيە ئۈچۈن نەقەدەر چوڭ پىلان تۈزگەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىش بەسى مۇشكۈل ئىدى. بىنانىڭ يېنىدىكى قىيالىقنى پارتىلىتىپ، ئاكادېمىيە بىناسى ئۈچۈن ئايۋان ۋە چىغىر يول ئېچىش ئۈچۈن، بۇ يەرگە ئالتە مىڭ دانە كونتروللىنىشچان پارتىلاتقۇچ ئورنىتىلغان ھەمدە بۇ جەرياندا چىقىدىغان توپا-چاڭنىڭ بىناغا كىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، قىيالىققا يېشىل تور (green mesh) تارتىلغاندى.

ئەمەلىي گەۋدە مودېلى (Mock-up) كىشىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدىغان زامانىۋى – ئەمما تىپىك خىتايچە – قۇرۇلۇش تۈركۈمىنى نامايەن قىلغان بولۇپ، بۇ يەردە يەنە جىمجىت تىلاۋەتخانا، شۇنداقلا يىراق مەملىكەتلەردىن كەلگەن مىڭدىن ئارتۇق راھىبىنى سىغدۇرالايدىغان ياتاق بىناسى بار ئىدى. دېڭىزغا قارايدىغان مەركىزىي پىيادىلەر يولى قىيانى بويلاپ پەسكە قاراپ، تاكى پورتقىچە داۋاملىشاتتى. ئەينى چاغدا 200 دىن ئارتۇق راھىب بۇ ئاكادېمىيەنىڭ «ئۇنۋان» پروگراممىسىغا تىزىملىتىلغاندى. (34)

ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى ۋە نەنخەن بۇتخانىسىغا ئوخشاش، ئەڭ ئىلغار سەۋىيەگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بۇ ئاكادېمىيە مۇئەسسەسەسىنى داۋاملاشتۇرۇشتا شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىگە تايىناتتى. 2019~2020-يىلى ئارىسىدا، بۇ ئاكادېمىيەنىڭ مەبلىغى ئارىسىدا كەم دېگەندە 66 مىليون يۈەن شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ كونتروللۇقىدىكى «ساخاۋەت ئاپپاراتى» دىن كەلگەندى. (35)

ھىندىستانلىق كۆزەتكۈچىلەرنىڭ نەزىرىدە، بۇ ئاكادېمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ جاكارلىنىشى ھىندىستان ھۆكۈمىتىنىڭ بۇددىزم ساھەسىدىكى نوبۇزىنى ساقلاش جەھەتتىكى مەغلۇبىيەتلىك ئۇرۇنۇشىنى تەكرار كىشىلەرنىڭ ئېسىگە سالغاندى. نەنخەي ئاكادېمىيەسى ئۆزىنى ھىندىستاندىكى «نالاندا» غا سېلىشتۇراتتى. نالاندا ھىندىستاننىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى بۇددىزم مائارىپى ئاپپاراتى بولۇپ،

ئەينى چاغلاردا كورپىيەگە ئوخشاش يىراق مەملىكەتلەردىنمۇ زىيارەتچىلەر بۇ يەرگە كەلگەندى. (36) بىر قانچە يىل ئىلگىرى، ھىندىستان ھۆكۈمىتى نالاندانىڭ ئۆتمۈشتىكى «شۆھرىتى» نى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، نوبېل مۇكاپاتى ساھىبى ئامارتيا سېنى (Amartya Sen) ئۆز ئىچىگە ئالغان داڭدار كىشىلەرنى مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلغانىدى. لېكىن، بۇ مەكتەپ 11 ئوقۇتقۇچىسى، 15 ئوقۇغۇچىسى بار، مەكتەپ قورۇسى يوق ھالەتتە ئېچىلغانىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دەرسلەر ھۆكۈمەت ئىگىدارچىلىقىدىكى يىغىن مەركىزىدە ئۆتۈلۈپ، ئوقۇغۇچىلار مېھمانخانىدا ياتقانىدى. (37) نەنخەي ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاساسلىق قۇرۇلۇشلىرى 2017-يىلى ئېچىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەندە ئاساسەن پۈتۈپ قالغان بولسا، ھىندىستاندىكى بۇ مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشى تولىمۇ ئاستا سۈرئەتتە داۋاملىشىۋاتاتتى. (38) خىتاينىڭ قەدىمىي ھىندىستان بۇددىزم ئاپپاراتىنى «تىرىلدۈرۈش» رىقابىتىدە ھىندىستاننى مەغلۇپ قىلغانلىقىنىڭ سىمۋولىق ئەھمىيىتى تولىمۇ روشەن ئىدى.

ھىندىستاننى تېخىمۇ بەك چەتكە قېقىش ئۈچۈن، نەنخەي ئاكادېمىيەسى بۇددىزمنىڭ رەسمىي يېزىقى ھېسابلىنىدىغان سانسكرىت يېزىقىدىن ۋاز كەچتى. ئەمەلىيەتتە، سانسكرىتچە سۆزلۈكلەر زامانىۋى خىتاي تىلىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەندى، چۈنكى خىتايدىكى بۇددىزم نوملىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سانسكرىتچىدىن تەرجىمە قىلىنغان، دەپ قارىلاتتى. ھالبۇكى، مەزكۇر ئاكادېمىيە خىتايچە، تىبەتچە ۋە جەنۇبىي ئاسىيادىكى پالى بۇددىزم ئەنئەنىسىگە ئالاقىدار دەرسلەرنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. (39) خىتاينىڭ ھىندىستاننىڭ تەسىرىنى نەنخەي ئاكادېمىيەسىدىن سىقىپ چىقىرىش جەھەتتە تېخىمۇ كونكرېت سەۋەبلىرى بار ئىدى. «نەنخەي» (南海) «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى» (South China Sea — 南中国海) دېگەن مەنىدە بولۇپ، خىتاي بۇ رايوندا مارجان خادا تاشلىرىنى قانۇنسىز ئىشغال قىلىۋالدى ھەمدە ئۇلارنى ھەربىيەلەشتۈرۈپ، بۇ ئارقىلىق مەزكۇر دېڭىز رايونىغا قارىتا ئىگىلىك ھوقۇققا ئىگە ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىدىغان ۋىيېتنام، فىلىپپىن ۋە مالايسىياغا ئوخشاش دۆلەتلەرنى كۆزگە ئىلمىدى ۋە ئۇلارنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى. (40) خىتاي ئۆز ئالدىغا سىزىۋالغان، مۇجمەل، ئەمما پەۋقۇلئاددە كەڭ چېگرا سىزىقى بولمىش توققۇز سىزىقلىق لىنىيە (The nine-dash line) تولىمۇ سەزگۈر تالاش-تارتىشقا ۋەكىللىك قىلىدىغان بولۇپ، خىتاي كومپارتىيەسى ھىندىستاننىڭ بۇ تالاش-تارتىشقا ئىستىراك قىلىشىنى قەتئىي خالىمايدۇ.

تەتقىقاتچى جىچاڭ لۇلۇنىڭ (Jichang Lulu) ئېيتقىنىدەك، «مەزكۇر ئاكادېمىيەنىڭ <خەلقئارالىق> ئىكەنلىكى ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك (تېخىمۇ توغرىسى <پارتىيەپەرەسلىك>) خاراكتېرىنى يوشۇرۇپ قالمىغان»، شۇنداقلا بۇ ئاكادېمىيەنىڭ پائالىيەتلىرى شى جىنپىڭنىڭ سىياسىي كۈنتەرتىپى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇ ئاكادېمىيەنىڭ قۇرۇلۇشى باش سېكرېتار شى جىنپىڭنىڭ «تېخىمۇ دادىل خەلقئارالىق بۇددىزم سىياسىتى» نى ئوتتۇرىغا قويغان ۋاقىتتا توغرا كەلگەن. (41) مەزكۇر ئاكادېمىيە ئۆزىنىڭ خەلقئارالىق باردى-كەلدىلىرى ئارقىلىق، بۇددا دىنىنىڭ چوڭ راھىبلىرىنى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ

ئىستراتېگىيەلىك تەسەۋۋۇرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن بازىلىق رولىنى ئوينايدۇ. (42) بىرلىكسەپ بۆلۈمى خىتايدىكى دىنىي ئىشلارغا مەسئۇل باش ئاپپارات بولۇش سۈپىتى بىلەن، خىتاينىڭ بۇددىزم ساھەسىدىكى تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنىڭ يادروسىدىن ئورۇن ئالغان. شى جىنپىڭنىڭ ھاكىمىيىتى ئاستىدا، بىرلىكسەپ بۆلۈمى دۆلەتلىك دىنىي ئىشلار ئىدارىسىنى رەسمىي ھالدا ئۆزىگە قوشۇۋالغان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ دىنلارغا بولغان كونتروللۇقىنى كۈچەيتىش مەقسەت قىلىنغان. (43) مەزكۇر ئاپپارات ھازىر بۇددىزم، خىرىستىيان دىنى، ئىسلام دىنى، كوممۇنىزم ۋە سىياسىي قارا نىيەتكە ئالاقىدار ئىشلارنى نازارەت قىلىشقا مەسئۇل. مەزكۇر ئاپپارات «دىنىي خادىملار» ئارقىلىق چەتئەلدە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ كۈنتەرتىپىنى بازارغا سالسا، دۆلەت ئىچىدىكى بۇتخانا، مەسچىت ۋە چېركاۋلاردا تىڭ-تىڭچىلار تورىنى ئىشقا سېلىپ، بىخەتەرلىك تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە چەتئەللەرنىڭ خىتايدىكى دىنلارغا بولغان تەسىرىنى يوقىتىشقا ئۇرۇنىدۇ. (44) نەنخەي ئاكادېمىيەسى رەسمىي سالاھىيەت جەھەتتە، خەينەن ئۆلكىلىك بىرلىكسەپ بۆلۈمىگە قارايدۇ. مەزكۇر ئاكادېمىيەنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى راھىب ئەمەس، بەلكى يەرلىك بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ ئەمەلدارىدۇر. (45)

گەرچە بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ «خىتاينىڭ خەلقئارالىق بۇددىزم ساھەسىدىكى تەسىر كۈچىنى باشقۇرۇش ۋە كۈچەيتىش» تىن ئىبارەت كۈنتەرتىپى ئېنىق بولسىمۇ، ئەمما خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى خادىملىرىنىڭ «نەنخەي ئاكادېمىيەسى» دىكى يېپى ئارقىلىق قانداق نەپكە ئېرىشىدىغانلىقى قاتتىق مەخپىي تۇتۇلىدۇ. ھەتتا، يىن شۇنمۇ خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ نەنخەي بۇتخانىسى ۋە نەنخەي ئاكادېمىيەسى ئارقىلىق ئېلىپ بارىدىغان ھەرىكەتلىرىدىن خەۋەردار بولماسلىقى مۇمكىن. لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماستىن، جاسۇسلارنىڭ ئاسىيا مىقياسىدا بۇددىست ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپسىلىي ئارخىپىنى تۇرغۇزۇش ۋە ئۇلارنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىشنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇلار يىن شۇننىڭ نوپۇزىدىن لايىقىدا پايدىلانمىسا ۋە ئۇنىڭ مەزكۇر رايوندىكى سىياسىي تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنى نازارەت قىلمىسا، ھەتتا بۇ پائالىيەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلمىسا، ئۇنداقتا ئۇلار تولىمۇ ھاماقەتلىك قىلغان بولىدۇ.

جەنۇبىي ئاسىيا تەتقىقاتچىسى گرېگورىي رايوندىقا (Gregory Raymond) كۆرە، خىتاينىڭ مەزكۇر رايوندىكى بۇددىزم ساھەسىدىكى تەسىر كۆرسىتىش پائالىيەتلىرى بارغانسېرى قاراتمىلىققا ئىگە ۋە دۆلەت تەرىپىدىن يېتەكچىلىك قىلىنىدىغان بولغان. (46) يىن شۇن كېيىنكى ئەۋلاد راھىبلارنى تەربىيەلەش، شۇنداقلا رايوندىكى نوپۇزلۇق باش راھىب ۋە بۇتخانىلار بىلەن خۇسۇسىي مۇناسىۋەت ئورنىتىش ئارقىلىق، نەنخەي ئاكادېمىيەسىنىڭ «خىتايچىلاشقان بۇددىزم سىستېمىسى» بەرپا قىلىپ، كوممۇنىست خىتاينى دۇنيادىكى بىردىنبىر بۇددىزم مەركىزىگە ئايلاندۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىغان. (47) خۇددى خىتاي جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىغا قارىتا ئىگىلىك ھوقۇقى بارلىقىنى دەۋا قىلغاندەك، يىن شۇن ئۆزىنىڭ «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى بۇددىزمى» (南海佛教) ئۇقۇمىنى «خىتاي بۇددىزمى يادرو قىلىنىدىغان،

تەسىرى پۈتكۈل رايونغا يېپىلىدىغان، شۇنداقلا <ختايچە بۇددىزم>نى ئېكسپورت قىلىدىغان بۇددىزم پىرقىسى» دەپ چۈشەندۈرگەن. (48)

ختاينىڭ ئاسىيادىكى نۇرغۇن رايونلار بىلەن ئوخشاش بۇددىزم تارىخىغا ئىگە ئىكەنلىكى ئۇنىڭ «بىز ئاسىيادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن ئورتاق قىممەت قاراشقا، ھەتتا ئورتاق كېلەچەككە ئىگىمىز» دەپ چۈشەندۈرگەن. (49) يەنى شۇن خىتاي ھۆكۈمىتىگە يازغان بىر پارچە تەپسىلىي دوكلاتىدا: «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى بۇددىزمى جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى رايونىنىڭ <ئورتاق تەقدىر گەۋدىسى> ئۈچۈن كۈلتۈرەل ئاساس بەرپا قىلدۇ» دەپ يازغان. (50)

شۇ ۋەجىدىن، يەنى شۇن ھەر يىلى دۇنيا مىقياسىدىكى بۇددىزم پېشوالىرى توپلىنىدىغان بىر يىغىن ئۇيۇشتۇرغان بولۇپ، تەيۋەن، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، كانادا قاتارلىق دۆلەتلەردىكى بۇددا راھىبلىرى قاتنىشىدىغان بۇ يىغىن «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى بۇددىزمى يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنى» دەپ ئاتالغان. (51) بۇ يىغىن خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ سىياسىي تەسەۋۋۇرىنى تەشۋىق قىلىشنى مەقسەت قىلغان بولۇپ، بۇددىزم بىلەن ئاساسەن ئالاقىسى يوق. 2019-يىلى ياپونىيەنىڭ سابىق باش مىنىستىرى خاتوياما يۇكىيو (Hatoyama Yukio) — ئۇ دائىم خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش ئاپپاراتلىرى تەرىپىدىن پائالىيەتلەرگە تەكلىپ قىلىنىپ تۇرىدۇ (يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنىدا ئېچىلىش سۆزى قىلىپ، «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» نى تولۇق قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. (52) يەنى شۇنىڭ شۇ قېتىملىق يىغىندىكى سۆزى شى جىنپىڭنىڭ «ختاينى يادرو قىلغان <ئىنسانىيەت تەقدىرىنىڭ ئورتاق گەۋدىسى> نى بەرپا قىلىش» تىن ئىبارەت ۋەكىل خاراكتېرلىك دىپلوماتىك ئىدىيەسىنى چۆرىدىگەن. (53) خىتاي شۇناس نادېگ رولاندنىڭ (Nadège Rolland) ئىزاھلىغىنىدەك، («ئىنسانىيەت تەقدىرىنىڭ ئورتاق گەۋدىسى» دېگەن) بۇ كالاياي ئىبارە «ختاينىڭ ئۆز مەنپەئەتىگە ۋە ئورنىغا تېخىمۇ ماس كېلىدىغان، مەۋجۇت دۇنيا تەرتىپىدىن باشقا بىر دۇنيا تەرتىپى بەرپا قىلىش غەربىزىنىڭ نامايەندىسىدۇر.» (54)

يەنى شۇن «ختاينىڭ خەلقئارا دىنىي ساھەدىكى سۆز ھەققىنى كۈچەيتىش» ئارقىلىق شى جىنپىڭنىڭ ئىدىئولوگىيەسىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا ئۇرۇنغان. (55) ئۇ يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنىنىڭ ئىشتىراكچىلىرىنىڭ «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىنىڭ خىتاي ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا خىتاي ئاللىقاچان دۇنيا بۇددىزمىنىڭ يادروسىدىن ئورۇن ئالغانلىقىنى» دەلىللىگەنلىكى ھەققىدە چۈشەندۈرۈلگەن. ئەمەلىيەتتە، يىغىن ئىشتىراكچىلىرى ئىمزالىغان ئەسلىمىدە ئۇنداق ئىبارىلەر يوق ئىدى. (56) ھالبۇكى، بۇ «ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى يەنى شۇنىڭ بۇ سۆزىگە تولۇق قوشۇلمايدۇ» دېگەنلىكتىن دېرەك بەرمەيدۇ. چۈنكى، يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنىغا قاتناشقان چەتئەللىك ۋەكىللەر دائىم «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» نى ۋە «ختايچە بۇددىزم» نى كۈيلەپ، «بىر خىتاي پىرىنسىپى» دا قەتئىي چىڭ تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدىلەرنى بېرىشىدۇ. (57)

بىر بۇددا، بىر خىتاي، مىڭ نىشان

يىن شۇن ئاساسلىقى موڭغۇلىيە، تايلاندا، كامبودژا ۋە بېرما قاتارلىق بۇددىستلار كۆپ دۆلەتلەرنى نىشانلىغان. بۇ دۆلەتلەردە، باش راھىبلار يا سىياسىي رەھبەرلەرنىڭ ئورنىنى يوللۇقلاشتۇردۇ ياكى ئۇلارغا ئاشكارا قارشى چىقىدۇ. مەسىلەن، رانگون (بېرمانىڭ پايتەختى)دىكى راھىبلار دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ ئىنسانىنى قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىغان. (58)

موڭغۇلىيەدىكى ساينبۇيانگىن نەرگۈي (Sainbuyangiin Nergüi) يىن شۇننىڭ چەتئەلدىكى ئەڭ يېقىن ئالاقىچىلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇ ئۇلانباتۇردىكى بىر بۇتخانىنىڭ باش راھىبى بولۇپ، قول ئاستىدىكى نۇرغۇن راھىبلارنى خىتايغا «تەربىيەلىنىش» كە ئەۋەتكەن. (59) يىن شۇن ئۇنى «نەنخەي ئاكادېمىيەسى» گە زىيارەتچى پروفېسسور قىلىپ تەيىنلىگەن ۋە «جەنۇبىي خىتاي بۇددىزمى يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنى» غا تەكلىپ قىلغان. 2017-يىلىدىكى يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنىدا، نەرگۈي بۇددا دىنىدىن بەكرەك خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر ۋە ئىقتىساد توغرىسىدا توختىلىپ، شۇ قېتىملىق يىغىنى — يىن شۇننىمۇ خىجىل قىلغۇدەك تەرزىدە — سىياسەتكە باغلىغان. ئۇ موڭغۇلىيەنىڭ «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» غا بولغان قايىللىقىنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن، خىتاينى «دۇنيا بۇددىزمىنىڭ يېتەكچىسى» دەپ ماختىغان. نەرگۈي خىتاي كومپارتىيەسى بىلەن يىن شۇن بۇددىزمىنىڭ يېڭى دەۋرىنى ئېچىۋاتىدۇ دەپ قاراپ، ئۇلارنى «دۇنيا مىقياسىدىكى بۇددىزم تەشكىلاتلىرىنى تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ، تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشتۇرۇشقا ۋە دىنىي سىياسەتلەرنى بېكىتىش» كە ئۈندىگەن. بولۇپمۇ ئۇ مۇنداق بىر سىياسەتنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن: «بارلىق لامالار ۋە بۇددىزمغا ئىشىنىدىغان دۆلەتلەر <بىر خىتاي سىياسىتى> نى قوللايدۇ. بىزنىڭ بۇددامىز بىر، بىز بىر خىتاي سىياسىتىنى قوللايمىز، شۇڭا بىز بۇ پائالىيەتكە قاتنىشىپ تۇرۇپتىمىز.» باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، «(بۇددىستلار ئۈچۈن) پارتىيەنىڭ سىياسەتلىرىگە ئاۋاز قوشۇش بۇددا دىنىغا ئىشىنىشكە ئوخشاش ئەھمىيەتكە ئىگە» ئىدى، شۇنداقلا يىن شۇن ئۇيۇشتۇرغان پائالىيەتلەرگە قاتناشقانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي جەھەتتىكى «ئىناۋىتى» نى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ سىياسىي ئېتىقادىغا باغلاپ قويغانىدى. (60)

مۇستەقىل تەتقىقاتچى جىچاڭ لۇلۇنىڭ تەتقىقاتىدا نەرگۈينىڭ مىسالى تەپسىلىي بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ بۇددىزمىنىڭ تەسىرىنىڭ قانداق قىلىپ تېز سۈرئەتتە سىياسەت ۋە پۇل تېپىشتىن ئىبارەت دەھرىي ساھەلەرگە سىڭىپ كىرگەنلىكىنى نامايەن قىلغان. (61) ساينبۇيانگىن نەرگۈي مۇناسىۋەت تورى تولىمۇ كەڭ بولغان چوڭ جەمەتتىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى موڭغۇلىيەدىكى سەرخىللار ھېسابلىنىدۇ. يىن شۇن بىر قېتىملىق موڭغۇلىيە سەپىرىدە، نەرگۈينىڭ قېرىنداشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى چوڭ كۆلەملىك قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ ۋەكىللىرى تەرىپىدىن كۈتۈۋېلىنغان بولۇپ، نەرگۈينىڭ بۇ قېرىندىشى 2009-يىلى پارىخورلۇق ۋە ھوقۇقىدىن قالايمىقان پايدىلىنىش سەۋەبلىك جىنايى جازاغا ھۆكۈم قىلىنغانغا قەدەر ئۇلانباتۇر شەھەرلىك پارلامېنتنىڭ ئەزاسى بولغان. يىن

شۇنگە نىسبەتەن بۇ شىركەت «ئەخلاقىي» جەھەتتە ئەڭ نەمۇنىلىك بولمىسىمۇ، ئەمما بۇ شىركەت تەمىنلەيدىغان يوشۇرۇن سىياسىي تەسىر كۆرسىتىش پۇرسەتلىرىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايتتى. نەرگۈيىنىڭ ئىلگىرى دىپلومات سۈپىتىدە خىتايغا ئەۋەتىلگەن يەنە بىر قېرىندىشى نۆۋەتتە موڭغۇلىيە سىياسىي سەھنىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قاتلىمىدىن ئورۇن ئالغان بولۇپ، ئۇ بىر مەزگىل ئۇلانباتۇر شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن، 2021-يىلى موڭغۇلىيەنىڭ مۇئاۋىن باش مىنىستىرلىقىغا تەيىنلىنىپ، موڭغۇلىيەنىڭ خىتاي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە يېتەكچىلىك رولى ئويناقتا. (62)

گەرچە بۇ ھەرىكەتلەر بۇددىست ئەللەردە ئەڭ ئۈنۈملۈك بولسىمۇ، لېكىن بۇددىزم غەرب ئەللىرىدىمۇ خېلى كۈچلۈك جەلپكارلىققا ۋە خېلى كۆپ ئەگەشكۈچىلەرگە ئىگە. گەرچە خىتاينىڭ دىنىي باسقۇچى تارىخى ئۇزۇن، شۇنداقلا خىتاينىڭ بۇددىزم ئاپپاراتلىرىدىكى سەتچىلىك — بولۇپمۇ مەملىكەتلىك بۇددىزم جەمئىيىتىنىڭ رەئىسىنىڭ 2018-يىلى جىنسى پاراكەندىچىلىك توغرىسىدىكى ئەيىبلەشلەر سەۋەبلىك ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بەرگەنلىكى — قاتتىق غۇلغۇلا قوزغىغان بولسىمۇ، ئەمما خىتايدىكى باش راھىبلار چەتئەللىكلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى سەلبىي قاراشلىرىنى پەسەيتىش جەھەتتە ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە. (63)

بولۇپمۇ، يىن شۇن ئەنگلىيە بىلەن ئىزچىل ئالاقە ساقلاپ كەلگەن بولۇپ، ئەنگلىيەنىڭ سابىق باش مىنىستىرى تونىي بلايپر 2020-يىلىدىكى «جەنۇبىي خىتاي دېڭىزى بۇددىزمى يۇمىلاق ئۈستەل يىغىنى» دا ۋىدىئولۇق سۆز قىلغان. (64) يىن شۇن 2015-يىلى تۇنجى قېتىم ئەنگلىيەنى زىيارەت قىلغان ھەمدە يۇقىرى پالاتادا نۇتۇق سۆزلىگەن ۋە كەمبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلغان. (65) شۇنىڭدىن كېيىن، نەنخەي ئاكادېمىيەسى كەمبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن رەقەملىك بىرلەشمە بۇددىزم مۇزېيى قۇرۇش خۇسۇسىدا ھەمكارلىق كېلىشىمى ئىمزالانغان. يىن شۇن «خىتاي بۇ يەردە سىياسىي غەلبىگە ئېرىشتى» دەپ جاكارلىماي تۇرالمىغان. مۇزېي پىروېكتى باشلانغاندىن كېيىن، يىن شۇن خەينەندە «كەمبىرىج بىر بەلباغ، بىر يول تەتقىقات يۇرتى» نى ئاچقان، ھالبۇكى كەمبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەسمىي تور بېتىدە مۇنداق بىر تەتقىقات يۇرتىنىڭ مەۋجۇتلۇقى توغرىسىدا ھېچقانداق مەلۇمات يوق. (66)

يىن شۇن يەنە ئاۋسترالىيەنىمۇ بىر قانچە قېتىم زىيارەت قىلغان ۋە بىر قېتىملىق سەپىرىدە، بىرلىكسەپ بۆلۈمىگە تەۋە مىلياردېر خۇاڭ شياڭمو (Huang Xiangmo) بىلەن كۆرۈشكەن. خۇاڭ شياڭمو ئاۋسترالىيەدىكى سىياسىي پارتىيەلەرگە كۆپلەپ پۇل ئىئانە قىلىپ تۇرىدىغان كىشى بولۇپ، ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە خىتاينىڭ تەيۋەننى يۇتۇۋېلىشىنى تەرغىب قىلىدىغان بىر تەشكىلاتنىڭ مەسئۇلىدۇر. تاراتقۇلارنىڭ خەۋەرلىرىگە كۆرە، ئاۋسترالىيەنىڭ جاسۇسلۇققا قارشى تۇرۇش ئاپپاراتلىرى خۇاڭ شياڭمونىڭ «چەتئەلنىڭ ئاۋسترالىيەگە مۇداخىلە قىلىش ئۇرۇنۇشىغا ئىشتىراك قىلىشقا مايىل» ئىكەنلىكىنى بايقىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ۋىزىسىنى بىكار قىلىۋەتكەن. (67)

ئەمەلىيەتتە، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى يىن شۇن بىلەن ھەمكارلاشقان بىردىنبىر ئىستىخبارات ئاپپاراتى ئەمەس، شۇنداقلا چەتئەلدە (خىتايپەرەس) دىنىي تەشكىلاتلارنى بەرپا قىلغان بىردىنبىر ئىستىخبارات ئاپپاراتىمۇ ئەمەس. خىتاي ھەربىي ئىستىخبارات ئاپپاراتى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدىغان «خەلقئارالىق دوستانە ئالاقە ئۇيۇشمىسى» دېگەن نىقاب تەشكىلاتىنىڭ خەلقئارالىق باردى-كەلدەلىرىگىمۇ باش راھىبلار ئىشتىراك قىلغان. (68) نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، ھەربىي ئىستىخبارات ئاپپاراتىغا قاراشلىق بۇ نىقاب تەشكىلات بۇددىزىمنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، ياپونىيەدىكى يېڭىدىن پەيدا بولغان «ئاگون شۇ» (Agon Shū) دىنىدىكىلەر بىلەن ئىزچىل ھالدا قويۇق ئالاقىنى ساقلاپ كەلگەن. (69)

شاڭخەي شەھەرلىك دۆلەت بىخەتەرلىكى ئىدارىسىنىڭ يىن شۇننى ۋە خەينەندىكى بۇددىزىم ساھەسىنى قوللىشى قانداقتۇر يۇمۇرستىك تۇيغۇنىڭ ياكى ئېتىقادىنىڭ ئەمەس، بەلكى ئىنچىكە پىلاننىڭ مەھسۇلىدۇر. شاڭخەيدىكى ئىستىخبارات خادىملىرى ئەسلىدە ھېچقانچە بۇددىزىم تارىخى بولمىغان خەينەننى بۇددىزىمنىڭ تەسىرىنى يايىدىغان ئاساسلىق سۇپىغا ئايلاندۇردى. غايەت زور ئاۋالو كىتسى سۋارا بۇتى مەزكۇر ئاپپاراتىنىڭ ئىجادىيلىقى، پاراستى ۋە يىراقنى كۆرەللىكىنىڭ دەلىلىدۇر. بۇددىزىم خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ سىياسىي مۇھىتى ئامېرىكانىڭكىگە ئوخشىمايدىغان دۆلەتلەرگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە سىڭىپ كىرىشتە دىندىن قورال سۈپىتىدە قانداق پايدىلىنىدىغانلىقىنى چۈشىنىشتىكى كۆزەك بولالايدۇ. مەزكۇر ئۆرنەك خىتاي ئىستىخبارات تارماقلىرىنىڭ ئەسلىدىنلا ئۆزىنىڭ خەلقئارالىق تەسىر كۆرسىتىش ئورۇنۇشلىرى ۋە بىرلىكسەپ خىزمىتى سەۋەبلىك دىققەت تارتقان كىشىلەرگە يوشۇرۇن ھەيدەكچىلىك قىلىدىغانلىقىغا دالالەت قىلىدىغان نۇرغۇن مىساللاردىن بىرىدۇر.

خۇلاسە

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىغا يۈزلىنىش

بېيجىڭدىكى غەربىي تاغنىڭ (西山) جىمجىت كوچىسىغا جايلاشقان «سوغۇقبۇلاق بازىسى» (冷泉基地) خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ئەڭ يېڭى جاسۇسلۇق مەكتىپى بولۇپ، بۇ مەكتەپنىڭ كۆلىمى بەكلا چوڭ. مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى تەخمىنەن سەكسەن مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدىغان بولۇپ، ئاۋسترالىيەنىڭ جاسۇسلۇققا قارشى تۇرۇش ئاپپاراتىنىڭ باش شىتابىدىنمۇ چوڭ چىقىدۇ. بۇ مەكتەپتە لېكسىيە زالى، تىكتاك توپ ئۆيى، مەخپىي خەۋەرلەر ئۆيى، ئىنتايىن چوڭ سۈنئىي كۆل ۋە كۆپ قەۋەتلىك داچا بار. ئويلاشماستىنلا تورغا چىقىرىۋېتىلگەن بىنانىڭ قۇرۇلما تونۇشتۇرۇشىدا، مەزكۇر قۇرۇلۇش تۈركۈملىرىدە ئايرىم «مۇسۇلمانچە ئاشخانا» بارلىقى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، بۇ خىتاي دۆلەت

بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ جاسۇس قىلىپ تەربىيەلەش ئۈچۈن قانچىلىك ئۇيغۇر ۋە تۇڭگان ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. (1) قۇرۇلۇش تۈركۈمىنىڭ مەركىزىدە ئالىي مېھمانخانىدىن بىرى بار بولۇپ، بۇ مېھمانخانىنى خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ باشقا مېھمانخانىلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولغان دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى شىركەت باشقۇرىدۇ. (2)

بۇ جاسۇسلار بۇ يەردە پارتىيەنىڭ تەلىماتلىرىنى، كىشىلەرنى قايىل قىلىش، نازارەت قىلىش ۋە ئىندەككە كەلتۈرۈش ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بەدىنىنىمۇ چىقىتۇرىدۇ. (3) ئۇلار بازىنىڭ ئىچىدىكى تاغ قىرىدىن خىتاي ئارمىيەسىنىڭ ئوغرىلىقچە تىڭشاشقا مەسئۇل باش شىتابىنى كۆرەلەيدۇ. ئۇلار جەنۇبقا قاراپ بىر سائەت ماڭسا، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تۇنجى بولۇپ CIA دا خىزمەت قىلغان ۋە 1985-يىلى پاش بولۇپ قالغان جاسۇسى جىن ۋۇدەينىڭ (金无怠) قەبرىسىگە يېتىپ بارالايدۇ. (4)

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خىتايىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كونا تەربىيەلەش مۇئەسسەسەلىرىگە سېلىشتۇرغاندا، بۇنى ھەيران قالدۇرۇش ئىلگىرىلەش دېيىشكە بولىدۇ. شاڭخەيدىن بىر سائەتلىك ماشىنا مۇساپىسى يىراقلىققا جايلاشقان، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مەخپىي ئىستىتۇتى بىلەن «جياڭنەن ئىجتىمائىي ئۈنۈپرسىتېتى» نىڭ ئۆزىگە تەۋە قارىغا ئېتىش مەيدانى بار بولسىمۇ، ئەمما بۇ مەكتەپ «سوغۇقئۇلاق بازىسى» دەك ھەيۋەتلىك ئەمەس. (5) خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ بېيجىڭنىڭ ئەتراپىدىكى باشقا بازىلىرى كۈندەك كۆرۈنۈشكە باشلىغان ۋە مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ بارغانسېرى يوغىنىۋاتقان قارا نىيىتىگە ماسلىشالمىغانىدى.

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى 1983-يىلىدىن بۇيان نۇرغۇن ئىلگىرىلەشلەرنى قولغا كەلتۈردى. نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، خىتايىنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنى كۆزىتىدىغانلار ھەممىدىن بەك خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىگە قىزىقىپ كەلدى. دېڭ شياۋپىڭمۇ مەزكۇر ھەربىي جاسۇسلارنىڭ مەستانىسى بولۇپ، ئۇ چەتئەلدىكى نەچچە يۈزلىگەن ھەربىي خادىملارنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى مۇشۇ جاسۇسلارغا تاپشۇرۇپ، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرىنى ئەلچىخانلاردىن چىقىرىۋەتكەندى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىمى يۈ چياڭشېڭنىڭ (Yu Qiangsheng) 1985-يىلى ئۆزىنى CIA نىڭ قوينغا ئېتىشى ۋەزىيەتنى تېخىمۇ ناچارلاشتۇرۇپ، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مىنىستىرنىڭ كەسپى ھاياتىنى-بالدۇرلا ئاياغلاشتۇرۇشقا سەۋەب بولغان. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇخبىر سۈپىتىدە چەتئەللەرگە ئەۋەتىلگەن نەچچە ئونلىغان جاسۇسلىرى بۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا ئالاھىدە ئېھتىيات بىلەن ئىش قىلىشقا مەجبۇر بولغان. 1960-يىللاردا، بەزى خىتاي «ئاخباراتچىلار» جاسۇسلۇق ۋە ئاغدۇرمىچىلىق قىلمىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغانلىقى سەۋەبلىك ياپونىيە ۋە ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە كىرىشتىن ئاشكارا چەكلەنگەندى، لېكىن ھازىر ۋەزىيەت ئۆزگەردى. (6) خىتاي دۇنياغا

ئېچىۋېتىلدى ۋە غەرب بىلەن سودا قىلىشقا ئۇرۇندى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرىغا نىسبەتەن، ئامېرىكا قولىغا ئېلىنىپ، «خىتاينىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرىنى زىيانغا ئۇچراتتى» دەپ ئەيىبلەنگەندىن ۋە تايىنى يوق ئىشخانا خىزمىتىنى قىلىش قىسمىتىگە مۇپتىلا بولغاندىن كۆرە، ئۆزىنىڭ چەتئەل سەپىرىنى تىنچ-ئامان تۈگىتىۋالغىنى تۈزۈك ئىدى.

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇشۇنداق ۋەزىيەتكە قارىماستىن قانداق تەرەققىي قىلغانلىقى ئەمدىلەتنى ئايدىڭلىشىشقا باشلىدى. گەرچە مەزكۇر مىنىستىرلىق (دەسلەپكى مەزگىللەردە) چەتئەللەردە ئەركىن پائالىيەت قىلالىمىغان بولسىمۇ، ئەمما دۆلەت ئىچىدە ھەممە بۇلۇڭ-پۇچقاقلارغا سىڭىپ كىرىشكە مۇۋەپپەقىيەت بولدى. چەتئەلدىكى ھېچبىر كۈچ ئۇلارنى خىتاي زېمىنىدا مەغلۇپ قىلالمايتتى. شۇ ۋەجىدىن، چەتئەللىك نىشانلار ياكى جورج سوروسقا ئوخشاش كەلگۈسى تەھدىتلەر ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىشنىڭ دەسلەپكى ئون يىلىدا خىتاينىڭ كەلگەندە، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرى ئۇلارنى نازارەت قىلىش ۋە تىزگىنلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بارچە تەييارلىقلارنى قىلىپ بولغانىدى. مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسى بۇ جەھەتتىكى تىرىشچانلىقنىڭ ئاۋانگارتى ئىدى. بۇ ئىدارە نەچچە ئونلىغان نىقاب تەشكىلات ۋە شىركەتلەرنى بىۋاسىتە باشقۇراتتى، شۇنداقلا ئۇ يەنە نۇرغۇن ئورۇنلارغا جاسۇسلارنى ئەۋەتكەنىدى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى چەتئەللەرنىڭ سىياسەت، مۇزىكا، ئەدەبىيات، ئىقتىساد، ئىلىم-پەن، ئاخبارات ياكى ئاكادېمىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى خىتاي بىلەن بولىدىغان ھەرقانداق «پۇقرالار ئارا» باردى-كەلدىلىرىگە ئىشتىراك قىلاتتى.

خىتاينىڭ ئىقتىساد، ھەربىي ۋە تەمە (ambition) جەھەتتە كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىمۇ تەڭ كۈچىيىپ ماڭدى. 1980-يىللاردا، مەزكۇر مىنىستىرلىق تېخى ئەمدىلا نىقاب تەشكىلاتلارنى ۋە تورلارنى بەرپا قىلىش جەھەتتىكى ئۇزۇن مۇساپىنى باشلىغانىدى. ھالبۇكى، ئاشۇ مەزگىللەردىلا خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى FBI نىڭ ئىستىخبارات مۈلكى كاترىنا لياڭنى ۋە ئامېرىكا ئىستىخبارات ساھەسىدىكىلەر «ئۆز ئۇچۇر مەنبەيمىز» دەپ قارىغان باشقا بىر قانچە كىشىنى ئىندەككە كەلتۈرۈپ بولغانىدى. خوڭكوڭ، ياپونىيە ۋە فىرانسىيەمۇ ئۇشبۇ تور بەرپا قىلىش ھەرىكەتلىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى ئىدى. تىيەنئەنمېن قىرغىنچىلىقىدىن كېيىن، مەزكۇر مىنىستىرلىق ئۆزىنىڭ خىتاي دىياسپوراسىغا (چەتئەللەردىكى خىتاي جامائەتچىلىكىگە) سىڭىپ كىرىش سالىمىقىنى ئاشۇردى.

21-ئەسىرگە قەدەم قويۇش ھارپىسىدا، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى ئۆز ئارتۇقچىلىقىنى بايقىدى. مەخپىي ھەرىكەت جەھەتتە، مەزكۇر مىنىستىرلىق يەنىلا CIA ۋە رۇسىيە ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىغا ئوخشاش ماھارەتلەرگە ئىگە ئەمەس ئىدى. لېكىن، بۇ مىنىستىرلىق ئاخىرىدا ئامېرىكانىڭ تاشقى سىياسەت سىستېمىسىنى چۈشىنىشكە ھەمدە ئاقىللار ئامبىرى، پېنسىيەگە چىققان

ئەمەلدارلار ۋە سودا ساھەسى قاتارلىق ئاجىز ھالقىلارنى نىشانلاشنىڭ پايدىسىنى تونۇپ يېتىشكە باشلىدى. خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ 1996-يىلى بىل كىلىنتوننىڭ قايتىدىن پىرىزدېنتلىققا سايلىنىشى ئۈچۈن ئېلىپ بارغان تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكىتى نومۇسلۇق تەرزىدە ئوچۇق-ئاشكارا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى ئۆز «كارامەت» لىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئاخىرىدا، مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ خىتاي ئەلچىخانىلىرىنىڭ سىرتىدا ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويۇلدى. ھازىر بولسا بۇ مىنىستىرلىقنىڭ پۈتكۈل خىتاي مىقياسىدا باشقارمىلىرى بار بولۇپ، بۇ ئاپپاراتلار ئۇنىڭ چەتئەلدىكى ھەرىكەتلىرىنىڭ تايانچ بازىلىرىدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، غەرب دۇنياسىنى ياخشى چۈشىنىدىغان يېڭى بىر ئەۋلاد مۇتەخەسسسلەر خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىغا يۈكسىلىپ، مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ ئاساسلىق دىققەت مەركىزىنى ئۆكتىچىلەرنى دۇمبالاش ۋە چەتئەللىك زىيارەتچىلەرنى نازارەت قىلىشتىن پائال ھالدا دۇنيانى شەكىللەندۈرۈشكە يۆتكىدى. ھالبۇكى، مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسى ئاساسەن خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقنىڭ ھەرقانداق ئۆلكە دەرىجىلىك تارماقلىرىغا ياكى دىپلوماتىك ئۆمەكلەرگە تايانماستىن، ئۆزىنىڭ ئامبىرىكادىكى ۋە دۇنيا مىقياسىدىكى خىتاي دىياسپوراسىدىكى تەڭداشسىز تورى ئارقىلىق بۇ خىل ئۆزگىرىشكە يېتەكچىلىك قىلدى.

بۇ ئۇرۇنۇشلارنىڭ بىرىنچى ئالاھىدىلىكى شۇكى، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسىنىڭ خادىملىرى رۇسىيەنىڭ ئىستىخبارات خادىملىرىغا ئوخشاش CIA نىڭ خادىملىرىنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، مەخپىي مۇئەسسەسەلەرگە بۆسۈپ كىرىدىغان قارام ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارماستىن، ئىنچىلىك ۋە ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، خۇددى كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك، ئۆزىنىڭ مەخپىي سالاھىيىتىگە چىڭ يېپىشتى. ئۇلار تاشقى سىياسەت تەتقىقاتچىسىغا، كۈلتۈرەل ئالاقە خادىملىرىغا، شائىرغا، كىنو ئىشلىگۈچىگە، سودىگەرگە ۋە نەشرىياتچىغا ئايلاندى. ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، شۇنداقلا بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ مەسئۇلى لىن دى ئېنگىلزچە سۆزلىيەلەيتتى، جون خويكىنس ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ماگېستىرلىق ئۇنۋانىغا ئىگە ئىدى ۋە ئامېرىكادىكى خىتاينى كۆزەتكۈچىلەرنىڭ نۇرغۇنىغا تونۇشلۇق ئىدى. لىن دىنىڭ قول ئاستىدىكى نۇرغۇن خادىملارمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاشلا چەتئەل تىللىرىنى راۋان بىلەتتى، ئۆز نامىدا نەشر قىلىنغان كىتابلىرى ۋە ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى بار ئىدى. شۇنداقلا، كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنىڭ ئەنگىلىيە، ئامېرىكا ۋە فرانسىيەدىكى دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ دىپلومى بار بولاتتى. خىتاينىڭ ئۆتمۈشتىكى بىر قانچە ئەۋلاد جاسۇسلىرى غەربتىكى كاپىتالىستىك سورۇنلاردا بۇ يېڭى جاسۇسلاردەك بىمالال پائالىيەت قىلالمايتتى. بۇ يېڭى جاسۇسلار كۈندۈزى راند شىركىتىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىپ، كەچتە ئامېرىكالىق ئايغاچچىلىرى بىلەن بىللە تاماق يېيەلەيتتى. ئەلچىخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاسۇسلارغا ئوخشىمايدىغىنى، ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسىنىڭ خادىملىرى ئادەتتە خىتايدا تۇراتتى ۋە ئوخشاش ۋەزىپىنى كۆپ يىل داۋاملاشتۇراتتى. بۇ ئۇلارنىڭ خەلقئارالىق ئالاقە ئورنىتىش ۋە ئۇنى داۋاملاشتۇرۇش

ئىقتىدارىنىڭ ئۈچ يىللا ۋەزىپە ئۆتەيدىغان «دىپلوماتىك خادىم» سىياقىدىكى جاسۇسلارنىڭكىدىن كۆپ ئېشىپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇلارنىڭ ئالاقىچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك خىتايغا قەرەللىك سەپەر قىلىدىغان كىشىلەر بولغاچقا، بىخەتەر نىشان ھېسابلىناتتى.

بۇ مېتودلار خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرىنىڭ غەربتىكى ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان تاختىكا قوللانغانلىقىدىن، دېموكراتىك سىستېمىلارنىڭ قوغدىلمايدىغان جايلىرىغا زەربە بەرگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. FBI مۇرەككەپ جاسۇسلۇق پائالىيەتلىرىگە ياكى دۆلەت مۇداپىئە تېخنىكىسىنى ئوغرىلاش قىلمىشلىرىغا قارىتا تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇرغاندا، «خىتاي ئىسلاھات مۇنبىرى» ۋە باشقا تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى ھېچقانچە كۆزگە چېلىنمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، غەربتىكى ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىدا خىتايغا قارىتىلغان خىزمەتلەرگە ئاجرىتىلغان سېلىنما يېتەرسىز ھەمدە خىتايغا قاتتىق مۇئامىلە قىلىش جەھەتتە سىياسىي ئىستەك كەمچىل بولغاچقا، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ھەرىكەتلىرى ھېچقانچە قارشىلىققا ئۇچرىمىغان. شۇنداقلا، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرى ئادەتتە يۇقىرى خەۋپلىك پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىغا دالالەت قىلىدىغان مۇرەككەپ تاختىكىلارنى قوللانمايدىغان بولغاچقا، بۇ جاسۇسلۇققا قارشى تۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ مەسلىنى خاتا رەۋىشتە سەل چاغلان قېلىشىغا سەۋەب بولغان. (7)

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدىكى ئىككىنچى ھالقىلىق ئامىل شۇكى، مەزكۇر مىنىستىرلىق ئۇزۇندىن بۇيان خىتايدىكى تونۇلغان ئەمەلدارلار ۋە تەتقىقاتچىلار بىلەن ھەمكارلىق ئورنىتىپ، ئۆزىنىڭ نىقاب تەشكىلاتىنى مۇئەييەن دەرىجىدە چىنىلىققا ئىگە قىلغان ھەمدە ئۆزىنىڭ چەتئەللىك مۇھىم ئەربابلار بىلەن باردى-كەلدى قىلىدىغان كىشىلەر ئارىسىدا يېتەرلىك ئايغاچچىلىرى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغان. بۇ مىنىستىرلىق خىتاي دىياسپوراسىدىكى خىتاي كومپارتىيەسىنى ياقلايدىغان كىشىلەر ئارىسىدا بەرپا قىلغان تور ئۇنىڭ چەتئەلدىكى ھەرىكەتلىرىدە بازىلىق رولىنى ئوينىغان بولسىمۇ، غەربتىكى ئىستىخبارات خادىملىرى ئۇزۇندىن بۇيان «بۇ تور ئانچە مۇھىم ئەمەس، شۇنداقلا ئۇ <پەقەت> دېموكراتىپەرۋەر پائالىيەتچىلەرنى ۋە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ باشقا دۈشمەنلىرىنىلا نىشانلىغان» دەپ قاراپ كەلدى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى غەربكە قارشى پائال ھەرىكەتكە ئۆتۈشكە تەييارلانغاندا، بۇ دوستلار تېخىمۇ بەك كارغا كەلدى. تونۇلغان خىتاي تەتقىقاتچىلار چەتئەل زىيارىتىدە خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ خادىملىرىغا ھەمراھ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ساختا ھېكايىلىرىنى ئازدۇر-كۆپتۇر چىنىلىققا ئىگە قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ چەتئەللىرىدىكى پائالىيەت دائىرىسىنى كېڭەيتتى.

لېكىن، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ غەربتە لىبېرال ۋە ئىسلاھاتچى دەپ قارىلىدىغان داڭلىق خىتاي مۇتەپەككۇرلارنى ياللاپ ئىشلەتكەنلىكى مەزكۇر مىنىستىرلىقنىڭ ئەڭ ئاقىل

قارارى بولۇشى مۇمكىن. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تاشقى دۇنياغا تەسىر كۆرسىتىش ئۈچۈن مەخسۇس تەسىس قىلغان ئاقلار ئامبىرى بولمىش «خىتاي ئىسلاھات مۇنبىرى» بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ يادروسىدىن ئورۇن ئالغان بولۇپ، مەزكۇر مۇنبەر خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىدىكى مۇنەۋۋەر خادىملارنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، ھەتتا گاھىدا پارتىيە رەھبەرلىرىمۇ بۇ مۇنبەرنىڭ پائالىيىتىگە ئىشتىراك قىلغان. بۇ مۇناسىۋەت ئورنىتىش، «پارتىيەنىڭ ئىچكى خىزمەت مېخانىزمى ۋە سەرخىللىرى بىلەن ئۇچرىشىش» نى كوزىر قىلىپ تۇرۇپ باشقىلارنى ئىندەككە كەلتۈرۈش، شۇنداقلا خىتاينىڭ يۈزلىنىشى توغرىسىدىكى چۈشەنچىلەرنى بۇرمىلاش قاتارلىقلارنى مەقسەت قىلغان ئۇزۇن مەزگىللىك نەپرەڭ ئىدى.

خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى خىتاينى مەۋجۇت دۇنيا تەرتىپىگە خىرىس قىلغۇدەك قۇدرەت ۋە ئىقتىدار ھازىرلايدىغان قىممەتلىك ۋاقىتقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن، غەربنىڭ «ئەركىن ۋە ئېچىۋېتىلگەن خىتاي» غا بولغان ئارزۇسىدىن قورال سۈپىتىدە پايدىلانغانىدى. تەسىر كۆرسىتىش نىشانى قىلىپ تاللانغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ بۇ مەخپىي خادىملىرى «خىتاينى سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە لىبېراللاشتۇرۇشنى ئويلايدىغان» كىشىلەر ئىدى. ئۇلار كىشىلەرنى خىتايدىكى مۇھىم لىبېراللار بىلەن — گاھىدا ھەتتا پارتىيە رەھبەرلىرى بىلەن — كۆرۈشتۈرەلەيدىغان، شۇنداقلا (پارتىيەنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى) ئۇششاق خەۋەرلەرنى ئورتاقلىشىشنى خالايدىغان «ئەركىن ۋاكالىتچىلەر» (free agents) ئىدى. بۇ نو-قۇل ھالدا خىتاي-شىۋىت-سلاۋىنلار ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى غەربتىكى دىپلوماتلار ۋە سىياسەت بېكىتكۈچىلەر — بۇلار خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مەخپىي خادىملىرى ئۆزلىرىگە يەتكۈزگەن راست-يالغان ئۇچۇرلارنىڭ ھەممىسى تېلېگرامما ئارقىلىق ئۆز دۆلىتىگە يوللىشىشنى — ئۈچۈنمۇ كارغا كەلگەندى. گاھىدا ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئامېرىكىلىق ئالاقىچىلىرىنى ئالداپ، «پارتىيە رەھبەرلىرى بىلەن تېخىمۇ كۆپ ئۇچرىشىش پۇرسىتى» بەدىلىگە ئۇلارنىڭ تەيۋەن قاتارلىق ھالقىلىق مەسىلىلەردە خىتاي تەرەپتە تۇرۇشىنى تەلەپ قىلاتتى. ئۆزلىرىنىڭ «خىتاي ئىسلاھات مۇنبىرى» دىكى دوستلىرىنىڭ كۆرۈنگىنىدەك ئاددىي ئەمەسلىكىنى ھېس قىلغان كىشىلەرمۇ، ئۇلارنىڭ خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىدىكى «چەتئەللىكلەرنىڭ خىتاي كومپارتىيەسىگە تەسىر كۆرسىتىشىگە ياردەم بېرىشىنى خالايدىغان ئىسلاھاتچىلار» ئىكەنلىكىگە چىنپۈتۈپ قالاتتى.

«خىتاي ئىسلاھات مۇنبىرى» نىڭ رەئىسى، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ پېشقەدەم نەزەرىيەچىسى جېڭ بىجىيەن خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنى خىتاينى چۈشىنىش ۋە ئۆزگەرتىشكە تەشنا چەتئەللىكلەر ئۈچۈن «ماگنېت» قا ئايلىنىۋېردى. ئۇ خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى بىلەن بىرلىكتە ئامېرىكىنىڭ خىتايغا قاراتقان تۇتۇمىنى تەتقىق قىلغاندىن كېيىن ئوتتۇرىغا قويغان «خىتاينىڭ تىنچ قەد كۆتۈرۈشى نەزەرىيەسى» بۈگۈنكى «تىنچ تەرەققىي قىلىش» سىياسىتىدە ھېلىمۇ داۋاملىشىۋاتقان بولۇپ، بۇ نەزەرىيە خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش

ھەرىكەتلىرىدە ئۆزىنىڭ چوڭقۇر ئىزناسىنى قالدۇرغان. بۇ چاغقا كەلگەندە، ئۇلار نوقۇل ھالدا خىتايغا بولغان دوستلۇق ۋە ھېسداشلىقنى تەرغىب قىلىپلا قالماستىن، «خىتاينىڭ تىنچ قەد كۆتۈرۈشى» نەزەرىيەسىنى بازارغا سېلىشقا باشلىغانىدى. خىتاينى چۈشىنىشتىكى بۇ خىل ئەندىزە ھېزىرى كىسىنىڭ ۋە گۈلدەن ساكىس شىركىتىنىڭ سابىق قوشماق مۇدىرى جون سورنتون — بۇ ئىككىلەن خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئارىسىدىكى مەخپىي ۋاسىتىچىلەر ئىدى — قاتارلىق كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىندى ۋە ئالقىشلاندى. غەربتىكى خىتاينىڭ كەلگۈسىدىن زور ئۈمىد كۈتىدىغان نۇرغۇن كىشىلەر نەتىجىدە (خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى تۈزگەن) مەخپىي پىلان ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا باشلىدى.

غەرب ئەللىرىگە قارىتىلغان ئاشكارا تەھدىت ۋە تاجاۋۇز بارغانسېرى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ نورمال بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالغان نۆۋەتتىكى سىياسىي مۇھىت خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنى تېخىمۇ ئەركىن ھەرىكەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

مەسىلە قەيەردە؟

بۇ قەدەر كۆپ، شۇنداقلا تۈزۈكرەك چۈشىنىلمىگەن ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىغا قارىتا، دۇنيا مىقياسىدىكى ھۆكۈمەتلەر ۋە جەمئىيەتلەر قايسى تەرزىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتەلەيدۇ؟

بۇنىڭ ئۈچۈن، ئالدى بىلەن قەيەردە مەسىلە كۆرۈلگەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىش زۆرۈر. چۈنكى، خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ئۆتمۈشتىكى ھەرىكەتلىرى بىمالال ئېلىپ بېرىلغان مۇھىت ھېلىھەم ئۆزگەرگىنى يوق. نېمە ئۈچۈن خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لىن دىنىڭ ئامېرىكادىكى تەسىردار ئەربابلار بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىشىغا، شۇنداقلا ۋاشىنگتوندىكى دۆلەتلىك ئاخبارات كۈلۈبىدا لېكسىيە سۆزلىشىگە يول قويۇلدى؟ نېمە ئۈچۈن ئاۋستىرالىيەنىڭ سابىق باش مىنىستىرى بوب خاۋك خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىغا قاراشلىق شىركەت بىلەن سودا قىلغاندا، ھېچكىم بۇ ئىشقا ئارىلاشمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن دۇنيا مىقياسىدىكى دىپلوماتلار خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ مەخپىي خادىملىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئۇچۇر مەنبەسى دەپ قاراشنى داۋاملاشتۇرىدۇ ۋە شۇ دىپلوماتلارنىڭ دۆلىتىدىكى ئىستىخبارات تارماقلىرى نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى بۇ ئىشتىن توسمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن تەجرىبىلىك خىتاي شۇناسلار بۇ پائالىيەتلەر توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرۇش بەرمەيدۇ؟ نېمە ئۈچۈن غەربتە خىتاي كومپارتىيەسى ۋە ئۇنىڭ ئىستىخبارات تارماقلىرىنىڭ خىرىسىغا ئۇزۇندىن بۇيان سەل قارىلىدۇ؟ يۇقىرىقى بىمەنىلىكلەرگە جاۋاب تېپىش خىتاينىڭ ئىستىخبارات ۋە تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ تۇنجى قەدىمدۇر.

بۇ سوئاللارغا ئاددىيلا جاۋاب تاپقىلى بولمايدۇ، يەنە كېلىپ خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ ھەرىكەتلىرى ئاشۇ جاۋابلىرىنىڭ بىر قىسمى بولغاندا، ئەھۋال تېخىمۇ شۇنداق. بۇ بىر

ئايلانما (cyclical) مەسىلىدۇر. ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى ئەڭ ئاخىرىدا ئۆز ھۆكۈمەتلىرىگە ھېساب بېرىدۇ. ھۆكۈمەت بولسا ئۇچۇر توپلاش جەھەتتىكى مۇھىم نۇقتىلارنى ۋە نىشانلارنى بېكىتىدۇ. ئەگەر سىياسىي رەھبەرلەر خىتاينىڭ قەد كۆتۈرۈشىنىڭ ئەھمىيىتىنى تونۇپ يېتەلمىسە، خىتاينى تەتقىق قىلىشقا ئاجرىتىدىغان سېلىنىمىسىمۇ تەبىئىي ھالدا ئازلايدۇ. «تېررورلۇققا قارشى يەرشارىۋى ئۇرۇش» (The global War on Terror) ھالقىلىق پەيتتە ئامېرىكانىڭ دىققەت نەزىرىنى خىتايدىن بۇرۇنقى، ھەتتا غەربتىكى ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى بىلەن خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقى ئارىسىدىكى ھەمكارلىققا تۈرتكە بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ پائالىيەتلىرىنى باھالاش ۋە سىياسەت بەلگىلىگۈچىلەرنى ئالاقىدار مەلۇماتلاردىن ۋاقىپلاندىرۇش ئىستىخبارات ۋە تاشقى ئىشلار ئاپپاراتلىرىنىڭ ۋەزىپىسى ئىدى. ئەمما، ئۇلار بۇ ۋەزىپىنى لايىقىدا ئادا قىلالىمىدى.

بۇ خىل مۇرەككەپلىكنى نەزەردە تۇتقاندا، بەزى ھالقىلىق مەغلۇبىيەتلەر ۋە خاتالىقلار تولمۇ گەۋدىلىكتۇر.

1. خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش ئۇرۇنۇشلىرىنى تونۇپ يېتەلمەسلىك مەغلۇبىيىتى

خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ سىياسىي تەسىر كۆرسىتىش مېخانىزمى ھېلىمۇ تۈزۈكرەك چۈشىنىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆتمۈشتىكى ئەھۋال ھازىرقىدىنمۇ بەتتەر ئىدى. ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى ۋە تەتقىقاتچىلار ئۇزۇندىن بۇيان بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ چەتئەلگە دائىر جەھەتلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ كەلدى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ نوقۇل ھالدا ئىشپويونلۇق قىلىپلا قالماستىن، ئەڭ مۇنەۋۋەر خادىملىرىنى ئىشقا سېلىپ، تەسىردار چەتئەللىكلەرنى «خىتاي تىنچ قەد كۆتۈرىدۇ ۋە تەدرىجىي لىبېراللىشىدۇ» دېگەن سەپسەتگە ئىشەندۈرۈشكە ئۇرۇنغانلىقىنى تونۇپ يەتكەنلەر تولمۇ ئاز بولدى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ بۇ خىل ھېكايىنى بازارغا سېلىش ئىشىغا قول تىققانلىقى خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ باشقا غەربىي بولۇشى مۇمكىنلىكىدىن، ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەكسىچە، ئامېرىكانىڭ تاشقى سىياسىتىدە جېڭ بىجىيەن ئوتتۇرىغا قويغان «ئامېرىكا خىتاينىڭ تىنچ قەد كۆتۈرۈشىگە مەدەت بېرىشى كېرەك» دېگەن پىكىر قوبۇل قىلىندى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى خىتاينى خەلقئارالىق مەسىلىلەرگە تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ قول تىققۇزۇشقا ئۇرۇنۇپ، دىققىتىنى ھەمكارلىق ساھەلىرىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، كىشىلىك ھوقۇق، تەڭسىز سودا قىلمىشلىرى ۋە ئەقلىي مۈلۈك ئوغرىلىقى قاتارلىق مەسىلىلەرگە بولغان تەشۋىشلەرنى كۆرمەسكە سالىدى.

ئەگەر خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ سىياسىي تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنىڭ ئەھمىيىتى تونۇپ يېتىلگەن بولسا، بۇ ھەرىكەتلەر چوقۇم ھەرقايسى دۆلەت ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭ تامامەن پەرقلىق ئىنكاسىنى قوزغىغان بولاتتى. سىياسىي مۇداخىلىگە تاقابىل تۇرۇش بىلەن ئىشپويونلۇققا ۋە تېررورلىققا قارشى تۇرۇش ئارىسىدا ماھىيەتلىك پەرق بار. چۈنكى، خىتاي

كومپارتىيەسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى كۆپىنچە ھاللاردا مەخپىي ئۇچۇرلارغا ئېرىشىش سالاھىيىتى بولمىغان كىشىلەرگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، ئەنئەنىۋى جاسۇس قوبۇل قىلىش ئۇرۇنۇشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ بۇ شەخسلەر بىلەن دوستلۇق ئورنىتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن مۇداخىلە قىلىشنىڭ ئورنىغا، نېمە ئىشلار يۈز بېرىدىغانلىقىنى كۆزىتىشنى تاللىدى. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ بۇ ئۇرۇنۇشلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىغا چېتىلغان ھامان، بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىستىخبارات تارماقلىرى دەرھال بۇ ئىشقا قول تىقىشى مۇمكىن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ تەتقىقاتچىلارغا ۋە پېنسىيەگە چىققان رەھبەرلەرگە تەسىر كۆرسىتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇپ يېتەلمىدى. بۇنىڭدىن سىرت، نۇرغۇن دۆلەتلەردە سىياسىي مۇداخىلە قىلىمىشلىرىنىڭ ئۈستىدىن دېلو تۇرغۇزىدىغان قانۇنلار كەمچىل بولغاچقا، مەخپىي ئىستىخبارات خادىملىرى تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان ھەرقانداق پائالىيەت چوقۇم قانۇنسىز ھېسابلىنىشى ناتايىن ئىدى.

مۇداخىلىگە قارشى تۇرۇش قانۇنلىرى (anti-interference laws)، بىخەتەرلىك تارماقلىرىنىڭ قاراتمىلىققا ئىگە ھەرىكەتلىرى، شۇنداقلا ھۆكۈمەتنىڭ ئوچۇق سىياسەتلىرىدىن سىرت، ئوچۇق-ئاشكارىلىق بۇ جەھەتتىكى ئەڭ ئۈنۈملۈك قوراللاردىن بىرىدۇر. ھۆكۈمەت ۋە تاراتقۇلار تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنى ئوچۇق-ئاشكارا پاش قىلىش ئارقىلىقلا بۇ ھەرىكەتلەرنى توختىتىپ قويايلىدۇ. پاش قىلىش قانچە بۇرۇن بولسا، ئۈنۈمى شۇنچە ياخشى بولىدۇ. لېكىن، ئالدى بىلەن ئۇلاردا چوقۇم خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنى توغرا پەرقلەندۈرگۈدەك ۋە چۈشەنگۈدەك ئىقتىدار بولۇشى كېرەك.

ھازىر سىياسىي مۇداخىلىنىڭ تەھدىتى كەڭ كۆلەملىك تونۇپ يېتىلگەنلىكى، ھۆكۈمەتلەر خىتاي كومپارتىيەسى ۋە ئۇنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى جەھەتتە بىر تۈركۈم مۇتەخەسسسلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن نەچچە ئون يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. ھۆكۈمەتتىكى تەھلىلچىلەرنىڭ خىزمىتىنى ئۈچ يىلدا بىر ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشنىڭ ئورنىغا، ئۇلارنى خىتاي ھەققىدە مۇتەخەسسسلەشكە رىغبەتلەندۈرۈش كېرەك. ئۇنىۋېرسىتېتلاردا خىتايچىنى راۋان سۆزلىيەلەيدىغان ۋە ئوچۇق مەنبەلىك تەتقىقاتقا ماھىر يېڭى بىر ئەۋلاد تەتقىقاتچىلارنى يېتىشتۈرىدىغان پروجېكتلەر تەسىس قىلىنىشى كېرەك. مۇستەقىل تەتقىقات ئاپپاراتلىرىنىڭ جانلىقلىقى ۋە ئىجادىيلىقى بۇ جەھەتتىكى يادرولۇق ئامىل بولۇپ قالىدۇ.

2. خىتاي ۋە ئۇنىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى توغرىسىدىكى قېلىپلاشقان خاتا قاراش

تا يېقىنقى مەزگىللەرگىچە ، خىتاينىڭ ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغانلار ئارىسىدا قېلىپلاشقان قاراشلار ۋە خاتا چۈشەنچىلەر يەنىلا ئومۇميۈزلۈك مەۋجۇت ئىدى. شۇنداقلا ، بۇ خىل بىر تەرەپلىملىك ئۇلارنىڭ تەھدىتكە سەل قارىشىغا ياكى ئۇنى خاتا چۈشىنىشىگە سەۋەب بولدى. نەچچە ئون يىل مابەينىدە ، ئەنە شۇ خىل بىر تەرەپلىملىكلەر خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ نۇرغۇن دۆلەتلەردە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئىستىخبارات ۋە تەسىر كۆرسىتىش تورى بەرپا قىلىشىغا ئىمكانىيەت ياراتتى .

«مىڭ دانە قۇم دانىچىسى» (thousand grains of sand) نەزەرىيەسى ئەنە شۇ خىل باتىل چۈشەنچىلەردىن بىرىدۇر. (8) مەزكۇر نەزەرىيەنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى «خىتاي نۇرغۇنلىغان <ئىشتىن سىرتقى> جاسۇسلارغا تايىنىپ ، غايەت زور مىقداردىكى ئۇچۇرلارنى توپلايدۇ ، ئاندىن بۇ ئۇچۇرلار بىر يەرگە جۇغلىنىپ ، كارغا كېلىدىغان ئىستىخباراتقا ئايلاندۇرۇلىدۇ» دېگەندىن ئىبارەتتۇر. دەماللىققا بۇ جانلىق پىكىر ھەرقايسى دۆلەتلەرنى خىتاينىڭ ئىستىخبارات پائالىيەتلىرىگە قارىتا پائال ۋە بايلىق ئاساسى يېتەرلىك ھالدا ئىنكاس قايتۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرىدىغاندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن ، خىتاي ئىستىخباراتىنىڭ مەلۇم ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىنى ئاشكارىلاش تولمۇ خەتەرلىك خاتالىقتۇر. خىتاي شۇناس پېتىر ماتىس («مىڭ دانە قۇم دانىچىسى» دىن ئىبارەت) بۇ نەزەرىيەنى تەنقىدلىپ مۇنداق دېگەن: «ئەگەر <خىتاي ئىستىخباراتى> ئىستىخبارات تارماقلىرىدىن تارتىپ ، كارخانا ۋە قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان كارخانىچىغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولسا ، ئۇنداقتا بۇ ئاتالغۇنىڭ ئاساسەن مەنىسى قالمايدۇ.» مەتسىگە كۆرە ، بۇ نەزەرىيە ئەمەلىي ئىسپاتلاش جەھەتتە مەغلۇپ بولغان. چۈنكى ، بۇ نەزەرىيەدە كەسىپى ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرىنىڭ رولىغا ئېغىر دەرىجىدە سەل قارالغان ھەمدە خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ چەتئەللىكلەرنى نىشانلاش جەھەتتە ئۇزۇن تارىخى بارلىقىغا قارىماستىن ، دىققەت ئاددىي خىتاي پۇقرالىرىغا مەركەزلەشتۈرۈلگەن. (9) شۇنداق بولۇشىغا قارىماستىن ، بۇ خىل قاراشنىڭ ھەرخىل ۋارىيانتلىرى ئىستىخبارات تەھلىلچىلىرى ، شۇنداقلا خىتاينى كۆزەتكۈچىلەر ئارىسىدا ئومۇملاشقان .

مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان يەنە بىر خاتالىق «خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ چەتئەللىكلەردىكى خىتاي دىياسپوراسىغا سىڭىپ كىرىش ۋە تەسىر كۆرسىتىش — بولۇپمۇ بىرلىكسەپ خىزمەتلىرى ئارقىلىق — ئۇرۇنۇشلىرى بىر قەدەر خەۋپسىزدۇر» دېگەن قاراشتۇر. خىتاي دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىستىرلىقىنىڭ چەتئەللىكلەردىكى ھەرىكەتلىرى ئىزچىل ھالدا ئۆز تەبىرىدىكى «بەش زەھەر» نى ، يەنى ئۇيغۇر پائالىيەتچىلەرنى ، تىبەت پائالىيەتچىلەرنى ، تەيۋەنلىك پائالىيەتچىلەرنى ، دېموكرات پائالىيەتچىلەرنى ۋە فالۇنگوچىلارنى باستۇرۇشقا مەركەزلىشىپ كەلدى. (10) تاكى يېقىنقى قەدەر ، ئىستىخبارات ئاپپاراتلىرى بۇ خىل ھەرىكەتلەرگە دىققەت قىلماي كەلدى. گەرچە بۇ قىلمىشلار پۇقرالارنىڭ ھۆرلۈكىگە دەخلى-تەرۇز قىلغان بولسىمۇ ، ئەمما «ئاز سانلىقلارنىڭ ئۇششاق-چۈششەك ئىشلىرى» دەپ قارالدى. (11) بۇ خىتاي دىياسپوراسى ھەققىدىكى نادانلىقتىن ۋە زىددىيەتلىك پىسخىكىدىن مەنبەلەنگەندى .

دۇنيا مىقياسىدىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ خىتاي دىياسپوراسىغا قارىتىلغان بىرلىكسەپ خىزمەتلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلغانلىقى ئەمدىلىكتە ئېغىر ۋە كەڭ دائىرىلىك ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. نۇرغۇن دۆلەتلەردە، خىتاي دىياسپوراسىدىكى تەشكىلات ۋە تاراتقۇلار خىلمۇخىللىقنى يوقاتتى. ئۆتمۈشتە نۇرغۇن تەشكىلاتلار مۇستەقىل ياكى تەيۋەن تەرەپدارى بولغان بولسا، ئەمدىلىكتە ئاۋسترالىيە ۋە كانادا قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئەڭ تەسىردار خىتاي تەشكىلاتلىرى بىرلىكسەپ بۆلۈمى بىلەن ئېغىز-بۇرۇن يالشىدىغان خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ گۇماشتىلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلماقتا. يېقىندا ئاۋسترالىيەدە يۈز بەرگەن سىياسىي مۇداخىلە ۋەقەلىرى شۇنى كۆرسەتتىكى، بۇ بىرلىكسەپ تورلىرى ھازىر ئىشپىيونلۇق ۋە يوشۇرۇن تەسىر كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىنىڭ بازىسىغا ئايلنىپ، خىتاي دىياسپوراسىدىن ھالقىپ، ئاساسىي ئېقىم سىياسىتىگە سىڭىپ كىردى. خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئەنئەنىۋى تاراتقۇلارغا بولغان نوپۇزى ۋە ئۈندىدار قاتارلىق ئىجتىمائىي تاراتقۇ سۇپىلىرىغا بولغان مۇتلەق كونتروللۇقى خىتاي كومپارتىيەسىگە قارشى تەشكىلاتلارنىڭ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۇرۇنۇشلىرىنى ھەمدە ھۆكۈمەتلەرنىڭ مۇداخىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان جامائەتچىلىكىنى تەربىيەلەش ئۇرۇنۇشلىرىنى توسقۇنلۇققا ئۇچراتتى.

(12)

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئىنگىلىزچىدىن ھېكمەت يار ئىبراھىم، ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

روھى جەھەتتە كۈچلۈك
ئادەملەرنىڭ تۆت ئالاھىدىلىكى

دوكتور سىنتون خايس

روھى جەھەتتە كۈچلۈك ئادەملەرنىڭ تۆت ئالاھىدىلىكى

دوكتور سىنتىۋىن خايسى

(نېۋادا فوندى پسخولوگىيە فاكولتېتىنىڭ پروفېسسورى، 46 پارچە كىتابى ۋە 650 كە يېقىن ئىلمىي ماقالىسى نەشر قىلىنغان)

ئاچقۇچلۇق نۇقتىلار

بىز ھەركۈنى مەنىۋى كۈچىمىزنى نامايەن قىلىپ تۇرىمىز.

بىز تېخىمۇ كاتتا نىشانلارنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز روھىيىتىمىزگە قانچە چوڭقۇر چۆكۈشكە ئىنتىلسەك، روھىي جەھەتتە شۇنچە كۈچلۈك بولىمىز.

مەنىۋى كۈچىڭىزنى ۋە ئومۇمىي شاد-خۇراملىقىڭىزنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، روھىي جەھەتتە كۈچلۈك ئىنسانلارنىڭ تۆت ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىڭىزدە مۇجەسسەملەشكە تىرىشىڭ.

بىز زور قىيىنچىلىقلارغا تىز پۈكمەستىن پەۋقۇلئاددە ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقارغان كىشىلەرنى سۈپەتلەشتە دائىم «روھىي جەھەتتە كۈچلۈك» دېگەن ئىبارىنى ئىشلىتىمىز-يۇ، ئۆزىمىزنى سۈپەتلەشتە بۇ ئىبارىنى كەمدىن كەم ئىشلىتىمىز. بۇ بەلكىم ئۆز كەمچىلىكلىرىمىزنى ئېنىق بىلگەنلىكىمىزدىن ياكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنىڭ ۋاي دەپ كەتكۈچىلىكى يوق، دەپ قارىغانلىقىمىزدىن بولۇشى مۇمكىن. ئەمما مەنىۋى كۈچنىڭ نۇرغۇن شەكىللىرى ۋە تۈرلىرى بار. ئەگەر بىز دىققەت قىلساق ۋە قەيەرگە نەزەر سېلىشنى بىلسەك، ھەر كۈنى ھەم ئۆز ۋۇجۇدىمىزدىكى، ھەم ئەتراپىمىزدىكى باشقا كىشىلەردىكى مەنىۋى كۈچكە شاھىت بولالايمىز.

مەسىلەن، سىزنىڭ ئويغانغاندا تولىمۇ ھارغىنلىق ھېس قىلغان، ئەمما خىزمەتكە كېچىكىشىنى خالىمىغاچقا، يەنىلا كىيىملىرىڭىزنى كىيگەن ۋاقىتلىرىڭىز بولغانمۇ؟ ياكى سىز ئىشقا ماڭغان يول ئۈستىدە قاتناش قىستاڭچىلىقىدا قېلىپ، ئاللىكىمىلەرنى قارغىماقچى بولغان ۋاقىتىڭىزدا، بالىلىرىڭىز ئارقا ئورۇندۇقتا بولغانلىقى ئۈچۈنلا بۇنداق قىلىشتىن ۋاز كېچىپ باققانمۇ؟ يۇقىرىقى ئىككىلا ئىشنى قىلىشقا مەنىۋى كۈچ كېتىدۇ. ھالبۇكى، كىشىدىن مەنىۋى كۈچ تەلەپ قىلىدىغىنى-نوقۇل سەلبىي كەيپىيا.تلارلا

ئەمەس. سىز ئۆزىڭىزگە قارىتىلغان ماختاش-تەرىپلەشلەرنى (ئۆزىڭىزنى كەمسىتىدىغانلىقىڭىز قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى) ئاپتوماتىك نەزەردىن ساقىت قىلىۋەتمەي، ھەقىقىي تۈردە قوبۇل قىلىپ باققانمۇ؟ ياكى دېلىغۇل بولۇشىڭىزغا قارىماستىن، جورىڭىزنىڭ كۆزىڭىگە مېھىر بىلەن قاراپ باققانمۇ؟ بۇ ھەم مەنىۋى كۈچنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ھەر قېتىم سىز تېخىمۇ كاتتا نىشانلارنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز روھىيىتىڭىزگە تېخىمۇ چوڭقۇر چۆكۈش ئىستىكىنى ئىپادىلىگىنىڭىزدە، مەنىۋى كۈچنى نامايەن قىلغان بولىسىز. سىز بۇنى قانچە كۆپ قىلىسىڭىز، روھىي «مۇسكۇل» لىرىڭىز شۇنچە بەك تەرەققىي قىلىدۇ ۋە كەلگۈسىدە نىشانغا بىنائەن ھەرىكەتكە ئۆتۈش ئىقتىدارىڭىز شۇنچە كۈچىيىدۇ.

ئەلۋەتتە، روھىي جەھەتتە كۈچلۈك بولۇش ئۈنچە ئاسان ۋە ئاددىي بولماستىن، بۇ جەريان نۇرغۇنلىغان ئىنچىكە ھالقىلارغا تولغان. شۇنداقلا، ئۇ سىزدىن شۇ جەرياندا ئۆزىڭىزگە ئالاھىدىلىكلەرنى يېتىلدۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ جەھەتتە تۆت خىل ئالاھىدىلىك ئەڭ گەۋدىلىك بولۇپ، سىز بۇلاردىن ھەرقانداق بىرىنى-ئۆزىڭىزدە ھازىرلىسىڭىز، مەنىۋى كۈچىڭىزنىلا ئەمەس، ئومۇمىي شاد-خۇراملىقىڭىزنى ئاشۇرايسىز. بەلكىم سىز بۇ ئالاھىدىلىكلەرنىڭ بەزىلىرىنى ئاللىقاچان ئۆز ۋۇجۇدىڭىزدا كۆرگەن بولۇشىڭىز، يەنە بەزىلىرى بولسا سىزگە تامامەن يوپۇن تۇيۇلۇشى مۇمكىن. قانداقلا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تۆۋەندىكى تىزىملىكنى ئۆزىڭىزنى باھالايدىغان ئۆلچەم ئەمەس، بەلكى يۈكسىلىش پۇرسىتى دەپ قارىغايىز.

روھىي جەھەتتە كۈچلۈك كىشىلەرنىڭ تۆت خىل ئالاھىدىلىكى

1. ئۇلار يېڭى مۇمكىنچىلىكلەرگە ئوچۇق مۇئامىلە قىلىدۇ

روھىي جەھەتتە كۈچلۈك كىشىلەر بىرلا لىنىيەگە يېپىشىۋالمايدۇ. ئۇلار قانداق ئويلاش، ھېس قىلىش ياكى تەدبىر قوللىنىش؛ قانداق ئادەم بولۇش؛ زېھنىنى نېمىلەرگە مەركەزلەشتۈرۈش ياكى نېمىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈش كېرەكلىكى توغرىسىدا، شەكسىز ئېتىقادى، ئىلمىي ۋە ئەخلاىي ئاساسى بولمىغان دەسلەپكى كۆز قارىشىغا ئېسىلىۋالمايدۇ. روھىي جەھەتتە كۈچلۈك كىشىلەر ئۆزلىرى بېكىتىۋالغان، ئېنىق ئىلمىي ئاساسى بولمىغان قائىدىلەرگە قارىغۇلارچە ئېسىلىۋېلىشنىڭ ئورنىغا، تېخىمۇ ئوچۇق كېلىدۇ، تېخىمۇ ئەركىن تاللىيالايدۇ ۋە يېڭى مۇمكىنچىلىكلەرنى بايقاش ئېھتىماللىقى تېخىمۇ يۇقىرى بولىدۇ. ئۇلار بىرلا ۋاقىتتا ئوخشىمىغان ئويلارغا ئىگە بولالايدۇ. ئاپتوماتىكلاشقان تەپەككۈر ئۇلارغا ئايرىلىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ جايدا مۇستەھكەم تۇرالايدۇ. مەزكۇر تەپەككۈر بىر نەرسىگە چىڭ يېپىشىشنى تەلەپ قىلغاندا بولسا، ئۇ ئاشۇ نەرسىدىن ۋاز كېچەلەيدۇ. ئۇلار مۇشۇ خىل تەپەككۈر ۋە

قىلمىش ئادىتى سەۋەبلىك، تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك كەچمىشلەرگە — مەيلى كۆڭۈللۈك، ياكى كۆڭۈلسىز بولسۇن — تىرىكشىش ياكى يېپىشىشتىن خالىي ھالدا، توغرا مۇئامىلە قىلالايدۇ.

ئەمدى، مېڭىڭىزنىڭ بۇ ئۇچۇرلارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىڭ. چۈنكى، كىشى ئاسانلا «مەن چوقۇم يېڭى ئېھتىماللىقلارغا ئوچۇق مۇئامىلە قىلىشىم كېرەك» (مەسخىرىلىك يېرى، بۇ ھەم كىشى ئۆز-ئۆزىگە تاڭىدىغان ئاساسسىز قانۇنلاردىن بىرىدۇر) دېگەن قىلتاققا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۆز تەپەككۈرىڭىزغا بويسۇنۇشنىڭ ئورنىغا، ئاشۇ خىيالىنىڭ ئاڭ بوشلۇقىڭىزدا قانداق قاناتلانغانلىقىغا دىققەت قىلالايدىغان-قىلالايدىغانلىقىڭىزغا قاراپ بېقىڭ، شۇنداقلا ئۇنىڭغا ئەگەشمەستىن، ئۇنىڭ ئاڭ بوشلۇقىڭىزدا مەۋجۇت بولۇشىغا يول قويۇڭ. سىز يېڭى ئېھتىماللىقلارنى سىناش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنى «چوقۇم» بويسۇنۇش كېرەك بولغان قائىدىگە ئايلاندۇرۇۋالماڭ.

2. ئۇلار كارغا كېلىدىغان چارىلەرنى تاللايدۇ

روھىي جەھەتتە كۈچلۈك كىشىلەر يېڭى تاكتىكىلارنى-قوبۇل قىلىشقا ئوچۇق مۇئامىلە قىلىپلا قالماستىن، دائىم ئەڭ كارغا كېلىدىغان چارىنى تاللايدۇ. بۇ ئاڭلىماققا تولمۇ ئاددىي تۇيۇلۇشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ ئالاھىدىلىك بىر قانچە خىل تارماق ماھارەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئىشنى يېڭىدىن باشلىغۇچىلارغا نىسبەتەن، ئويىپىكت — مەيلى ئۇ نىشانلىرىڭىز ياكى تېخىمۇ چوڭقۇر قاتلاملىق قىممەت قاراشلىرى بولسۇن — بىلىش زۆرۈر. ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا، يۆنىلىشىڭىز چوقۇم ئويۇنچۇق بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا، سىز ئىشنىڭ دەسلەپىدىلا «تىرىشىش» نىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى بىلەلەيسىز. بۇنىڭدىن سىرت، بۇ يەنە مۇئەييەن دەرىجىدىكى ئۆزلۈك ئېڭى بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا، سىز ئۆزىڭىزنىڭ ھەقىقەتەن نىشانغا يېقىنلىشىۋاتقانلىقىڭىزنى ياكى ئۆز-ئۆزىڭىزنى ئالداۋاتقانلىقىڭىزنى بىلەلەيسىز.

نىشانىڭىزنى ئايدىڭلاشتۇرۇش خۇسۇسىدا مەخسۇس تەربىيەلەنگەن روھىي ساغلاملىق مۇتەخەسسسى بىلەن ھەمكارلىشىشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن. چۈنكى، سىز ئاسانلا تېخىمۇ چوڭقۇر نىشانلىرىڭىزنى ۋە قىممەت قاراشلىرىڭىزنى ئۇنتۇپ قېلىشىڭىز ياكى ھېچقانداق ئىلگىرىلىيەلمىگەن تۇرۇقلۇق، ئىلگىرىلەۋاتمەن دەپ قاراپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئەگەر دەماللىققا بۇنداق قىلىش ئىمكانىيىتىڭىز بولمىسا، ئىشەنچلىك ئادەمنىڭ ياردىمىدە نىشانىڭىزنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىشىڭىزنى ۋە ياكى (ئەقلىيەن ئەپلىرى قاتارلىق) ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق ئويىپىكتىپ پىكىر ئېلىشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن. ئۈنۈملۈك ھالدا ئىلگىرىلەش ئۈچۈن، ئىشەنچلىك ئىنكاس سىستېمىسىنىڭ بولۇشى تولمۇ مۇھىم.

3. ئۇلار ئۇتۇقلۇق ئادەتلەرنى (successful habit) يېتىلدۈرىدۇ

سىز ئىلگىرى ئۆزىنى يۈكسەلدۈرۈش توغرىسىدىكى ماقالىلەرنى ئوقۇپ باققان بولسىڭىز، تۆۋەندە نېمە دېيىلىدىغانلىقىنى پەملەپ بولغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. روھىي جەھەتتە كۈچلۈك بولۇش تاسادىپىي ۋۇجۇدقا چىقىدىغان ئىش ئەمەس. ئەكسىچە، سىز ئۆزىڭىزنى تاللىغان نىشانلىرىڭىزغا قاراپ ئىلگىرىلىتىدىغان تەرزىدە سىجىل ھەرىكەت قىلىشىڭىز، ئاندىن روھىي جەھەتتە كۈچلۈك ئادەم بولالايسىز. بۇ يەردىكى مۇھىم نۇقتا «سىجىل» لىقتۇر. چۈنكى، بىرەر قېتىملىق ئۇرۇنۇش مۇتلەق كۆپ قىسىم ھاللاردا ئۇزۇن مۇددەتلىك ئۈنۈم يارىتالمايدۇ. پەقەت مۇۋەپپەقىيەتلىك ھەرىكەتلەرنى (successful action — كىشىنىڭ بەخت-سائادىتىگە، شەخسىي تەرەققىياتىغا ياكى نىشانغا يېتىشىگە ئاكتىپ ھەسسە قوشىدىغان ھەرىكەت ياكى پائالىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ، ت) ئادەتكە ئايلاندۇرغاندا ئاندىن مەنىۋى كۈچىڭىزدە، ھەتتا پۈتكۈل ھاياتىڭىزدا ئۆزگىرىش ھاسىل قىلالايسىز.

مەنچە، سىز ئىشنى ئاستا-ئاستا باشلاڭ. ئالدى بىلەن، «ھەركۈنى ئاستا يۈگۈرۈش» دېگەندەك مەلۇم بىر ئىشنى تاللاڭ، ئاندىن ئۇنى تېخىمۇ كىچىك بۆلەكلەرگە ئايرىڭ. ئۇنى شۇ قەدەر كىچىك بۆلەكلەرگە ئايرىڭكى، ئۇنى قىلماسلىق سىزگە بىمەنە تۇيۇلىدىغان بولسۇن. مەسىلەن، ھەركۈنى بىر مىنۇت ئاستا يۈگۈرۈپ، ئاندىن ئۆيىڭىزگە قايتىپ كېتىڭ. بۇ يەردىكى مۇھىم نۇقتا ئارزۇ قىلىنغان ئاخىرقى نەتىجىگە ئەمەس، بەلكى سىجىللىق شەكىللەندۈرۈشكە كۈچەشتۈر. ئۆزىڭىزگە «ئون كۈنلۈك خىرىس» ۋەزىپىسى تاپشۇرۇپ، ھەركۈنى سىزنى ئالغا سىلجىتىدىغان بەزى ئىشلارنى قىلىڭ. بۇ تىرىشچانلىقلارنىڭ مۇئەييەن دەرىجىدە سىجىللىق ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكىدىن چوڭراق نىشانغا يۈرۈش قىلىشىڭىز بولىدۇ.

4. ئۇلار ئۆز مۇھىتىغا ماسلىشالايدۇ

ئەڭ ئاخىرىدا، روھىي جەھەتتە كۈچلۈك كىشىلەر ئۆز مۇھىتىغا ماسلىشىدۇ. ئۇلار ھەرىكەتكە ئۆتۈش ئۈچۈن مۇكەممەل شارائىتنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرمايدۇ. شۇنداقلا، ئۇلار يەنە ئۈنۈمنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆز ئۇرۇنۇشلىرىنى قارىغۇلارچە داۋاملاشتۇرۇۋەرمەيدۇ. ئەكسىچە، ئۇلار ناھايىتى جانلىق كېلىدۇ. ئۇلار مەۋجۇت شارائىتنىڭ تەلەپ-تەقەززالىرىنى ۋە ئۆزىنىڭ چامىسىنى توغرا پەملەپ، ئاندىن ئۆز ھەرىكەتلىرىنى ۋە ئۈمىدىنى شۇنىڭغا ماس ھالدا تەڭشەيدۇ-دە، شۇ ئارقىلىق مەۋجۇت ئىچكى-تاشقى شارائىتلارنى نەزەردە تۇتقان ھالدا، داۋاملىق رېئال سەۋىيەدە ئۆز نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ.

مەلۇم بىر خىل ئەھۋالدىكى توغرا تاللاش يەنە بىر خىل ئەھۋالدا ئاپەت خاراكتېرلىك تاللاش بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ئەگەر سىز ماشىنىنى بەلگىلەنگەن سۈرئەتتىن ئاشۇرۇپ ھەيدىسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ۋە باشقىلارنى يارىلىنىش، ھەتتا ئۆلۈم خەۋپىگە ئۇچراتقان بولىسىز. ھالبۇكى، ماشىنىدا

جىددىي قۇتقۇزۇشقا ئېھتىياجلىق بىرەيلەن بولسا، ئۇنى ئەڭ يېقىن دوختۇرخانىغا ئاپىرىش ئۈچۈن، سۈرئەتنى ئىمكانقەدەر تېزلىتىش ئەڭ توغرا تاللاشتۇر. خېلى كۆپ ئەھۋاللاردا، نېمىنىڭ توغرا ئىكەنلىكى شۇ چاغدىكى ئارقا كۆرۈنۈشكە قاراپ بەلگىلىنىدۇ. روھىي جەھەتتە كۈچلۈك ئىنسانلار بۇنى تونۇپ يېتىپ، ئۆزىنى تەكرار-تەكرار تەڭشەپ تۇرىدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/get-out-of-your-mind/202311/four-qualities-of-mentally-strong-people>

بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ
ئارىسىدىكى نەزىرە كۆزلىقلەر

دېيۇد ئىگناتىيۇس

بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ ئارىسىدىكى نەيرەڭۋازلىقلار

دېيۈد ئىگناتىيۇس

«ۋاشىڭتون پوچتا گېزىتى» نىڭ چەتئەل مەسلىلىرى ئوبزورچىسى

بۇ ماقالە «ۋاشىڭتون پوچتا گېزىتى» نىڭ تورىدا ئېلان قىلىنغان

يېقىندا خىتاي ۋە ئامېرىكا دۆلەت باشلىقلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن باشلىقلار يىغىنىنى ئىككى بوكسىچىنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان مۇسابىقىسى، دەپ تەسەۋۋۇر قىلىڭ. خىتاي رەھبىرىنىڭ بۇ مۇسابىقىدە ھېچقانداق مۇشت ئاتىمىغانلىقى ياخشى بولدى، ئەمما ئۇ بەلكىم كېيىنكى ئايلانما ئۈچۈن كۈچىنى تېجەپ قالغان بولۇشى مۇمكىن.

ئامېرىكا ئەمەلدارلىرى تەمىنلىگەن خەۋەرگە كۆرە، خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ خىتاي-ئامېرىكا مۇناسىۋىتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى بوكسى مۇسابىقىلىرىدىكى «قۇچاقلىشىش» قا (clinch — بوكسى ياكى چېلىشىش مۇسابىقىلىرىدە ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ياكى بىر تەرەپنىڭ دەم ئېلىۋېلىش مەقسىتىدە، رەقبنى چىڭ قۇچاقلىۋېلىشىنى كۆرسىتىدۇ، ت) ئوخشاشقان. بۇ، يەنى «ئۇزۇنغا سوزۇلغان رىقابەت جەريانىدا ۋاقىتلىق دەم ئېلىۋېلىش ئۈچۈن تاكتىكىلىق توختاش» بەلكىم مەزكۇر دەرىجىدىن تاشقىرى ئىككى چوڭ دۆلەتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى توغرىسىدىكى مۇۋاپىق يەكۈن بولۇشى مۇمكىن.

شى جىنپىڭ بىلەن پىرىزدېنت بايدىننىڭ بۇ ئايدا سان فرانسىسكودا ئۆتكۈزۈلگەن ئۇچرىشىشىدا بەزى نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ئەڭ مۇھىمى، ئىككى رەھبەر دېڭىز ياكى ھاۋادىكى ۋەقەلەرنىڭ ئەجەللىك جەڭگە ئايلىنىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قايتىدىن ھەربىي ئالاقە ئورنىتىشقا قوشۇلدى. بۇ خىل ئالاقە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىرى، ھەربىي قوماندانلار ۋە ئۇرۇش ھەرىكىتى قوماندانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇزاكىرىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شى جىنپىڭ بۇ جەرياندا ئامېرىكانىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى شىركەتلىرىنىڭ خوجايىنلىرىغا خىتايغا مەبلەغ سېلىش توغرىسىدا ۋەز ئېيتىۋالدى. بايدىنمۇ خىتاينىڭ فېنتانلىنىڭ ئالدى گەۋدىسىنى

(precursor) ئىشلەپچىقىرىشنى چەكلەش ۋەدىسىگە ئېرىشتى. ئىككى تەرەپ سۆز جېڭىنى توختىتىپ، ھەر ئىككى تەرەپ مەنپەئەت ئالدىغان ساھەلەردىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش توغرىسىدا سۆھبەتلەشتى.

بۇ جەرياندا ئىككى دۆلەت باشلىقى يەنە قارشى تەرەپنىڭ روھىنى چۈشۈرىدىغان گەپلەرنىمۇ ئازدۇر-كۆپتۈر قىلىشتى. ئەھۋالدىن خەۋەردار ئامېرىكالىق بىر ئەمەلدارنىڭ بىلدۈرۈشىچە، بايدىن شى جىنپىڭغا ئۆزىنىڭ ئامېرىكا خەلقى ئارىسىدىكى قوللاش نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلەپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى راي سىناش نەتىجىلىرىگە پەرۋا قىلماسلىقىنى ئېيتىپ، «كەلگۈسى بەش يىلدا داۋاملىق مېنى كۆرسىز («مەن چوقۇم يەنە بىر قېتىم ئامېرىكا پىرىزدېنتلىقىغا سايلىنىمەن» دېمەكچى)» دەپ چاقچاق قىلغان. شۇنداقلا خىتايىنى كېلەر يىللىق پىرىزدېنتلىق سايلىمىغا مۇداخىلە قىلماسلىق ھەققىدە ئاگاھلاندۇرغان.

ئەھۋالدىن خەۋەردار بۇ ئەمەلدارنىڭ ئېيتىشىچە، بايدىن يەنە شى جىنپىڭنى جەنۇبىي دېڭىزدىكى تاكتىكىسىنى ئەۋجىگە چىقارماسلىق توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرغان. ئالدىنقى ئايدا خىتاي دېڭىز قىرغىقى مۇھاپىزەت ئەترىتىنىڭ پاراخوتى فىلىپپىننىڭ تەمىنلەش پاراخوتى بىلەن سوقۇشۇپ كەتكەندى. بۇ ئەمەلدارنىڭ ئېيتىشىچە، بايدىن بۇ قېتىملىق ئۇچرىشىشىمۇ ئامېرىكانىڭ فىلىپپىن توغرىسىدىكى بىخەتەرلىك ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن.

بۇ ئەمەلدارنىڭ بىلدۈرۈشىچە، شى جىنپىڭنىڭ باشلىقلار يىغىنى جەريانىدىكى يۈرۈش-تۇرۇشلىرى سالماق ۋە دادىل بولغان. يىغىننىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، خىتاي ئەمەلدارلىرى قوللىرىدا خىتاي بايرىقى كۆتۈرگەن نەچچە يۈزلىگەن خىتايپەرەس نامايىشچىنى ئاپتوبۇس بىلەن ئەكېلىپ، شى جىنپىڭ چۈشىدىغان مېھمانخانىنىڭ ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، شى جىنپىڭنى قىزغىن قارشى ئېلىشقا بۇيرۇغان.

شى جىنپىڭ بۇ يىل ئۆزىنىڭ خىتاي سىياسىتىگە بولغان كونتروللۇقىنى تولۇق نامايان قىلدى. مەزكۇر ئەمەلدار «پۇل مۇئامىلە ۋاقتى گېزىتى» نىڭ خەۋىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ مۇنۇلارنى بىلدۈردى: خىتايىنىڭ سابىق دىپلوماتىيە مىنىستىرى چىن گاڭنىڭ داڭلىق خىتاي تېلېۋىزىيە مۇخبىرى بىلەن ئىش-پەش تارتىشقانلىقى، شۇنداقلا بۇ مۇخبىرنىڭ چىن گاڭدىن بولغان بالىلىرى ئۈچۈن ئامېرىكا گراژدانلىقىنى تەلەپ قىلغانلىقى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن، شى جىنپىڭ چىن گاڭنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغان. شى جىنپىڭ يەنە خىتايىنىڭ سابىق دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى لى شاڭفۇنى (Li Shangfu) ۋە خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى راکېتا قىسىمىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئىككى گېنېرالنى ھەربىي ئەشيانى سېتىۋېلىش جەھەتتىكى چىرىكلىك مەسلىسى سەۋەبىدىن ۋەزىپىدىن قالدۇرغان.

شى جىنپىڭنىڭ نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، (بوكس مۇسابىقىسىدىكى) «قۇچاقلىشىش» ئامېرىكاغا قاراتقان تۇتۇم جەھەتتىكى شۇنچىكى تاكتىكىلىق ئۆزگىرىشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. خىتايىنىڭ ئىقتىسادىي ئېشىشى ئاستىلىماقتا، شۇڭا شى جىنپىڭ تەڭپۇڭلۇق ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن بىر ئاز ۋاقىتقا موھتاج. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئامېرىكا ئۆزىنىڭ شى جىنپىڭ ئويلىغاندىن

كۈچلۈك ۋە بەردەم رىقابەتچى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. شى جىنپىڭنىڭ سان فىرانسسكو ئامېرىكا سودا ساھەسىدىكى ماگناتلارغا قىلغان سۆزىدە ئېيتىپ قىلغىنىدەك: «ئامېرىكا ئۆز ئىقتىسادىنى قايتىدىن جانلاندىرماقتا.»

شۇڭلاشقا، قارىماققا خىتاي (ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ بوكس مۇسابىقىسىدە) كۈچەپ مۇشت ئېتىۋېرىپ، ئۆزىنى بەك بالدۇر ھالسىرىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، بىر نەچچە ئايلانما كۈچ تېجەش ئارقىلىق قايتىدىن كۈچ يىغماقچىدەك قىلىدۇ. ئۇ ئامېرىكانىڭمۇ (كۈچەپ مۇشت ئېتىۋەرمەي) ۋاقتىنچە ھۇجۇمنى پەسەيتىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. شى جىنپىڭ ئامېرىكالىق چوڭ شىركەت خوجايىنلىرىغا قىلغان سۆزىدە مۇنداق دېگەن: «ئەگەر بىز قارشى تەرەپنى ئاساسلىق رىقابەتچىمىز، ئەڭ مۇھىم گېئوپولىتىك خىرىس ۋە كۈنسىرى كۈچىيىۋاتقان تەھدىت دەپ قارىساق، بۇ چوقۇم خاتا سىياسەتكە، خاتا ھەرىكەتكە ۋە خاتا نەتىجىگە سەۋەب بولىدۇ.»

خىتاي شۇناسلار شى جىنپىڭنىڭ بۇ تۇتۇمنى خىتايىنىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن تەڭشەلگەن ئاممىۋى ئوبرازىنىڭ ئەڭ يېڭى باسقۇچى دەپ قارىماقتا. خىتايىنىڭ دېڭ شياۋپىڭ دەۋرىدىكى نەچچە ئون يىللىق تېز زامانىۋىلىشىش جەريانىدىكى تاكتىكىسىنى دېڭ شياۋپىڭنىڭ: «كۈچنى يوشۇرۇپ، پۇرسەت كۈتۈش» (韬光养晦) دېگەن مەشھۇر سۆزىگە يىغىنچاقلاشقا بولاتتى. بۇ خىل ئېھتىياتچانلىق ئامېرىكانىڭ خىتايىنى سودا ۋە تېخنىكا جەھەتتە يۆلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، خىتايىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەتكە ئايلىنىشىغا ياردەم بەرگەندى.

شى جىنپىڭ 2012-يىلى خىتاي رەھبىرى بولغاندىن كېيىن، تېخىمۇ ئۇرۇشخور تۇتۇم ئىزھار قىلىپ، خىتايىنىڭ دۇنياغا خوجا بولۇش تەمەسى بارلىقىنى جاكارلىدى. بۇ يېڭى سىياسەت خىتايىنىڭ ئافرىقا قاتارلىق جايلاردىكى ھەربىي كۈچ كۆرسىتىش ئىقتىدارى ھەققىدە جار سالغان «جەڭ بۆرسى» ناملىق فىلىمنىڭ نامىغا تەقلىد قىلىنغانىدى. ئۆتكەن ئون يىلدا، خىتاي ئۆزىنىڭ چەتئەلدىكى مەنپەئەتىنى زورايتىش جەھەتتە «كۈچنى يوشۇرۇپ، پۇرسەت كۈتۈش» نىڭ ئورنىغا ئاتالمىش «جەڭ بۆرسى دىپلوماتىيەسى» نى قوللاندى.

ھازىر، شى جىنپىڭ نۇرغۇن تەھلىلچىلەرنىڭ نەزىرىدىكى «دۇنيا سەھنىسىدە زىيادە ھوقۇق قوغلىشىش» سەۋەبلىك ياۋروپا ۋە ئاسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرنى خىتايىدىن يىراقلاشتۇرۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، ۋاقتىنچە تاكتىكىلىق «دەم ئېلىش» نى قارار قىلغان بولۇشى مۇمكىن. مەزكۇر ئامېرىكا ئەمەلدارىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، شى جىنپىڭنىڭ پارتىيە ئەزالىرىغا قىلغان ئىچكى يوليورۇقىدا ئېيتقىنىدەك، «قۇچاقلىشىش» ئامېرىكادىن ئىبارەت رەقب بىلەن قويۇق ئالاقىنى ساقلاشتۇر.

شى جىنپىڭ سان فىرانسسكو كودىكى باشلىقلار يىغىنىدا «يەر شارى ھەر ئىككى دۆلەتنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىغا يەتكۈدەك دەرىجىدە چوڭ» دېدى. ئىلاھىم شۇنداق بولغۇسى. ھازىرچە، سان فىرانسسكو باشلىقلار يىغىنىنىڭ قىممىتى «ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان ئامېرىكا-خىتاي رىقابىتىنى مۇۋاپىق

چەك ئىچىدە ساقلاپ قېلىش ۋە رىقابەت قائىدىلىرى ھەققىدە تېخىمۇ ياخشى كېڭىشىش» بولغاندەك قىلدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ھېكمەت يار ئىبراھىم

مەنبە:

<https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/29/us-china-competition-pause/>

تۈگۈنلەر ۋە بېشىملەر

ئىجتىمائىي تاراتقۇ ۋە زۆھپىي ساغلاملىق

نوئام شپانسپر

ئىجتىمائىي تاراتقۇ ۋە روھىي ساغلاملىق

دوكتور نوئام شپانسېر

(ئوتتۇرىنچى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ پسخولوگىيە پروفىسورى، ئۇنىڭ تەتقىقاتلىرى پەرزەنت تەربىيەسى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى مەسىلىلىرىگە مەركەزلەشكەن)

ئامېرىكادىكى ياشلارنىڭ ھالى قەتئىي ياخشى ئەمەس. گەرچە ھازىر ئىچىپ ماشىنا ھەيدەش، ئۆسمۈرلەرنىڭ ھامىلدار بولۇشى ۋە تاماكا چېكىش قاتارلىق ئەنئەنىۋى ساغلاملىق تەھدىتلىرى پەسەيگەن بولسىمۇ، ئەمدىلىكتە «روھىي ساغلاملىقنىڭ ناچارلىقى» دىن ئىبارەت يېڭى تەھدىت پەيدا بولدى. ئەھۋال شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، 2021-يىلى كۈزدە، ئامېرىكا بالىلار كېسەللىكلىرى ئاكادېمىيەسى، ئامېرىكا بالىلار ۋە ئۆسمۈرلەر روھىي كېسەللىكلەر ئاكادېمىيەسى ۋە بالىلار دوختۇرخانىلىرى ئۇيۇشمىسى قاتارلىق ئاپپاراتلارنىڭ ھەممىسى مەملىكەت مىقياسىدا بالىلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ روھىي ساغلاملىقنىڭ «جىددىي ھالەت»كە (emergency) كىرگەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

روھىي ساغلاملىقنىڭ بۇ دەرىجىدە ناچارلىشىشىغا زادى نېمە سەۋەب بولغان؟ بۇ ھەقتە، تەتقىقاتچىلار بىر قانچە خىل ئېھتىماللىق ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتقان بولۇپ، پۈتكۈل يەرشارى مىقياسىدىكى ئىجتىمائىي ۋە ئەخلاقىي ئۆلچەملەرنىڭ يىمىرىلىشى بۇنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرى بولۇشى مۇمكىن. ياشلار كىلىمات ئۆزگىرىشى، يەر شارىنى مۇقىمسىزلىق، مالىيەۋى مۇشكۈلاتلار، (پۇقرالارنىڭ قورال-ياراغ ساقلىشىغا رۇخسەت قىلىنىدىغان ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە پات-پاتلا كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان) بىمەنە قورال زوراۋانلىقى، تىزگىندىن چىققان سۈنئىي ئىدراكنىڭ يوشۇرۇن خەۋپى دېگەندەك ئەقىلگە ئۇيغۇن سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كەلگۈسىدىن تەشۋىشلىنىدۇ. خىتاي ۋىروسى ۋاباسمۇ ياشلاردىكى يالغۇزلۇق، بېسىم ۋە قورقۇنچى كۈچەيتىۋەتتى.

بەزى كۆزەتكۈچىلەر يەنە پسخىكا جەھەتتە ئاجىز ئەۋلادلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشى مۇمكىن بولغان مەۋجۇت پەرزەنت تەربىيەلەش مېتودلىرىنى ئەيىبلەمەكتە. ھالبۇكى، ئاتا-ئانىلارنىڭ كۆپىنچە ھاللاردا كۈلتۈرنىڭ ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىشىدىكى «قانال» ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش زۆرۈر. ئۇلارنىڭ بالىلارغا كۈلتۈرەل قىممەت قاراش، ئۆرپ-ئادەت ۋە ۋاسىتىلەرنى يەتكۈزۈش مەسئۇلىيىتى بار. كەڭ دائىرىلىك نورمال ئىقتىدار دائىرىسىدە، بالىلارنىڭ روھىي ساغلاملىقىغا ۋە تەرەققىياتىغا قوشىدىغان تۆھپىسى جەھەتتە ئاتا-ئانىلار بىر-بىرىنىڭ (يەنى مەلۇم بىر ئائىلىدىكى ئاتا-ئانا يەنە بىر ئائىلىدىكى ئاتا-ئانىنىڭ) ئورنىنى باسالايدۇ. ئەگەر بىزنى ئاتا-ئانىمىز ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ قوشنىلىرى بېقىپ چوڭ

قىلغان بولسا، كۆپىنچىمىز يەنىلا ئوخشاش چوڭ بولغان بولاتتۇق (بۇ يەردە ئاپتور «ئوخشاش بىر جەمئىيەتتە كۆپىنچە ئادەم نىسبەتەن ئوخشاش قىممەت قاراشلارغا ئىگە بولىدۇ ۋە پەرزەنتلىرىگىمۇ شۇ خىل قىممەت قاراشلارنى يەتكۈزىدۇ، شۇڭا بۇنىڭ نەتىجىسىدە پەۋقۇلئاددە زور پەرق كۆرۈلمەيدۇ» دېگەن نۇقتىنى يورۇتماقچى بولغان. دەرۋەقە، ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئوخشاش جەمئىيەت ئەزالىرىدا خېلى زور ئورتاقلىقلار تېپىلسىمۇ، ئەمما شەخس بىلەن شەخس، ئائىلە بىلەن ئائىلە ئوتتۇرىسىدا مەيلى ئەقىدە-ئېتىقاد، سۈپەت-ساپا، ياكى ئەستايىدىللىق-تەلەپچانلىق قاتارلىق جەھەتلەردە بولسۇن، ئالەمشۇمۇل پەرقلەر بولۇشى مۇمكىن بولغاچقا، ئۇلار تەربىيەلىگەن بالىلاردىمۇ زور پەرقلەر كۆرۈلىدىغانلىقى ھەممىمىز رېئاللىقتا شاھىت بولۇپ كېلىۋاتقان ئەھۋالدۇر، ت)

شۇ ۋەجىدىن، ئاتا-ئانىلار ھەققىدە توختالغاندا، ئەمەلىيەتتە كۈلتۈر ھەققىدە گەپ قىلىۋاتقان بولىمىز. ھازىرقى ئامېرىكا كۈلتۈرى پەۋقۇلئاددە كۈچلۈك رىقابەتكە تولغان، تۇراقسىز، چاك-چېكىدىن بۆسۈلگەن، زوراۋان، شۇنداقلا قورقۇنچقا تولغاندۇر. يېڭى سانلىق مەلۇماتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، ئامېرىكىلىق ئاتا-ئانىلار بالىلىرىغا ئوخشاشلا تەشۋىشلىك ۋە چۈشكۈن ئىكەن. ئامېرىكىلىقلاردىكى بالا تەربىيەلەش ئۇسۇلى بۇ خىل كۈلتۈرلەر رېئاللىقىنى ئەكسى ئەتتۈرگەن بولۇپ، بۇ ئۇسۇل ھەم تەشۋىشكە تولغان، ھەم بىخەتەرلىكنى مەركىزىي نۇقتا قىلغان. بۇ تولىمۇ چاتاق ئەھۋالدۇر، چۈنكى بىخەتەرلىك تەشۋىشى مەركىزىي نۇقتىغا ئايلانسا، بالىلارغا «دۇنيا خەتەرلىك، بالىلار ئاجىز، شۇنداقلا ئاجىزلىقى بالىلارنىڭ كىملىكىنىڭ يادرولۇق تەركىبىدۇر» دېگەنلەرنى تەلەپ قىلغان بولىمىز. ئىلگىرىمۇ يازغىنىمدەك، بالىلارغا دۇنيانىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى تەلەپ قىلىشنىڭ ئۇلارغا پايدىسى يوق. بىراۋ ئۆزىنى ئۆز ئاجىزلىقى بىلەن تەبىرىلسە، تەبىئىيلا ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى تۆۋەن چاغلايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

يېقىندىن بۇيان، تەتقىقاتچىلار ئۆز دىققىتىنى «يانفون ۋە ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ يامرىشى» دىن ئىبارەت يەنە بىر ئاساسلىق گۇماندارغا ئاغدۇرۇشتى. تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، روھىي ساغلاملىق مەسىلىلىرىنىڭ كۆپىيىشى ئىجتىمائىي تاراتقۇ ۋە ئەقلىيلىقلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە ئومۇملىشىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. دەرۋەقە، بۇ يېڭى تېخنىكىنىڭ بەزى ئىجابىي ئىشلىتىلىش ئورنى ۋە تەسىرلىرىمۇ يوق ئەمەس. ئەمما، ئۇنىڭ ئىنتايىن كۈچلۈك سەلبىي تەرىپى — بولۇپمۇ ئۇنى كۆپ ئىشلىتىدىغان ياشلارغا نىسبەتەن — بارلىقى شەكسىز.

مەسىلەن، ھازىر ئىجتىمائىي تاراتقۇلار دەسلەپتە ئۇنىڭدىن كۈتۈلگەن ئۈمىدلەرنى ئاقىلىيالىمىدى. ئىجتىمائىي تاراتقۇلار تۈرلۈك يېڭى سادالارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا سەھنە ھازىرلاپ بېرىشى كېرەك ئىدى. ئەكسىچە، ھازىر ئۇ بارلىق سادالارنى ئايرىۋېتىلگەن، تار بوشلۇقلارغا بەند قىلدى (يەنى ئىجتىمائىي تاراتقۇ سۇپىلىرى كۆپ خىل ۋە سىغدۇرۇشچان سۆھبەتلەرنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ ئورنىغا، كىشىلەرنى مەۋجۇت ئېتىقادى، كۆز قارىشى ۋە نۇقتىئىيەزىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتىدىغان، ئېغىر دەرىجىدە قۇتۇپلاشقان

بېكىنمە تور مەھەللىرىگە بەند قىلدى، ت). بۇ ئىجتىمائىي رىشتىنى ئاجىزلاتتى. ھازىر ھەممىمىز تەڭ كۆرىدىغان، باشتىن كەچۈرىدىغان ياكى قوشۇلىدىغان ئىش قالمىدى. ئىجتىمائىي تاراتقۇلار ئوخشاش پىكىردىكى كىشىلەرنى بىر يەرگە توپلايدىغان بولغاچقا، بىز ئەمەلىيەتتە بۇ سۇپىلار ئارقىلىق ئۆز-ئۆزىمىز بىلەن پاراڭلىشىۋاتىمىز. دەسلەپتە ئىجتىمائىي ئالاقە ۋاسىتىلىرى كىشىلەرنى بىر-بىرىگە تېخىمۇ بەك باغلايدۇ، دەپ قارالغانىدى. ئەمما ئىجتىمائىي ئالاقە توردا نۇرغۇن ۋاقىت سەرپ قىلىدىغان كىشىلەر ئۆزىنى تېخىمۇ بەك يالغۇز ھېس قىلماقتا.

بۇنىڭدىن سىرت، ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ مەزمۇنى ۋە مېخانىزمى ئۇنىڭ سەلبىي تەسىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋېتىشى مۇمكىن.

مەزمۇن نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي تاراتقۇلار دۇنيانى بىر تەرەپلىمە ۋە بۇرمىلانغان تەرزىدە تەسۋىرلەيدۇ. مەزمۇن كۆرۈش قېتىم سانىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن لايىھەلەنگەن بولغاچقا، ئۇ ئىستېمالچىلارغا ئۇلار ئېھتىياجلىق، ئۇلار ئۈچۈن مۇھىم ياكى ياخشى مەزمۇنلارنى ئەمەس، بەلكى ئۇلار قىزىقىشى مۇمكىن بولغان نەرسىلەرنى كۆپرەك تەۋسىيە قىلىدۇ. يەنە كېلىپ، ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا نۇرغۇن ئەخلەت مەزمۇنلار بار. ئەمما، ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا ھەقىقىي قىممەتلىك مەزمۇنلارنى توپلاش ۋە تەۋسىيە قىلىش مېخانىزمى بولمىغاچقا، ئىشەنچلىك مەزمۇنلارنى ئىشەنچسىز ئۇچۇرلاردىن ئايرىش بەسىيە مۇشكۈل. ساختا، خاتا ياكى يامان غەرەزلىك مەزمۇنلار ھەممە يەرنى قاپلىغان. ئەمما، بۇ تاراتقۇلار ياشلارنى ھەقىقەتنى يالغاندىن، پاكىتنى توقۇلمىدىن، چوڭقۇر مەزمۇنلارنى پارچە-پۇرات ئۇچۇرلاردىن، ھەتتا ھەقىقىي ئادەمنى پاراڭلىشىش رىبوتلىرىدىن ئايرىدىغان پەرقلەندۈرۈش قورالى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ مەزمۇنى ھەم بەك تاسقالغان، ھەم تۈزۈك تاسقالمىغان. بەك تاسقالغان دېيىشىمىزدە، (كىمنىڭ نېمىلەرگە قىزىقىشى مۇمكىنلىكىنى) ھېسابلاش ئۇسۇلى (algorithm) سىزنى پەقەت قىزىقىشىڭىز مۇمكىن بولغان مەزمۇنلار بىلەنلا تەمىنلەيدۇ. تۈزۈك تاسقالمىغان دېيىشىمىزدە، ياشلار بۇ سۇپىلاردا ئەسلىدە ئاتا-ئانىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار تەرىپىدىن نازارەت قىلىنىشى كېرەك بولغان مەزمۇنلارنى كۆرەلەيدۇ. ئىجتىمائىي تاراتقۇ ئۇچۇرلىرى بالىلارغا بەك كىچىك چېغىدىلا، ئىنتايىن شىددەتلىك تەرزىدە يوپۇرۇلۇپ كەلدى. بۇ خۇددى مۇسابىقە ماشىنىسىنى 12 ياشلىق بالىغا ھەيدەشكە بەرگەندەكلا خەتەرلىك ئىشتۇر.

مېخانىزم جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي تاراتقۇ بۇ جەھەتتەمۇ بىر تالاي مەسىلىلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئىجتىمائىي تاراتقۇدىكى ئۇچۇر ئېقىمى كېچە-كۈندۈز، 24 سائەت توختىماي داۋاملىشىپ تۇرىدىغان بولۇپ، ۋىدىئولۇق ۋە ئاۋازلىق يېڭى ئۇچۇرلارغا ھەرۋاقىت ئېرىشكىلى بولىدۇ. ھالبۇكى، بۇ خىل «مول تاللاش» ئىمكانىيىتىنىڭ ئارقىسىغا تولىمۇ ئېچىنىشلىق مۇنداق بىر رېئاللىق يوشۇرۇنغان: ئىجتىمائىي تاراتقۇ سىزگە (قايسى مەزمۇننى كۆرۈش جەھەتتە) نۇرغۇن ئۇششاق تاللاش ئىمكانىيەتلىرىنى بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىزنى — مەيلى ئىجتىمائىي تاراتقۇدىكى ياكى باشقا يەردىكى — تېخىمۇ

مۇھىم تاللاش ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم قىلىدۇ (يەنى ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردا لاغايلاپ يۈرۈپ، ئۆزىڭىزنى ھەقىقىي تەرزىدە يۈكسەلدۈرۈلەيدىغان باشقا نۇرغۇن مۇھىم ئىشلارنى قىلىشقا ۋاقىت چىقىرالماي قالسىز، ت). سىز ئېكرانى سىيرىشتا، تۈتۈپ يازمىلىرىنى يوللاشتا تامامەن ئەركىن. ئەمما، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، سىز ئىجتىمائىي تاراتقۇسىز ياشىيالايدىغان ھالغا كېلىپ قالسىز.

مېخانىزم جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي تاراتقۇ ئامبىرىكادىكى يېمەكلىك ساھەسىگە ئوخشايدۇ. يېمەكلىك ساھەسىنىڭ مۇددىئاسى بىزنىڭ ساغلاملىقىمىزنى قوغداش ياكى ياخشىلاش بولماستىن، بىزگە تېخىمۇ كۆپ يېمەكلىك سېتىشتۇر. بۇ ساھە ئىزچىل بىزنىڭ ئىشتىھايىمىزغا تاجاۋۇز قىلىپ كەلدى. بىز ئەسلىدىنلا تاتلىق نەرسىلەرنى ياخشى كۆرەتتۇق. چۈنكى، ئۇ ياخشى ئوزۇقلۇققا، پىشقان مېۋىلەرگە ۋە كۆكتاتلارغا ۋەكىللىك قىلاتتى. كېيىن، بىز بارغانسېرى كۆپ يەيدىغان بولۇپ كەتتۇق. (خۇددى كۆپ يېيىش توقۇلۇقتا ياشايدىغان «ئاقسۆڭەك» لەرنىڭ ئىشىدەك) ئاز يېيىش «ئاچارچىلىق زامانلاردىكى چارىسىزلىكتىن بولغان» دېيىلدى. يېمەكلىك ساھەسىدىكىلەر ئوزۇقلۇق تەركىبى يۇقىرى يېمەكلىكلەردىكى تاتلىق تەركىبىنى چىقىرىپ، ئۇنى باشقا ناچار نەرسىلەرگە قوشۇپ پىششىقلاپ ئىشلىدى ۋە بىزگە شۇ نەرسىلەر يېگۈزدى. نەتىجىدە، ئەسلىدىنلا تاتلىق نەرسىگە ئامراق بىزلەر تاتلىق تەم كىرگۈزۈلگەن ئەخلەت يېمەكلىكلەرنى بولۇشىچە يېدۇق.

شۇنىڭغا ئوخشاش، ئىجتىمائىي تاراتقۇمۇ سىزنى تەربىيەلەش ياكى يۈكسەلدۈرۈشنى ئەمەس، بەلكى سىزنى ئۆزىگە بارغانسېرى چىڭ باغلاشنى مەقسەت قىلغان. شۇ ۋەجىدىن، ئۇ بىزنىڭ يېڭىلىققا ۋە ئىجتىمائىي بەسخورلۇققا بولغان تەبىئىي ھېرىسمەنلىكىمىزنى سۇيىستېمال قىلىپ، ئايىغى چىقماس يېڭىلىقلارغا ۋە ئاشقۇن ئىجتىمائىي بەسخورلۇققا تولغان مۇھىت بەرپا قىلدى. ئۆتمۈشتە، يېڭىلىق ئارىلاپ-ئارىلاپ يۈز بېرىپ تۇراتتى. ئىجتىمائىي تاراتقۇدا بولسا، ھەرۋاقىت يېڭىلىق يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. بىز ئىلگىرى ئۆزىمىزنى مەھەللىدىكى ئەڭ چىرايلىق كىشىگە سېلىشتۇراتتۇق. ئىجتىمائىي تاراتقۇدا بولسا، بىز ئۆزىمىزنى دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق كىشىگە سېلىشتۇرىدىغان بولدۇق. شۇنىسى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسكى، نەتىجىدە بىز ھەرۋاقىت زېھنىمىز ئاللىنىپمىلەرگە چېچىلىدىغان، ئۆزىمىزنى ناقابىل ھېس قىلىدىغان ۋە (ئىجتىمائىي تاراتقۇلاردىكى ئايىغى چىقماس ئەخلەت ئۇچۇرلاردىن) مەھرۇم قېلىشتىن قورقىدىغان بولۇپ قالدۇق.

ئەگەر سىز سۇ ئۈزۈشنى ئۆگىنىشتىن ئىلگىرى سىزنى دەرياغا تاشلىۋەتسەم، تۇنجۇقۇپ ئۆلۈشىڭىز مۇمكىن. لېكىن، بۇ سىزنىڭ ئەمەس، مېنىڭ خاتالىقىم بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ چاغدا مەن سىزنى ئۆزىڭىز ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان بىر مۇھىتقا تاشلاپ قويغان بولىمەن. ئەنە شۇنىڭدەك، يېڭى ۋە كىشىنىڭ «ئىشتىھا» سىغا كۆرە تەييارلانغان ئۇچۇرلار زىنھار ئۆكسۈپ قالمايدىغان بىر مۇھىتتا، كىشىلەرنىڭ بۇ ئۇچۇرلارنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىستېمال قىلىشىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ ئۆزلۈك

سىستېمىمىز بارغانسېرى ئۆزىمىز ئىجاد قىلغان تېخنىكىۋى مۇھىتقا تاقابىل تۇرالماس بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا، ياشلارنىڭ قاتتىق بېسىم ئاستىدا قېلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس.

ئىجتىمائىي تاراتقۇ ۋاقتىمىز ۋە زېھنىمىزنى سىجىل ۋە ئۈنۈملۈك مەشغۇل قىلىپ، بىزنى باشقا مۇھىم ئىشلارنى قىلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلدى. مەسىلەن، ئۇ بىزنىڭ ئۇخلاش ۋاقتىمىزنى قىسقارتىۋەتتى. نەتىجىدە، ئۇيقۇنىڭ يېتەرسىزلىكى كەيپىياتىمىزنى ناچارلاشتۇرۇپ، ئومۇمىي فۇنكسىيەمىزنى ئاجىزلاشتۇردى. بۇنىڭدىن باشقا، ئىجتىمائىي تاراتقۇ ئىجتىمائىي ماھارەتلەرنى ئۆگىنىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۈنۈملۈك ئۆگىنىش ۋاقتىمىزنىمۇ ئىگىلىۋالدى.

ئىجتىمائىي تاراتقۇ بالىلارنى كىشىلەر بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلىشىشتىن كېلىدىغان روھىي ئوزۇق ۋە بۇ جەريان ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ماھارەتلەردىن خالىي ھالدا، تۈگىمەس يېڭىلىق ۋە جەلپ قىلارلىق كەچۈرمىشلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ ناچارلاپ، غېرىپلىق تۇيغۇسىنىڭ كۈچىيىپ كېتىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

كىملىك ۋە قىممەت قاراش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان پىسخىكىلىق يېتىلىش ھەمىشە جىسمانىي تەرەققىياتنىڭ ئارقىدا قالدۇ. ئىجتىمائىي تاراتقۇلار ياشلارنىڭ كىملىك ۋە ئىجتىمائىي ئورۇن توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى تەرەققىي قىلىشتىن ئىلگىرىلا، ئۇلارنى بۇ ھەقتىكى ئۇچۇرلارغا غەرق قىلىپ، گاڭگىرىتىپ قويدى.

ئۇنداقتا، ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنى تىزگىنلەش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلىش مۇمكىن؟ ئىنسانىيەتنىڭ تاماكا چېكىش مەسىلىسىگە قانداق مۇئامىلە قىلغانلىقىنى ئويلاڭ: بىز تاماكنىڭ قەيەردە (ۋە كىمگە) ئېلان قىلىنسا، سېتىلسا ۋە ئىشلىتىلسە بولىدىغانلىقىغا چەك قويدۇق. شۇنداقلا، بىز ئۇنىڭ تەننەرخىنى ئۆستۈردۇق. بىز ئاممىغا تاماكنىڭ زىيىنى توغرىسىدا تەربىيە بەردۇق ھەمدە تاماكا شىركەتلىرىنىڭ ئالدامچىلىق قىلمىشلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنى سوتتا جاۋابكارلىققا تارتتۇق. بىز تاراتقۇلاردا تاماكا چەكەيدىغانلارنى ئۈلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق «تاماكا چېكىش مودىدۇر، جەلپكارلىقتۇر» دېگەندەك باتىل سەپسەتلەرگە ھۇجۇم قىلدۇق. شۇنداقلا، شەخسلەرنىڭ تاماكا تاشلىشىغا ياردەم بېرىدىغان پروگرامما ۋە قوراللارنى تەرەققىي قىلدۇردۇق.

ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ سەلبىي تەسىرىنى كونترول قىلىشتىمۇ ئاشۇنىڭغا ئوخشاش كۆپ قاتلاملىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە موھتاجىمىز. كىمنىڭ قانداق مەزمۇنلارنى كۆرەلەيدىغانلىقى توغرىسىدا چوقۇم بەلگىلىمە بولۇشى كېرەك. ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنى ھەددىدىن زىيادە ئىشلىتىشنىڭ خەۋپى توغرىسىدا ئاممىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىلىشى كېرەك. بەزى مۇھىتلاردا ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنى ئىشلىتىشنى چەكلەيدىغان بەلگىلىمىلەر بولۇشى كېرەك. ھازىر مەكتەپلەردىن نۇتۇق پروگراممىلىرىغىچە خېلى كۆپ جايلاردا يانفون ئىشلىتىش چەكلەندى. مەكتەپلەردە چوقۇم ئىجتىمائىي تاراتقۇ ساۋاتلىرى توغرىسىدا

مەجبۇرىي دەرسلەر تەسىس قىلىنىشى كېرەك. سورۇنلاردا تېلېفون ئىشلىتىش خۇددىي يەرگە تۈكۈرۈشكە ئوخشاشلا مەدەنىيەتسىزلىك، دەپ قارىلىشى كېرەك.

ئىجتىمائىي تاراتقۇنى چەكلەشكە مايىل ماكرو مۇھىت بەرپا قىلىنىپ، خەلقىمۇ شۇنىڭغا ماس ھالدا «ئاقارتىلغان» دىن كېيىن، ئاتا-ئانىلار ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنى ساغلام تەرزىدە ئىشلىتىش ئادىتىنى يولغا قويۇش ۋە ۋە بالىلار شۇنداق ئادەتلەرنى يېتىلدۈرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئىجتىمائىي تاراتقۇلارنىڭ پايدىسىنى ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكۈزۈپ، زىيىنىنى ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈش مۇمكىن بولغۇسى.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

https://www.psychologytoday.com/intl/blog/insight_therapy/202307/social_media_and_mental_health_an_adverse_relationship

بىز باشقىلاردىن ئۆزىمىز
كۈتكەننى كۆرىمىز

بىز باشقىلاردىن ئۆزىمىز كۈتكەننى كۆرىمىز

گوللاندىيە نېرۋا ئىلمى تەتقىقات يۇرتى

بىز ئىجتىمائىي ئالاقە قىلغاندا، مەسىلەن باشقىلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندە ياكى پاراڭلاشقاندا، باشقىلارنىڭ قىلمىشىنى كۆزىتىشىمىز پەۋقۇلئاددە مۇھىم. لېكىن، بۇ جەرياندا مېڭىمىزدە نېمە ئىشلار يۈز بېرىدۇ؟ مېڭىمىزنىڭ پەرقلىق بۆلەكلىرى بىر-بىرى بىلەن قانداق «پاراڭلىشىدۇ»؟ گوللاندىيە نېرۋا ئىلمى تەتقىقات يۇرتىنىڭ تەتقىقاتچىلىرى بۇ ھەقتە مۇنداق قىزىقارلىق جاۋابنى ئوتتۇرىغا قويغان: بىزنىڭ باشقىلارنىڭ قىلمىشىغا بولغان تونۇشىمىز ئىلگىرىكى كۆز قاراشلىرىمىزدىن بەكرەك، بىزنىڭ نېمىلەرنىڭ يۈز بېرىشىگە بولغان ئىستىكىمىزگە باغلىقتۇر.

تەتقىقاتچىلار بىر مەزگىلدىن بۇيان، مېڭىمىزنىڭ باشقىلارنىڭ قىلمىشىغا قانداق قارايدىغانلىقىنى چۈشىنىشكە ئۇرۇنۇپ كەلدى. مەسىلەن، بىز باشقىلارنىڭ مەلۇم بىر ئىشنى قىلغانلىقىنى كۆزەتسەك، مېڭىمىزنىڭ ئۆزىمىز شۇ ئىشنى قىلغاندا ئاكتىپلىشىدىغان بۆلۈكى ئاكتىپلىشىدۇ. ئادەتتە كىشىلەر بۇ مېڭە بۆلەكلىرىنى تۆۋەندىكىدەك مۇئەييەن تەرتىپ بويىچە ئاكتىپلىشىدۇ دەپ قارايدۇ: باشقىلارنىڭ بىر ئىشنى قىلغانلىقىنى كۆرسەك، ئالدى بىلەن كۆرۈشچان مېڭە رايونلىرىمىز (visual brain regions) ئاكتىپلىشىدۇ، ئاندىن بىز (باشقىلار قىلغان) ئاشۇ خىل ئىشنى قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تۆپە قانات (Parietal lobe) ۋە ئالدىنقى ھەرىكەت رايونى (Premotor cortex) ئاكتىپلىشىدۇ.

تەتقىقاتچىلارغا كۆرە، كۆزىمىزدىن ئۆز ھەرىكىتىمىزگىچە بولغان بۇ خىل ئۇچۇر ئېقىمى بىزنى باشقىلارنىڭ ئىشلىرىنى چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ خىل چۈشەنچە ئىنسان ۋە مائىمۇنلارنىڭ تەجرىبىخانىدىن ئىبارەت بېكىنمە مۇھىتتا «پىچاقنى قولغا ئېلىش» دېگەندەك ئاددىي ھەرىكەتلەرنى كۆرگەن چاغدىكى مېڭە پائالىيەتلىرىنى ئۆلچەش ئاساسىدا ئوتتۇرىغا چىققان. رېئاللىقتا بولسا ناشتىلىق تەييارلاش دېگەندەك ھەرىكەتلەر ئادەتتە بېكىنمە مۇھىتتا تۇيۇقسىزلا يۈز بەرمەيدۇ. ئۇلار مۆلچەرلىگىلى بولىدىغان تەرتىپ بويىچە، ئاخىرقى نىشان ئەستىن چىقىرىلمىغان ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنداقتا، مېڭىمىز بۇنى زادى قانداق بىر تەرەپ قىلىدۇ؟

كرىستىيان كېيسېرس (Christian Keysers) ۋە ۋالېرىيا گازولا (Valeria Gazzola) باشچىلىقىدىكى، چىن چاۋيى (Chaoyi Qin)، فرېدرىك مىكون (Frederic Michon) ۋە باشقا خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەتقىقات گۇرۇپپىسى بىزنى مۇنداق بىر قىزىقارلىق جاۋاب بىلەن

تەمىنلىگەن: ئەگەر بىز ھەرىكەتلەرنى بۇ خىل مەنىدار تەرتىپتە (meaningful sequence) كۆزىتىدىغان بولساق، كۆزىمىز كۆرگەن نەرسىلەر بارغانسېرى مېڭىمىز تەرىپىدىن نەزەردىن ساقىت قىلىپ، مېڭىمىز ئۆز ھەرىكەت سىستېمىمىزدىن مەنبەلەنگەن «ئەمدى مۇنداق بولۇشى كېرەك» دېگەن پەرەزگە بەكرەك تايىنىدىغان بولۇۋالدۇ.

بۇ ھەقتە، مەزكۇر تەتقىقات تۈرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەزاسى ۋە مۇشۇ ئىنستىتۇتتىكى ئىجتىمائىي مېڭە تەجرىبىخانىسىنىڭ مۇدىرى كرىستىيان كېسپېرس «(ھەرىكەت قىلغۇچىنىڭ ئورنىدا ئۆزىمىز بولغان تەقدىردە) كېيىنكى قەدەمدە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىمىز مېڭىمىزنىڭ <كۆرگىنى> گە ئايلىنىدۇ» دەيدۇ. مەزكۇر تەتقىقات گۇرۇپپىسى ئومۇملاشقان چۈشەنچىگە زىت بۇ يەكۈننى چىقىرىشتا ياپونىيەدىكى جىچى تىببىي ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن ھەمكارلىشىپ، داۋالاش مەقسىتىدىكى ئىچكى ئاجراتما ئېلېكتروفېنوگرافىيە تەتقىقاتىغا قاتناشقان تۇتاقلىق بىمارلىرىنىڭ چوڭ مېڭىسىنىڭ پائالىيەتلىرىنى بىۋاسىتە ئۆلچەش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن.

بۇ خىل تەكشۈرۈشتە باش سۆڭىكىنىڭ ئۈستىگە ئەمەس، بەلكى ئاستىغا قويۇلغان ئېلېكترود ئارقىلىق چوڭ مېڭىنىڭ ئېلېكترولىق پائالىيەتلىرى ئۆلچىنىدۇ. بۇ تېخنىكىنىڭ ئەۋزەللىكى شۇكى، ئۇ مېڭە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن قوللانغان ئېلېكترولىق پائالىيەتلەرنى بىۋاسىتە ئۆلچەيدىغان بىردىنبىر تېخنىكىدۇر.

كىلىنىكىدا، بۇ خىل تېخنىكىدا تۇتاقلىق كېسىلىنىڭ ئېنىق مەنبەسىنى تاپقىلى بولىدىغان (ئەمما، ئۆز نۆۋىتىدە بۇ خىل ئېلېكترود مېڭە يۈزىگە بىۋاسىتە چاپلىنىدىغان بولغانلىقتىن، ئوپېراتسىيە خەۋپى يۇقىرى) بولغاچقا، ئۇ دورىغا چىداشلىق (medication-resistant) تۇتاقلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بىمارلار ئۈچۈن ئاخىرقى تاللاش سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. لېكىن، (بىمارلارنىڭ مېڭىسىگە ئاشۇ خىل ئېلېكترود چاپلىنىپ بولغاندىن كېيىن) دوختۇرلار بىمارلارنىڭ تۇتاقلىق كېسىلىنىڭ قوزغىلىشىنى كۈتۈش جەريانىدا، بىمارلار چوقۇم دوختۇرخانا ياتىقىدا كۈتۈپ تۇرۇشى كېرەك بولغاچقا، تەتقىقاتچىلار ئارىلىقتىكى مۇشۇ ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، مېڭە خىزمىتىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدىكى يۈكسەك زامان ۋە ماكان توغرىلىقىدا كۆزىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن.

تەجرىبە جەريانىدا، ئىشتىراكچىلاردىن ئاددىي بىر ۋەزىپىنى ئورۇنداش تەلەپ قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار باشقىلارنىڭ ناشتىلىق تەييارلاش ياكى كۆڭلەكنى قاتلاش قاتارلىق كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى قىلىۋاتقان ۋىدىئوسىنى كۆرگەن. بۇ جەرياندا، ئۇلارنىڭ مېڭىسىنىڭ ئېلېكترولىق پائالىيىتىنى چوڭ مېڭىنىڭ ھەرىكەتلەرنى كۆزىتىشكە مەسئۇل رايونلىرىغا ئورنىتىلغان ئېلېكترودلار ئارقىلىق ئۆلچەپ، بۇ رايونلارنىڭ ئۆزئارا قانداق «پاراڭ» لاشقانلىقىنى تەكشۈرگىلى بولاتتى.

بۇ تەجرىبىدە ئوخشىمىغان ئىككى خىل ۋىدىئوغا قارىتا سىناق ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، ئاشۇ ئىككى خىل ۋىدىئونى كۆرۈش جەريانىدا چوڭ مېڭىنىڭ پائالىيىتى ئوخشاش بولمىغان. ۋىدىئولارنىڭ

برى تەبىئىي — يەنى بىز ئادەتتە ھەر كۈنى ئەتىگەندە كۆرىدىغان ھەرىكەتلەرگە ئوخشاش — تەرتىپ بويىچە قويۇلغان بولۇپ، ۋىدىئودا بىرەيلەن ئاۋۋال بولكىنى، ئاندىن پىچاقنى قولغا ئالغان. ئاندىن بولكىنى ياپىلاقلاپ كەسكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا سېرىق ماي سۈركىگەن. يەنە بىر ۋىدىئودا بولسا، بۇ يەككە ھەرىكەتلەر قالايمىقان تەرتىپ بويىچە قايتىدىن تىزىلغان. كىشىلەر ئوخشاش بىر گۇرۇپپا ھەرىكەتلەرنىڭ ئوخشىمىغان ئىككى خىل تەرتىپ بويىچە قويۇلغانلىقىنى كۆرگەن. لېكىن، پەقەت بۇ ھەرىكەتلەر تەبىئىي تەرتىپتە قويۇلغاندىلا، ئۇلارنىڭ مېڭىسى ئاندىن «سېرىق ماي بولكىغا قانداق سۈرۈلىدۇ؟» دېگەن مەسىلە ھەققىدىكى بىلىمنى ئىشلىتىپ، كېيىنكى قەدەمدە نېمە ئىش قىلىنىدىغانلىقىنى پەرەز قىلالىغان.

ئوخشىمىغان ئۇچۇر ئېقىملىرى

مەزكۇر تەتقىقات ئەترىتى گېرمانىيەدىكى ئېرنست ستروۇگمەن ئىنستىتۇتىدىكى پاسكال فرېيس (Pascal Fries) بىلەن ھەمكارلىشىپ ئېلىپ بارغان مۇرەككەپ تەھلىللەر ئارقىلىق شۇنداق بايقاشنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولغانىكى، تەجرىبىگە قاتناشقۇچىلار قايتىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان، مۆلچەرلىگىلى بولمايدىغان تەرتىپتىكى ۋىدىئونى كۆرگەندە، مېڭىدە بىر ئۇچۇر ئېقىمى پەيدا بولغان بولۇپ، بۇ ئېقىم (كۆز كۆرگەن نەرسىلەرنى تەسۋىرلەيدۇ دەپ قارىلىدىغان) كۆرۈشچان مېڭە رايونلىرىدىن ئۆزىمىزنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كونترول قىلىدىغان تۆپە قانات ۋە ئالدىنقى ھەرىكەت رايونلىرىغا بارغان.

ھالبۇكى، ئىشتىراكچىلار يۇقىرىقى ھەرىكەتلەرنىڭ تەبىئىي تەرتىپتە قويۇلغانلىقىنى كۆرگەندە، مېڭە ھەرىكەتلىرىدە غايەت زور ئۆزگىرىش كۆرۈلگەن. «بۇ خىل ھالەتتە، ئۇچۇر (ناشتىلىقنى ئۆز ئالدىمىزغا قانداق تەييارلايدىغانلىقىمىزنى بىلىدىغان) ئالدىنقى ھەرىكەت رايونلىرىدىن تۆپە قانات رايونىغا قاراپ ئېقىپ، كۆرۈشچان مېڭە رايونىنىڭ پائالىيىتىگە توسقۇنلۇق قىلغان. بۇ كىشىلەر گويا ئۆز كۆزى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى <مەن بولغان بولسام مۇنداق قىلاتتىم> دېگەن ئىشنى كۆرىدىغان بولۇپ قالغان» دەيدۇ ۋالېرىيا گازولا.

ئۇلارنىڭ بۇ بايقىشى نېرۋا ئىلمى ساھەسىدىكى تېخىمۇ كەڭ دائىرىلىك مۇنداق تونۇشنىڭ بىر قىسمىدۇر: مېڭىمىز نوقۇل ھالدا سەزگۈ ئەزالىرىمىز ئارقىلىق كىرگەن ئۇچۇرلارغىلا ئىنكاس قايتۇرمايدۇ. ئەكسىچە، بىزنىڭ مەڭگۈلۈك مۆلچەرلەش ئىقتىدارىغا ئىگە مېڭىمىز بار بولۇپ، ئۇ ھەردائىم كېيىنكى قەدەمدە نېمە ئىش يۈز بېرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ تۇرىدۇ. دە، ئەسلىدە مېڭىگە كىرىشكە تېڭىشلىك

سەزگۈ ئۇچۇرى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. شۇنىڭ بىلەن، بىز دۇنيانى تېشىدىن ئىچىغا قاراپ ئەمەس، ئەكسىچە ئىچىدىن تېشىغا قاراپ كۆرىمىز. ئەلۋەتتە، ئەگەر كۆرگەنلىرىمىز ئىستىكىمىزگە توغرا كەلمەسە، ئىستەكنى مەنبە قىلغان توسقۇنلۇق مەغلۇپ بولىدۇ-دە، بىز ئۆزىمىز كۆرۈشنى ئويلىغان نەرسىنى ئەمەس، ئۆزىمىز ھەقىقىي كۆرگەن نەرسىنى ھېس قىلالايمىز.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

https://medicalxpress.com/news/2023_11_brain.html

باللارنىڭ دەسلەپكى تەرققىياتىغا
ئائىت بىلۈپلىشىغا تېگىشلىك ئون مەسلە

باللارنىڭ دەسلەپكى تەرەققىياتىغا ئائىت بىلىۋېلىشقا تېگىشلىك ئون مەسىلە

ب د ت باللار فوندى (UNICEF)

تۆۋەندىكىسى باللارغا ئالاقىدار ئون مۇھىم مەسىلە بولۇپ، بۇلارنى بىلىۋېلىش ئاتا-ئانىلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. باللار ھەققىدىكى بىلىۋېلىشىمىز كېرەك بولغان ئون مۇھىم مەسىلە تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. بوۋاقلار تۇغۇلغاندىن تارتىپلا كۆرەلەيدۇ ۋە ئاڭلىيالايدۇ

بوۋاق ئاپىسى، دادىسى، ياكى ئۆزىنى باقىدىغان باشقا كىشىلەرنىڭ چىرايىنى كۆرىدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭ تەبەسسۇمىغا ۋە ئاۋازىغا ئىنكاس قايتۇرۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىچىك بوۋاق ھەممىدىن بەك ئۆزىنى بېقىۋاتقان كىشىنىڭ چىرايىغا قاراشنى ياخشى كۆرىدۇ. بوۋاقنى باققۇچى بوۋاق تۇغۇلغاندىن تارتىپلا، ھەتتا ئۇ تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنلا ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىشى كېرەك.

2. كىچىك بوۋاقلار ھەردائىم غەمخورلۇققا ئېرىشىشى ۋە بېقىلىشى ئارزۇ قىلىدۇ

بوۋاقلار شۇنچىكى ھەرىكەتكە ۋە ئاۋازغا، ھەتتا ئۆزىنى بېقىۋاتقان كىشىلەرنىڭ پۇرىقىمۇ ئىنكاس قايتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىشقا ئۇرۇنىدۇ. بوۋاقنى بېقىۋاتقان ئادەممۇ بۇنىڭغا ئىنكاس قايتۇرسا، ئۇنىڭ بىلەن بوۋاقنىڭ ئالاقىسى گويىكى كۆڭۈللۈك ئويۇنغا ئايلىنىدۇ. بۇ ئالاھىدە مۇناسىۋەتنى بوۋاق تۇغۇلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى كۈنلەردە ئۇنى ئوزۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق ئورناتقىلى بولىدۇ. بوۋاق ئۆزىنى ھەرۋاقىت تۇتۇپ تۇرىدىغان، ياخشى كۆرىدىغان ۋە خاتىرجەملىك ھېس قىلىدۇرىدىغان ئادەمگە بىخەتەر تەرزىدە «باغلىنىدۇ». بۇ مۇناسىۋەت ياكى رىشتە بىر ئۆمۈر داۋاملىشىدۇ.

3. باللار قىزىققاق كېلىدۇ

بوۋاقلار ھاياتىنىڭ دەسلەپكى ئايلىرىدىن باشلاپلا، ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئۆزگەرتىشنىڭ ھەمدە ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىشنىڭ يوللىرىنى تېپىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئۇلار ئويۇن ئويناش، ئىشلارنى سىناپ بېقىش ۋە بۇ جەرياندا خاتالىشىش، باشقىلارنىڭ قىلغانلىرىنى كۆزىتىش ۋە تەقلىد قىلىش ئارقىلىق تۈرلۈك نەرسىلەرنى ئۆگىنىدۇ. بالا بىلەن ئۇنىڭ مۇھىتى ئوتتۇرىسىدا ئۇنىڭ يېتىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان دائىمىي ئۆزئارا تەسىرلىشىش (interaction) مۇناسىۋىتى مەۋجۇت.

4. بالىلار ئۆگەنگەنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىنتايىن كىچىك ۋاقتىدا ئۆگىنىدۇ

مېڭە ئەڭ تېز تەرەققىي قىلىدىغان مەزگىل تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنقى مەزگىل ھەمدە تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئىككى يىلدۇر. بۇ مەزگىلدە ساغلاملىق، ياخشى ئوزۇقلىنىش ۋە غەمخورلۇق ئالاھىدە مۇھىم. ئادەم مېڭىسىنىڭ قۇرۇلمىسىنىڭ سەكسەن پىرسەنتى تۇغۇلغاندىن ئۈچ ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا شەكىللىنىدۇ، بالا بەش ياشقا كىرگەندە بۇ نىسبەت توقسان پىرسەنتكە يېتىدۇ.

5. بالىلار ئۆگىنىش جەريانىدا بىخەتەر مۇھىتقا موھتاج

بالىلار توختىماي يېڭى نەرسىلەرنى بايقايدۇ ۋە يېڭى ماھارەتلەرنى ئۆگىنىدۇ. بالىلار ئويناش ۋە ئۆگىنىش جەريانىدا، ھەرخىل ھادىسىلەرگە ئۇچراشتىن ۋە يارىلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، پاكىز ۋە بىخەتەر مۇھىتقا موھتاج. نۆۋەتتە بەش ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ ئارىسىدا، تەرەققىيات يوشۇرۇن كۈچى تولۇق قېزىلمىغانلارنىڭ سانى 200 مىليوندىن ئاشىدۇ.

6. بالىلار تۇنجى ئالىملاردۇر

ئويۇن بالىلارنى تەپەككۈر ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش جەھەتتە نۇرغۇن پۇرسەتلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. بالىلار قاچا-قۇچا ھەمدە باشقا پاكىز ۋە بىخەتەر ئائىلە بۇيۇملىرىنى ئوينىغاندا، نەرسىلەرنى يەرگە ئۇرۇش، تاشلاش، قاچىنىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرنى چىقىرىش ۋە قۇتنىڭ ئىچىگە بىر نەرسىلەرنى سېلىش قاتارلىقلارنى ئۆگىنەلەيدۇ. ئۇلار نەرسىلەرنى ئۈستى-ئۈستىگە تىزىش، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشكىنىنى كۆرۈش ۋە ئوخشىمىغان جىسىملارنى بىر-بىرىگە ئۇرغاندا چىققان ئاۋازنى سىناش ئارقىلىقمۇ كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنەلەيدۇ. ئويۇن بالىلار ئۈچۈن «تەتقىقات» تۇر.

7. بالىلارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى تەرەققىياتى ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان پۇللار چىقىم ئەمەس، بەلكى مەبلەغدۇر

باللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى تەرەققىياتى ئۈچۈن خەجلەنگەن ھەر بىر دوللارنىڭ پايدىسى 8.14 دوللارغا يېتىشى مۇمكىن. بالىلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى پايدا/تەننەرخ نىسبىتى ھەممىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

8. بالىلىرىڭىزنىڭ ھەرىكىتىگە، ئاۋازغا ۋە يىغىسىغا دىققەت قىلىڭ

بالىلار ئۆز ئېھتىياجىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئەتراپىدىكىلەر بىلەن ئالاقىلىشىشقا ئۇرۇنىدۇ. مەسلەن، بوۋاقلار خۇپلانسا، باش بارمىقىنى شورسا ياكى ئاپسىنىڭ كۆكىسى تەرەپكە بوينىنى سوزسا، بۇ ئۇلارنىڭ قورسىقى ئاچقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. بالىنى بېقىۋاتقانلار بۇ «يىپ ئۇچى»غا ئاساسەن، بالا يىغلىماستىلا ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانلىقىنى بىلەلەيدۇ.

9. ئائىلىدىمۇ ئاسانلا قىلغىلى بولىدىغان، بالىنىڭ يېشىغا ماس كېلىدىغان ئاددىي پائالىيەتلەر ئارقىلىق بالىلارنىڭ يېتىلىشىگە ياردەم بەرگىلى بولىدۇ

مەسلەن، بوۋاققا جىسىملارغا ئەگىشىشنى ئۆگىتىش ئۈچۈن، رەڭلىك ئىستاكانى ئۇنىڭغا يېقىن، ئەمما قولى يەتمەيدىغان يەرگە قويۇپ بەرسىڭىز بولىدۇ. بالىنىڭ ئىستاكانى كۆرگەنلىكىنى جەزملەشتۈرگىنىڭىزدە، ئىستاكانى ئوڭدىن سولغا، ئۈستىدىن ئاستىغا يۆتكەڭ. ئاندىن ئىستاكانى بالغا تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرۇڭ. بالىنىڭ سوزۇلۇپ ئىستاكانى تۇتۇش ئىستىكىنى قوزغاڭ. ئۇنىڭ تىرىشچانلىقىنى ماختاڭ.

10. بوۋاقنىڭ ئاۋازى ۋە ھەرىكىتىنى تەكرارلاش ياخشى ئالاقە ئويۇنىنىڭ باشلىنىشىدۇر.

بۇ ئالاقە ئويۇنى باققۇچىنىڭ بالىنى يېقىندىن كۆزىتىشىگە، ئۇنىڭ ئاۋازى ۋە ھەرىكىتىگە سەزگۈر مۇئامىلە قىلىشىغا، ئۇنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىپ، لايىقىدا ئىنكاس قايتۇرۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. بالا گەپ قىلىشنى ئۆگىنىشتىن بۇرۇنمۇ ئۆزى چىقارغان ئاۋاز ۋە قىلىقلىرى ئارقىلىق باشقىلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىلغانلىقىدىن تولمۇ خۇشال بولىدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمىسى

https://www.unicef.org/turkiye/en/stories/10_facts_about_early_childhood_development_you_need_to_know

بېھىنە سەككىز خىل پايىدىسى

ئەنسىلېي خىل

بېھنىڭ سەككىز خىل پايدىسى

ئەنسىلېي خىل

بېھى ئەڭ دەسلەپتە ئاسىيادا ۋە ئوتتۇرا دېڭىز رايونىدا ئۆستۈرۈلگەن قەدىمىي مېۋىدۇر. بېھچىلىق قەدىمكى يۇنان ۋە رىم دەۋرلىرىدىن باشلانغان. گەرچە بېھى ئۇزۇندىن بۇيان خەلق تىبابىتىدە پايدىلىنىلغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ مېۋىنىڭ پايدىسى توغرىسىدىكى ئىلمىي تەتقىقاتلار تېخى دەسلەپكى باسقۇچتا تۇرماقتا. تۆۋەندە بېھنىڭ يېڭىدىن بايقالغان سەككىز خىل پايدىسىنى، شۇنداقلا بېھنى دائىمىي يېمەكلىكلىرىڭىزنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈشنىڭ بىر قانچە ئاددىي ئۇسۇللىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز.

1. تەركىبىدە ئوزۇقلۇق ماددىلار مول

بېھنىڭ تەركىبىدە تالا، شۇنداقلا ھەر خىل زۆرۈر ۋىتامىن ۋە مىنېرال ماددىلار بار بولۇپ، شۇ سەۋەبلىك ئۇ ھەرقانداق يېمەكلىك ئادىتىدە دېگۈدەك ئوزۇقلۇق تولۇقلىغۇچىلىق رولىنى ئوينىيالايدۇ.

92 گراملىق بىر دانە بېھنىڭ تەركىبىدە مۇنۇلار بار:

كالورىيە: 52

ماي: 0 گرام

ئاقسىل: 0.3 گرام

كاربون-سۇ بىرىكمىلىرى (carbohydrate) — ئۇ شېكەر ۋە كراخمال دېگەندەك، كاربون، ھىدروگېن ۋە ئوكسىگېندىن تەركىب تاپقان ماددا بولۇپ، يېمەكلىكتىكى كاربون-سۇ بىرىكمىلىرى بەدەننى ئېنېرگىيە ۋە ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەيدۇ، (ت): 14 گرام

تالا: 1.75 گرام

ۋىتامىن C: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 15 پىرسەنتى

ۋىتامىن B1: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 1.5 پىرسەنتى

ۋىتامىن B6: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 2 پىرسەنتى

مىس: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 13 پىرسەنتى

تۆمۈر: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 3.6 پىرسەنتى

كالىي: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 4 پىرسەنتى

ماگنىي: كۈندىلىك زۆرۈر مىقدارنىڭ 2 پىرسەنتى

كۆرگىنىڭىزدەك، بۇ مېۋە مۇۋاپىق مىقداردا ۋىتامىن C ۋە مىس، شۇنداقلا ئاز مىقداردا ۋىتامىن B، تۆمۈر، كالىي ۋە ماگنىي بىلەن تەمىنلەيدۇ.

گەرچە بېھنىڭ تەركىبىدە ھېچبىر بىرىكمە ماددا ئالاھىدە مول بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ ناھايىتى ئاز كالىورىيە ئارقىلىقلا تۈرلۈك ئوزۇقلۇق ماددىلار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

2. تەركىبىدە ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك ماددىلار بار

بېھى بىلەن مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن پايدىلار ئۇنىڭ تەركىبىدە مول مىقداردا ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرغۇچى ماددىلار بارلىقىدىن مەنبەلەنگەن.

ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرغۇچى ماددىلار مېتابولىزم بېسىمىنى تۆۋەنلىتىپ، ياللۇغنى ئازايتىدۇ ۋە ھۈجەيرىلەرنى ئەركىن رادىكالنىڭ (free radical — تۇراقسىز مولېكۇلا) زەخمىسىدىن ساقلايدۇ.

بەزى تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، بېھنىڭ تەركىبىدىكى كۋېرتسىتىن (quercetin) ۋە كەمپېرول (kaempferol) قاتارلىق فلاۋونوللارنى (flavonol) ئۆز ئىچىگە ئالغان بەزى ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرغۇچى ماددىلار ياللۇغنى ئازايتىپ، يۈرەك كېسىلى قاتارلىق سوزۇلما كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

3. ھامىلدارلىقتىن كېلىپ چىققان كۆڭلى ئېلىشىشنى تىزگىنلەشكە ياردىمى بولۇشى مۇمكىن

كۆڭلى ئاينىش ۋە قۇسۇش ھامىلدارلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئەڭ كۆپ كۆرۈلىدىغان ئالامەتلەردىندۇر. بەزى تەتقىقاتلاردا بېھنىڭ بۇ ئالامەتلەرنى پەسەيتىشكە ياردىمى بولۇشى مۇمكىنلىكى كۆرسىتىلدى.

76 نەپەر ھامىلدار ئايالغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان بىر تۈرلۈك تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە، بىر قوشۇق (15 مىللىلېتىر) بېھى شەربىتىنىڭ ھامىلدارلىقتىن بولغان كۆڭلى ئاينىشنى ئازايتىشتىكى رولى يىگىرمە مىللىگىرام ۋىتامىن B6 نىڭكىدىن كۆرۈنەرلىك يۇقىرى بولغان.

گەرچە بۇ نەتىجىلەر كىشىگە ئۈمىد بېغىشلىسىمۇ، ئەمما قەتئىي يەكۈنگە ئېرىشىش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ تەتقىقاتلار ئىشلىنىشى زۆرۈر.

4. ھەزىم قىلىش مەسىلىلىرىنى پەسەيتىش رولى بار

بېھى ئۇزۇندىن بۇيان ئەنئەنىۋى ۋە خەلق تىبابىتىدە كۆپ خىل ھەزىم قىلىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىپ كەلگەن.

يېقىنقى تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، بېھى جەۋھىرى ئۈچەي توقۇلمىلىرىنى يارىلىنىش خاراكتېرلىك بوغماق ئۈچەي ياللۇغى (ulcerative colitis) قاتارلىق ياللۇغ خاراكتېرلىك ئۈچەي كېسەللىكلىرى (IBD) بىلەن مۇناسىۋەتلىك زىيانلاردىن ساقلايدىكەن.

يارىلىنىش خاراكتېرلىك بوغماق ئۈچەي ياللۇغىغا گىرىپتار بولغان چاشقانلارغا قارىتىلغان بىر تۈرلۈك تەتقىقاتتا، بېھى جەۋھىرى ۋە شەرىپتى بېرىلگەن چاشقانلارنىڭ چوڭ ئۈچەي توقۇلمىلىرىغا بولغان زىيان سېلىشتۇرما گۇرۇپپىدىكى چاشقانلارنىڭكىگە قارىغاندا كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىگەن.

شۇنداقسىمۇ، بۇ ھەقتە ئېنىق يەكۈن چىقىرىش ئۈچۈن، ئىنسانلارنىڭ ۋۇجۇدىدىمۇ ئوخشاش تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلىشى زۆرۈر.

5. ئاشقازان يارىسىنى داۋالاشقا پايدىسى بار

دەسلەپكى تەتقىقاتلاردا كۆرسىتىلىشىچە، بېھىنىڭ تەركىبىدىكى ئۆسۈملۈك بىرىكمىلىرىنىڭ ئاشقازان يارىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاشقا ياردىمى بولۇشى مۇمكىن.

بىر تۈرلۈك پروبىركا تەتقىقاتىدا بايقىلىشىچە، بېھى شەرىپتى ئاشقازان يارىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ھېلىكوباكىتېر پايلىورى (*Helicobacter pylori*) دېگەن باكتېرىيەنىڭ يېتىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلغان.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، چاشقانغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە، بېھى جەۋھىرى ھاراقىتىن مەنبەلەنگەن ئاشقازان يارىسىنىڭ ئالدىنى ئالالايدىكەن. گەرچە بۇ نەتىجىلەر كىشىگە ئۈمىد بېغىشلىسىمۇ، ئەمما يەنىلا تېخىمۇ كۆپ تەتقىقاتقا موھتاج.

6. ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ قىزىلئۆڭگەچكە يېنىش كېسىلىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئازايتىدۇ

بىر قانچە تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە، بېھى شەرىپتىنىڭ ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ قىزىلئۆڭگەچكە يېنىش كېسىلىنىڭ (ئادەتتە، «ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ يېنىشى» دېيىلىدۇ) (GERD) ئالامەتلىرىنى كونترول قىلىشقا ياردىمى بار.

ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ قىزىلئۆڭگەچكە يېنىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغان سەكسەن نەپەر بالىغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان يەتتە ھەپتىلىك تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە ، كۈندە بېھى شەرىپتى ئىچىش ئادەتتە مۇشۇ كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى پەسەيتىشتە ئىشلىتىلىدىغان دورىلارغا ئوخشاش ئۈنۈملۈك بولغان .

137 نەپەر ھامىلدار ئايالغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان بىر تۈرلۈك تەتقىقاتتا كۆرسىتىلىشىچە ، تاماقتىن كېيىن ئون مىللىگرام بېھى شەرىپتى ئىستېمال قىلىشمۇ ئادەتتە مۇشۇ كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى پەسەيتىشتە ئىشلىتىلىدىغان دورىلارغا ئوخشاش ئۈنۈملۈك بولغان .

بۇنىڭدىن باشقا ، ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ قىزىلئۆڭگەچكە يېنىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 96 نەپەر بالىغا قارىتىلغان تۆت ھەپتىلىك تەتقىقاتتا بايقىلىشىچە ، بېھى قىيامىنى ئەنئەنىۋى دورىلار بىلەن بىللە ئىشلىتىشنىڭ قۇسۇش ، ئىشتىھا تۇتۇلۇش ، كېكىرىش ۋە قورساق ئاغرىش قاتارلىق ئالامەتلەرنى پەسەيتىشتىكى ئۈنۈمى ، نوقۇل دورا يېيىشنىڭكىدىن كۆپ ياخشى بولغان .
ئەمما ، بۇ جەھەتتە تېخىمۇ كۆپ تەتقىقات ئىشلەش زۆرۈر .

7. بەزى زىيادە سېزىم رېئاكسىيەلىرىنىڭ ئالدىنى ئالدىۇ

بېھى زىيادە سېزىم رېئاكسىيەلىرىگە مەسئۇل بەزى ئىممۇنىتېت ھۈجەيرىلىرىنىڭ پائالىيىتىنى چەكلەش ئارقىلىق ھەر خىل زىيادە سېزىم رېئاكسىيەلىرىنىڭ ئالامىتىنى پەسەيتىدۇ .

Gencydo لىمون شەرىپتى بىلەن بېھى جەۋھىرىدىن ياسالغان زىيادە سېزىم رېئاكسىيەسىگە قارشى دورىدۇر . بەزى كىچىك تىپلىق تەتقىقاتلار ئۇنىڭ (بۇرنى ئېقىش ۋە زىققا قاتارلىق) يېنىك دەرىجىدىكى سېزىم رېئاكسىيەلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئىقتىدارى بارلىقىنى دەلىللىگەن .

بۇنىڭدىن باشقا ، چاشقانغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات شۇنى ئىسپاتلىدىكى ، بېھىنىڭ مېۋىسى ۋە ئۇرۇقىنىڭ جەۋھىرى سۈنئىي رەۋىشتە پەيدا بولغان سەزگۈرلۈك خاراكتېرلىك تېرە ياللۇغىنىڭ ئالدىنى ئالالايدۇ ۋە داۋالىيالايدۇ . لېكىن ، بۇنىڭ ئىنسانلارغا قارىتا ئوخشاش ئۈنۈمى بار-يوقلۇقى ئېنىق ئەمەس .

گەرچە بەزى مۇتەخەسسسلەر بېھى مەھسۇلاتلىرى زىيادە سېزىم رېئاكسىيەلىرىنى داۋالايدىغان ئەنئەنىۋى دورىلارنىڭ بىخەتەر ئورۇنباىسارى بولۇشى مۇمكىن دەپ قارىسىمۇ ، ئەمما بۇ يەنىلا تېخىمۇ كۆپ تەتقىقاتقا موھتاج .

8. ئىممۇنىت كۈچىمىزنى ئاشۇرىدۇ

بېھى ئىممۇنىتېت سىستېمىمىزنى كۈچلەندۈرىدۇ .

بىر قانچە تۈرلۈك پروبىرىكا تەتقىقاتىدا بېھنىڭ باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش خۇسۇسىيىتى بارلىقى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئۇ چوڭ ئۈچەي ئېشپىرىخىيە باكتېرىيەسى (*Escherichia coli*) ۋە سېرىق ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە (*Staphylococcus aureus*) قاتارلىق بىر قىسىم زىيانلىق باكتېرىيەلەرنىڭ يېتىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالدىكىن.

ئۇنىڭدىن باشقا، بىر دانە بېھى ساغلام، نورمال ئىقتىدارغا ئىگە ئىممۇنىتېت سىستېمىسى ئۈچۈن ئۈچۈن زۆرۈر بولغان كۈندىلىك ۋىتامىن C مىقدارىنىڭ 15 پىرسەنتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە شۇنىڭدەك، بىر دانە بېھى تەۋسىيە قىلىنغان كۈندىلىك تالا مىقدارىنىڭ 6~8 پىرسەنتىنى تەمىنلەيدۇ. يېتەرلىك مىقداردا تالا قوبۇل قىلىش ھەزىم قىلىش يولىدا ياشايدىغان ساغلام باكتېرىيەلەرنى قوللايدۇ.

ساغلام ئۈچەي باكتېرىيەلىرى توپىنى قوغدىغاندا، ياللۇغنى ئازايتىپ، ھەزىم قىلىش يولىدىكى زىيانلىق باكتېرىيەدىن يۇقۇملىنىشقا قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

بېھنى قانداق يېيىش كېرەك؟

كۆپ يېيىلىدىغان باشقا مېۋىلەرگە ئوخشىمايدىغىنى شۇكى، بېھى ئاساسەن پىشۇرۇلۇپ يېيىلىدۇ. چۈنكى، خام بېھى پىشپ يېتىلگەندىمۇ ناھايىتى قاتتىق بولۇپ، تەمى بەكلا چۈچۈك كېلىدۇ. شۇڭلاشقا، كۆپىنچە بېھىخۇمارلار بۇ مېۋىنى ئەڭ ياخشىسى پىشۇرۇپ يېيىش كېرەك دەپ قارايدۇ.

توغرىلىغان بېھنى سۇ قۇيۇلغان قازانغا سېلىش، ئاندىن ئۇنىڭغا ئازراق شېكەر ئارىلاشتۇرۇپ، مېۋىسى يۇمشىغىچە پەس ئوتتا پىشۇرۇڭ. ئۇنىڭغا يەنە ۋانىللىن (*vanilla*)، قوۋازاق داچىن، زەنجىۋىل ۋە شاكال بەدىيان قاتارلىق خۇرۇچلارنى قوشۇپ سىناپ باقسىڭىز بولىدۇ.

يەنە شۇنداقلا، بېھى مۇرابباسى ياسىسىڭىزمۇ بولىدۇ. ئەمما، مۇراببانىڭ قەنت تەركىبىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشىڭىز كېرەك، چۈنكى مۇراببالارنىڭ تەركىبىدە قەنت مىقدارى يۇقىرى بولغاچقا، ئاسانلا كۆپ يېيىلىپ كېتىدۇ.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.healthline.com/nutrition/what-is-quince-fruit#How-to-eat-them>

مۇئەييەنلەشتۈرۈشنى ئۆگىنىش

مۇھەممەد ئارىفى

مۇئەييەنلەشتۈرۈشنى ئۆگىنىش

دوكتور مۇھەممەد ئارىفې

بىز تۇرمۇشتا قىلغان ئىشلىرىمىزنىڭ ئىنتايىن كۆپىنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ئەمەس، باشقىلار ئۈچۈن قىلىمىز. توي زىياپىتىگە چاقىرىلغاندا ئەڭ چىرايلىق كىيىملىرىمىزنى كىيىپ بارىمىز. بۇنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارغا چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن قىلىمىز.

سىز ئۆزىڭىز ساھىبخان بولغاندىمۇ، كىيىم-كېچەكلىرىڭىزنى قاتۇرۇپ كىيىشىڭىز — مېھمان باشلايدىغان سالوننى چىرايلىق بېزىشىڭىز ئۆزىڭىز ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كىشىلەرنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈندۇر. مېھمانخانا ئۆيىنى ئۆزىڭىزنىڭ ياكى بالىلىرىڭىزنىڭ ھۇجرىسىدىن خېلى بەك تۈجۈپلەپ سەرەمجانلاشتۇرىشىڭىز بۇ سۆزىمىزنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

دوست-بۇرادەرلىرىڭىزنى تاماققا تەكلىپ قىلغىنىڭىزدا، ئايالىڭىزنىڭ، ھەتتا ئۆزىڭىزنىڭ تاماقنىڭ ياخشى تەييارلىنىشىغا ۋە خىلمۇخىل بولۇشىغا ئادەتتىكىدىن بەكرەك كۈچەپ كەتكەنلىكىڭىزنى ھېس قىلىدىڭىزمۇ؟

ئەلۋەتتە، تاماققا چاقىرىغان دوست-بۇرادەرلىرىڭىزنى قانچە چوڭ كۆرسىڭىز، تاماققىمۇ شۇنچە بەك ئەھمىيەت بېرىسىز. ئۇلاردىن بىرى كىيىم-كېچەكلىرىڭىزنى، ئۆيىڭىزنىڭ سەرەمجانلاشتۇرۇلۇشىنى ياكى تاماقلارنىڭ لەززىتىنى ماختىسا، تولىمۇ مەمنۇن بولىسىز.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم شۇنداق دېگەن: «كىمكى دوزاختىن قۇتۇلۇپ جەننەتكە كىرىشنى ئارزۇلىسا، ئۆلۈم ئۇنىڭغا ئۇ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ھالەتتە كەلسۇن؛ كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشىنى ياخشى كۆرسە، ئۇمۇ كىشىلەرگە شۇنداق مۇئامىلە قىلسۇن» [سەھىھۇل مۇسلىم 1844 - ھەدىسى]

ئۇنداقتا، بۇ ھەدىسنى ئەمەلىيەتكە قانداق تەدبىقلايمىز؟

دوستىڭىزنىڭ ئۇچىسىدا چىرايلىق بىر قۇر كىيىم كۆرگىنىڭىزدە، ئۇنىڭغا زەن سېلىپ قاراڭ ۋە: «ماشائاللاھ! كىيىمىڭىز ھەجەپ چىرايلىقكىنا! بۈگۈن تويى بولغان يىگىتتەك بولۇپ كېتىپسىز!» دېگەندەك چىرايلىق گەپلەرنى قىلىڭ.

بىراۋ سىزنى يوقلاپ كەلگەندە، خۇشپۇراق ئەتىر ئىشلەتكەنلىكىنى پۇرىغىنىڭىزدا، ئەتىرنى ياقتۇرغىنىڭىزنى ئۇنىڭغا ئېيتىڭ، ئۇنى ماختاڭ ۋە ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىڭ. ئۇنى ئېتىراپ قىلىڭ. چۈنكى، ئۇ ئاشۇ ئەتىرنى سىز ئۈچۈن چاچقان. ئۇنىڭغا: «پاھ! نېمانچە خۇشپۇراق ئەتىر بۇ! ئاجايىپ دىتىڭىز (دەت) – گۈزەللىكى، نەپىسلىكى ھېس قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ئېستېتىكىلىق زوق ئېلىش قابىلىيىتى، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»دىن) بار جۇمۇ!» دېگەندەك گەپلەرنى قىلىڭ.

بىراۋ سىزنى تاماققا تەكلىپ قىلغاندا، سىز ئۈچۈن تەييارلىغان تاماقلارنى ماختاڭ. چۈنكى، شۇنىسى سىزگىمۇ مەلۇمكى، ئۇنىڭ ئاپىسى، ئايالى ياكى ئاچا-سىڭىللىرى سىز ۋە باشقا مېھمانلار ئۈچۈن سائەتلەپ جاپا تارتقان؛ ياكى ئەڭ كەمىدە شۇ تاماقلارنى ئاشخانىدىن ئەكېلىش ئۈچۈن بىر مۇنچە قاترىغان بولىدۇ.

سىز ئۈچۈن شۇنچە كايغانلىقىنىڭ ھۆرمىتىگە ئۇنىڭ ھاردۇقىنى چىقارغۇدەك، بىكارغا جاپا تارتىمىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرغۇدەك گەپلەرنى قىلىڭ.

مەلۇم بىر دوستىڭىزنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۆي جاھازىلىرىدىن بىرىنىڭ تولىمۇ چىرايلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىڭ، ئاشۇ جاھازىنى ۋە دوستىڭىزنىڭ دىتىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى ماختاڭ (لېكىن، مەسخىرىدەك تۇيۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ماختىغاندا ئاشۇرۇۋەتمەسلىككە دىققەت قىلىڭ).

ئەگەر سىز بىرەر مەجلىستە بىرەيلەننىڭ مەجلىس ئەھلىگە تولىمۇ ياخشى سۆز قىلغانلىقىنى ئاڭلىسىڭىز، ئۇ ئۆز نۇتقى ئارقىلىق مەجلىسنى جانلاندۇرغان ۋە كىشىلەرنى خۇشال قىلغان بولسا، ئۇ كىشىنى ماختاڭ. سورۇندىن ئايرىلىدىغان چاغدا ئۇ كىشىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ: «ماشائاللاھ! خويىمۇ ئېسىل گەپ قىلدىڭىز جۇمۇ!» دەڭ.

ئۇنىڭغا ئېنىق قىلىپ: «مەجلىسنى تولىمۇ جانلاندۇرۇۋەتتىڭىز» دەڭ. بۇنى سىناپ كۆرۈڭ. شۇنى بايقايسىزكى، ئۇ سىزنى تېخىمۇ بەك ياخشى كۆرىدىغان بولىدۇ.

بىر بالىنىڭ دادىسىغا. تولىمۇ سىلىق-سىپايە مۇئامىلە قىلغانلىقىنى. كۆرسىتىڭ، مەسىلەن، بالا دادىسىنىڭ قولىغا سۆيگەندە ياكى ئۇنىڭغا ئاياغلىرىنى ئەكېلىپ بەرگەندە، بالىنى ماختاڭ. ئۇ يېڭى كىيىم كىيگەندىمۇ ئۇنى ماختاڭ.

ئاچا-سىڭىللىرىڭىزنى يوقلىغاندا، ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگىنىڭىزدە، ئۇلارنى ماختاڭ. دوستىڭىزنىڭ ئۆز بالىسىغا كۆيۈنگەنلىكىنى ياكى مېھمانلىرىنى تولىمۇ ياخشى كۈتكەنلىكىنى كۆرگىنىڭىزدە دادىلىق بىلەن ئۇنى ماختاڭ. ھەيرانلىقىڭىزنى ۋە

ياقتۇرغانلىقىڭىزنى ئۇنىڭغا بىلدۈرۈڭ. بىرىنىڭ ماشىنىسىغا ياكى تاكسىغا چىققىنىڭىزدا ماشىنىنىڭ پاكپاكىز ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ ماشىنىنى ناھايىتى سىلىق ھەيدىگەنلىكىنى كۆرگىنىڭىزدە، شوپۇرنى ماختاڭ.

«دېمىسىڭىزمۇ كىشىلەر ئادەتتە شۇنداق قىلىدىغۇ!» دېيىشىڭىز مۇمكىن. شۇنداق، لېكىن بۇنىڭ تەسىرى تولىمۇ كۈچلۈك. مەن بۇنى سىناپ كۆردۈم. چوڭ-كىچىك، ئىشچى-خىزمەتچى ياكى ئوقۇتقۇچى دېگەندەك نۇرغۇن كىشىلەرگە («ئېتىراپ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى ئېتىراپ قىلىش، ماختاشقا لايىق ئىشلارنى ماختاش» تىن ئىبارەت) مۇشۇ قائىدە بويىچە مۇئامىلە قىلدىم. ھەتتا، ئۈستۈن ئورۇنغا ئىگە كىشىلەرگىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلدىم. بولۇپمۇ، بۇنىڭ بىزدىن مەلۇم نەرسىلەرنى كۈتىدىغان كىشىلەرگە نىسبەتەن ناھايىتى ياخشى ئۈنۈمى بارلىقىنى كۆردۈم.

قانداق دەمسىز؟

ئۆيلەنگىلى بىر ھەپتە بولغان بىر يىگىت بىلەن، يۇقىرى ئوقۇش ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن بىرەيلەن بىلەن ياكى يېڭى ئۆي سېتىۋالغان بىرەيلەن بىلەن ئۇچراشتىڭىز دەيلى. شۈبھىسىزكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى سىزدىن بەزى گەپلەرنى ئاڭلاشنى خالايدۇ. شۇڭا ئۇلارغا ئۆزلىرى كۈتكەنگە لايىق مۇئامىلە قىلىڭ.

تاغامنىڭ ئوغلى ئابدۇلمەجىد تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۈنىۋېرسىتېتقا تىزىملىتىشقا مېنىڭ بىللە بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن، بىر كۈنى ئەتىگىنى ئۇنىڭغا تېلېفون قىلىپ، ئۈنىۋېرسىتېتقا بىللە بېرىش ئۈچۈن، ماشىنام بىلەن ئۆيىنىڭ ئالدىغا باردىم.

ئۇ شۇ تاپتا تەرىپلىگۈسىز ھاياجان ۋە خۇشاللىققا چۆمگەندى، چۈنكى يېڭى بىر دەۋرگە قەدەم قويۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتاتتى. ئۆزى ئوقۇماقچى بولغان فاكولتېت ھەققىدە ئويلىنىۋاتاتتى. ئۇ ماشىنامغا چىقىشىغا، چېچىۋالغان ئەتىرى گۈپپىدە بۇرۇنۇمغا ئۇرۇلدى. ئەتىرنىڭ ھىدى تولىمۇ كۈچلۈك ئىدى. گويا ئۇ بىر شېشە ئەتىرنىڭ ھەممىنى ئۈستى-بېشىغا تۆككەندەك قىلاتتى. پۇراق شۇ قەدەر كۈچلۈك ئىدىكى، مەن نەپەس ئېلىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ دېرىزىسىنى چۈشۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم. بىچارىنىڭ مەكتەپكە چىرايلىق ياسىنىپ بېرىش مەقسىتىدە، كىيىم ۋە ئەتىر تاللاش ئۈچۈن خېلى ھەپىلەشكەنلىكىگە جەزم قىلدىم. ئاندىن، ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: «ماشائاللاھ! نېمە دېگەن خۇشبۇي پۇراق بۇ! فاكولتېت مۇدىرى بۇ خۇشپۇراقنى پۇرىغان ھامان، <قوبۇل قىلىنىڭ!> دېمەي قالمايدۇ» دېدىم.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ قانچىلىك خۇشاللىققا تولغانلىقىنى، بۇ خۇشاللىقنىڭ يۈزىدە قانداق جىلۋىلەنگەنلىكىنى ئۆزىڭىز تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ!

ئۇ ماڭا قاراپ ھاياجان ئىلكىدە: «ساڭا كۆپ رەھمەت، ئەبۇ ئابدۇراھمان! تولىمۇ مىننەتدارمەن. بۇ تولىمۇ قىممەت باھالىق ئەتىر ئىدى. دائىم ئىشلىتىمەن-يۇ، كىشىلەر بۇنى بايقاشمايدۇ» دېدى. ئاندىن ئۇ شارپىسىنىڭ ئۇچىنى ھىدىلىغاچ: «ئېيتساڭچۇ، تاللىغان ئەتىرىم ياخشى ئەمەسمەن؟» دېدى.

بۇ ئىش يۈز بەرگىلى 15 يىلدىن ئاشتى. ئابدۇلمەجىد ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرۈپ، بۇنىڭدىن بىر قانچە يىل ئىلگىرى خىزمەتكە چىقتى. ئەمما، ئۇ ئاشۇ «ئەتىر ۋەقەسى» نى ھېلىھەم ئۇنۇتمىغان بولۇپ، بەزىدە ئۇچراشقان چاغلىرىمىزدا چاقچاق تەرىقىسىدە تىلغا ئېلىپ تۇرىدۇ.

شۇنداق! كىشىلەرنى ماختاڭ. ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش تولىمۇ ئاسان. لېكىن، بىز كۆپىنچە ھاللاردا كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇتقىدىغان ئاسان ئىشلارنىمۇ قىلماي قويىمىز. گۈزەل ئەخلاقنىڭ يېگانە ئۆرنىكى بولغان پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم يۇقىرىدا دېيىلگەندەك، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئېسىل ئۇسۇللارنى قوللىناتتى.

ئىسلامنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا مۇسۇلمانلار مەككىدە زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن، كېيىن يۇرت-ماكانلىرىنى، مال-بىساتلىرىنى تاشلاپ، مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتى. ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ مۇھاجىرلىق سۈپىتىدە مەدىنىگە كەلدى. ئۇ مەككىدىكى چېغدا باي سودىگەر بولسىمۇ، ئەمما مەدىنىگە يوقسۇل ھالەتتە كەلگەنىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارلارنى بىردىن بىردىن ئۆزئارا قېرىنداش قىلىپ بېكىتتى. ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىقكە سەئىد ئىبنى رەبىي ئەنسارىنى قېرىنداش قىلىپ قويدى. ئۇلار قەلبىلىرى پاكپاكىز ئىنسانلار ئىدى. ئۇلارنىڭ پەزىلىتى شۇ دەرىجىدە يۈكسەك ئىدىكى، سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىقكە مۇنداق دېگەنىدى:

- ئى ئەزىز قېرىندىشىم! مەن مەدىنەلىكلەر ئارىسىدا ئەڭ باي كىشىمەن. مال-دۇنيارىمنى ئىككىگە بۆلەي. يېرىمنى سەن ئال، يېرىمى ماڭا قالسۇن!

ئاندىن، سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيلىنىشى كېرەكلىكىنى، ئەمما شۇ تاپتا ئۆيلىنىشكە قانداق ئەمەسلىكىنى ئويلاپ، ئۆز ئاياللىرىدىن بىرىنى تاللاپ قىلسا، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىقنىڭ شۇ ئايالغا ئۆيلىنىشى ھەققىدە تەكلىپ بەردى. ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋىق بۇنىڭغا قارىتا: «ئاللاھ ئائىلەڭنى ۋە مېلىڭنى بەرىكەتلىك قىلغاي! ماڭا (تىجارەت قىلىشىم ئۈچۈن) بازارنى كۆرسىتىپ قويغىن» دېدى.

شۇنداق، ئابدۇراھمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مال-بىساتىنى مەككىدە قالدۇرغان ۋە بۇلار كاپىرلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. لېكىن، ئۇ تولىمۇ چېچەن ۋە سودا تەجرىبىسىگە ئىگە كىشى ئىدى.

سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا بازارنى كۆرسىتىپ قويدى. ئۇ بېرىپ شۇ يەردە تىجارەت قىلدى. نېسىگە مال ئېلىپ، ئۇنى نەق سېتىپ پايدا ئالدى. تىجارىتى روناق تېپىپ، مۇئەييەن مىقداردا مال-دۇنيا توپلىدى ۋە ئاخىرىدا ئۆزى پۇل سەرپ قىلىپ ئۆيلەندى.

ئاندىن، ئۇ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىن يېڭى توي قىلغانلار ئىشلىتىدىغان ئەتىرنىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قەلبىلەرنىڭ دوختۇرى ئىدى. ئۇ ماختاشقا لايىق ئىشلارنى ماختايتتى ۋە كۆڭۈللەرنى ئۇتۇش ئۈچۈن پۇرسەت كۈتەتتى. ئۇ ئابدۇراھمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىكى ئۆزگىرىشنى ۋە ئۇچىسىغا خۇشپۇراق سۈركىگەنلىكىنى بايقىدى-دە، «بىرەر يېڭىلىق بولدىمۇ؟» دەپ سورىدى. ئابدۇراھمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىدىن سۆيۈندى ۋە «ئى رەسۇلۇللاھ! ئەنسارلاردىن بولغان بىر ئايالغا ئۆيلەندىم» دېدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تېخى يېقىندىلا ھىجرەت قىلغان (ۋە شۇ سەۋەبلىك ھېچبىر مال-دۇنياسى بولمىغان) بۇ ساھابىسىنىڭ بۇنچە تېز ئۆيلىنەلىگەنلىكىدىن ئەجەبلىنىپ، «مەھر ھەققى ئۈچۈن نېمە بەردىڭ؟» دەپ سورىۋىدى، ئابدۇراھمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «خورمىنىڭ ئۇرۇقچىلىك ئېغىرلىقتىكى ئالتۇن» دېدى.

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇش ئۈچۈن، «بىر قوي بىلەن بولسىمۇ توي زىياپىتى بەرگەن» دېدى. شۇنداقلا، ئابدۇراھمان ئۈچۈن بەرىكەت تىلەپ ئاللاھقا دۇئا قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن بەرىكەت ياغدى.

ئابدۇراھمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ تاپاۋىتى ۋە تىجارىتى توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «بىر تاشنى كۆتۈرسەم، ئۇنىڭ ئاستىدىن ئالتۇن ياكى كۈمۈش تېپىۋالدىغاندەكلا ئىدىم.» (يەنى «ماڭا شۇ دەرىجىدە بەرىكەت ياغقاندى» دېمەكچى)

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاجىزلارنىڭ ۋە يوقسۇللارنىڭمۇ ھالىغا يېتەتتى. ئۆزىنىڭ ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلگىنىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قىممەتلىك ۋە مۇھىم ئىكەنلىكىنى، قىلىنغان ئىشنىڭ قانچىلىك ئاددىي بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلىقىنى ئۇلارغا ھېس قىلدۇراتتى. ئۇلارنى ياخشىلىق بىلەن ياد ئېتەتتى، قىلغان-ئەتكەنلىرىنى ماختايتتى-دە، باشقىلارمۇ شۇلارغا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشقا رىغبەتلىنەتتى.

مەدەنەدە پەيغەمبەر مەسچىتىنى سۈپۈرىدىغان، ئىمانلىق، سالىھ، قارا تەنلىك بىر ئايال بار ئىدى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم گاھىدا ئۇ ئايالنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ (مەسچىتنى پاكىز تۇتۇش ئۈچۈن) كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرەتتى. كېيىن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇدا بىر نەچچە كۈن ئۇنى كۆرمىگەندىن كېيىن، ئۇنى سۈرۈشتۈردى. ئۇلار: «ئى رەسۇلۇللاھ! ئۇ ئۆلۈپ كەتتى» دېۋىدى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «نېمىشقا ماڭا خەۋەر بەرمىدىڭلار؟» دېدى.

كشىلەر ئۇ ئايالنى ئانچە مۇھىم بىلىشىمگە چىكە، ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە يەتكۈزۈشكە ئەرزىمەيدۇ، دەپ قاراشقانىدى. ئۇلار «ئۇ كېچىدە ئۆلۈپ كەتكەندى، سىلنى ئويغىتىشنى خالىمىدۇق» دېيىشتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭ جىنازا نامىزىنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇماقچى بولدى. چۈنكى، ئۇ ئايالنىڭ (مەسچىتنى تازىلاش دېگەندەك) ئىشلىرى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە كىچىك بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا ئەمەل ھېسابلىناتتى.

لېكىن، يەرلىكىگە قويۇلۇپ بولغان ئادەم ئۈچۈن قانداق جىنازا نامىزى ئوقۇغۇلۇق؟ پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ماڭا ئۇنىڭ قەبرىسىنى كۆرسىتىپ قويۇڭلار» دېدى.

ساھابىلەر ئۇنىڭ بىلەن بىللە مېڭىپ، قەبرىنىڭ يېنىدا توختاشتى. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭ جىنازا نامىزىنى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق دېدى: «بۇ قەبرىلەر قاراڭغۇلۇققا تولغاندۇر. ئاللاھ ئەزە ۋەجەللە مېنىڭ نامىزىم سەۋەبلىك ئۇلارنى نۇرلاندۇرىدۇ.»

ئاللاھ ئەڭ بۈيۈكتۇر! سىزچە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بۇ ئاجىز ئايالنىڭ «ئاددىي» ئىشىنى بۇ قەدەر مۇھىم بىلگەنلىكىنى كۆرگەنلەر قانداق ھېسسىياتتا بولار؟ ئەجەب ئۇلار ئاشۇ ئايال قىلغان ئىشلارنىڭ دەل ئۆزىنى ياكى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ قىلىشقا كۈچىمەسمۇ؟

شۇلارنى قۇلىقىڭىزغا پىچىرلىشىمغا رۇخسەت بەرگەيسىز: بىز بۇنداق ماھارەتلەرگە تۈزۈك ئەھمىيەت بېرىلمەيدىغان جەمئىيەتتە ياشايمىز. دىققەت قىلىڭىكى، ياخشى سۈپەتلىرىنى ھەرقانچە مۇئەييەنلەشتۈرسىڭىزمۇ، ھەرقانچە ئەدەپ-تەۋازۇ ئىلكىدە، تەسەرلىك سۆزلەر بىلەن ماختىسىڭىزمۇ، بۇنىڭغا پىسەنت قىلمايدىغان؛ ياكى چاقچىقىڭىزغا تېتىقسىز، يىرگىنىشلىك ۋە سەۋىيەسىز سۆزلەر بىلەن جاۋاب بېرىدىغان توڭ كىشىلەردىن تەشكىل تاپقان بىر تۈركۈم ئىنسان بۇ جەھەتتىكى ھاياجىڭىزغا سوغۇق سۇ سېپىشى مۇمكىن.

مەسىلەن، بۇنداقلارنىڭ قۇۋلۇقلىرىدىن بىرى شۇكى، بىر يىگىت — مەن ئۇنى تونۇيمەن — مۇھىم بىر زىياپەتكە تەكلىپ قىلىنىپتۇ. زىياپەتكە چوڭ ئەربابلارمۇ قاتنىشىدىغان بولغاچقا، ئۇ زىياپەتكە بېرىشتىن ئىلگىرى ئەتىر ئېلىش ئۈچۈن بىر دۇكانغا كىرىپتۇ. پىركازچىكمۇ ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، قىممەت باھالىق، سۈپەتلىك ئەتىرلەرنى ئالدىغا تىزىپتۇ.

بۇ يىگىت ھەرخىل ئەتىرلەرنى سىناپ كۆرۈپ، كىيىملىرى ئەتىرنىڭ پۇرىقى بىلەن تولغاندىن كېيىن، پىركازچىكقا: «رەھمەت سىزگە، بۇلاردىن بىرەرسىنى ياقتۇرۇپ قالسام، كېيىن كېلىپ سېتىۋالىمەن» دەپتۇ.

ئەتىر مەسىلىسىنى بۇ شەكىلدە ھەل قىلغان يىگىت ئالدىراپ-تېنەپ زىياپەتكە بېرىپتۇ ۋە زىياپەتتە دوستى خالىدىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما، خالىد ئۇنىڭ كىيىملىرىدىكى خۇشپۇراقلىرىنى پۇرمىغانلىقى ئۈچۈن ھېچنەرسە دېمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، ھېلىقى يىگىت بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگىنىچە خالىدقا:

«بۇرۇنۇڭغا خۇشپۇراق ئۇرۇلمىدىمۇ؟» دەپتىكەن ، خالدى: «ياق» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ، ھېلىقى يىگىت يەنە بولدى قىلماي: «سېنىڭ بۇرۇنۇڭدا چوقۇم مەسلە بار» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ، خالدى ئۇنىڭغا: «بۇرۇنۇمدا مەسلە بولغان بولسا ، بەدىنىڭدىن كېلىۋاتقان تەر پۇرىقىنىمۇ پۇرىمىغان بولاتتىم» دەپتۇ.

بىر ئېتىراپ

كشى قانچىلىك مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىن قەتئىينەزەر ، ماختىلىشنى ۋە ئېتىراپنى ياخشى كۆرۈشى ئۆزگەرمەيدۇ.

دوكتور مۇھەممەد ئارنىيىنىڭ «ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرۈڭ» ناملىق ئەسىرىدىن ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمىسى

بىلۈپلىشقا تېگىشلىك ھايات ساۋاقلار

راشپىل شارپ

بىلىۋېلىشقا تېگىشلىك ھايات ساۋاقلار

راشېل شارپ

بالدۇر ئۆگىنىلگەن ھايات ساۋاقلار (ساۋاق) — «ئوڭۇشسىزلىقلاردىن يەكۈنلەنگەن، ئىبرەت ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان سەلبىي تەجرىبە»، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» دىن، (ت) سىزنىڭ كىشىلەر ھاياتى بويىچە قايتا-قايتا سادىر قىلغان چوڭ خاتالىقلارنى تەكرارلىماستىن، ھاياتىڭىزنى ئەڭ مەنىلىك ئۆتكۈزۈشىڭىزگە ئىمكانىيەت يارىتىدۇ. ئەلۋەتتە، ھايات ساۋاقلارنى ئۆز كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق ئۆگەنگەندە، ئۇ كىشىنىڭ ئېسىدىن چىقمايدۇ. لېكىن، ئادەتتە بۇنىڭ بېسىمىمۇ بەك ئېغىر بولىدۇ. شۇڭا، بىز بىلىۋېلىشىڭىز كېرەك بولغان، ئەڭ مۇھىم بەزى ھايات ساۋاقلارنى سىز بىلەن ئورتاقلىشىشنى قارار قىلدۇق، بۇلارنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، ھاياتىڭىزنى ئەڭ ياخشى تەرزىدە ئۆتكۈزۈشىڭىزگە تىلەكداشمىز.

ھايات ساۋاقلار نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟

ھايات ساۋاقلار بىز ھاياتىمىز بويىچە، كەچمىشلىرىمىز ئارقىلىق ئۆگىنىدىغان نەرسىلەردۇر. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ھايات ساۋاقلارنى كۆپىنچە ھاللاردا بىز كېچىكىپ تېگىگە يېتىدىغان ۋەقەلەر بولۇپ، ئۇنىڭ تېگىگە يەتكەندە ئارقىمىزغا قايتىپ مەسىلىنى ھەل قىلىشىمىزغا ئىمكانىيەت قالمىغان بولىدۇ.

تۆۋەندىكىلەر ھازىرلا بىلىۋېلىشىڭىز كېرەك بولغان مۇھىم ھايات ساۋاقلارندۇر:

1. ھايات قىسقا مۇساپىلىق يۈگۈرۈش ئەمەس، بەلكى مارافونچە يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدۇر.

ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ھايات ساۋاقلار بىرى شۇكى، ھەممە ئىشنى بۈگۈنلا باشلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئەگەر ھاياتىڭىزدا ئۆزىڭىزنى ھاياجانغا سالدىغان ئىشلارنى كېيىنرەك بايقىسىڭىز ياكى نىشانىڭىزغا يېتىش ئۈچۈن مۆلچەردىكىدىن بىر قانچە يىل كۆپرەك ۋاقىت كەتسە، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق. ھايات ھەقىقەتەن قىسقا بولسىمۇ، ھاياتنى قىممەتكە ئىگە قىلىدىغان پەيتلەر دەل (كەلگۈسىدىكى مەلۇم بىر ۋاقىتقا ئەمەس) كۈندىلىك پائالىيەتلەرگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا ھاياتنى مەنىگە ئىگە قىلىدىغىنى ئۇلۇغۋار نىشانلار ئەمەس. ئىشلارنى بىر-بىرلەپ، پۇختا تاماملاپ

ماڭسىڭىز، ئۆزىڭىز بەلگىلىگەن بارلىق نىشانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرالايسىز. ئەمما، ھاياتى كۈچكە تولغان پۈتكۈل سەپىرىمىز جەريانىدا ھەرۋاقىت مۇۋەپپەقىيەت ۋە خۇشاللىقنى ھېس قىلالايمىز. پۈتكۈل ئارزۇلىرىڭىزنى ئوتتۇز ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا روياپقا چىقىرىشقا مەجبۇر ئەمەسىز.

2. كىشىلەرگە كۆيۈنۈڭ

ھاياتتا ئەڭ بالدۇر ئۆگىنىشىمىز كېرەك بولغان ھايات ساۋاقلاردىن بىرى كۆيۈمچانلىقتۇر. ئەگەر سىز خىرىسقا تولغان مەزگىلنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ياخشىراق ھېس قىلغانغا قەدەر، ھەر كۈنى باشقىلارغا كەم دېگەندە بىر ياخشىلىق قىلىڭ. بۇنىڭ ئۈنۈمى شۇ قەدەر ياخشىكى، بۇنىڭ لەززىتىنى تېتىغاندا، ياخشىلىق قىلغۇڭىز كېلىپلا تۇرىدىغان بولىدۇ. بىز دائىم «مەن ياخشى ئادەم تۇرسام، نېمىشقا بۇنداق ئىش دائىم بېشىمغا كېلىدۇ؟» دەيمىز، ياخشىلىق قىلىش جەھەتتە ئاڭلىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە باشلىغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۆزىمىزنىڭ ئۈنچە ياخشى ئەمەسلىكىمىزنى ھېس قىلىمىز.

كىشىلەرنى ماختاش ياكى ئۇلارغا ھەدىيە بېرىش ئارقىلىق، ئۇلارنى تۇيۇقسىز خۇشال قىلىشنىڭ كويىدا بولۇڭ. دوستلىرىڭىز بىلەن دائىم ئالاقىلىشىپ تۇرۇڭ. ھېيت-بايرامدىن باشقا كۈنلەردىمۇ يېقىنلىرىڭىز بىلەن جەم بولۇپ تۇرۇڭ. قىيىن كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان كىشىلەرگە كۆڭلى كۆتۈرۈلگۈدەك مەزمۇندا ئۇچۇر يېزىڭ. كىشىلەرگە خەت يېزىپ، ئۇلارغا ئۆز ۋۇجۇدىدىكى سىزنى زوقلاندۇرغان بارلىق تەرەپلىرىنى سۆزلەپ بېرىڭ. كىشىلەرگە كۆيۈم ۋە مۇھەببىتىڭىزنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن قىلالايدىغان نۇرغۇن كىچىك ئىشلار بار. بۇ ئىشلارنى قانچە كۆپ قىلسىڭىز، ھاياتىڭىز شۇنچە خۇشال ئۆتىدۇ.

3. باشقىلارغا خەجلەنمىگەن پۇل خۇشاللىق ئەكەلمەيدۇ

«پۇل كۆپەيگەن نەرسى مەسىلە كۆپىيىدۇ» دېگىلى بولمىغىنىدەك، «پۇل كۆپەيگەن نەرسى، خۇشاللىق كۈچىيىدۇ» دېگىلىمۇ بولمايدۇ. ھاياتنى تەلتۆكۈس ئۆزگەرتەلەيدىغان ھايات ساۋاقلاردىن بىرى شۇكى، پۇلىڭىزنى سېخىلىق بىلەن خەجلىسىڭىز، ئاخىرىدا ئۆزىڭىز ھۇزۇر تاپىسىز. خەير-ساخاۋەت ئىشلىرىغا پۇل ئىئانە قىلىش، قىيىنچىلىقى بارلارغا ياردەم قىلىش ياكى قالتىس ياخشىلىقتىن بىرنى قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سىزنى ئۆمۈر بويى خۇرسەن قىلىدىغان، ئېسىڭىزدىن كۆتۈرۈلمەيدىغان ئەسلىمە بولۇپ قالىدۇ. باشقىلارغا پۇل خەجلىسەك، ئۆزىمىزنىڭ كەيپىياتى ياخشىلىنىدۇ.

4. كىچىك ئىشلار كۆپىنچە ھالدا چوڭ ئىشلاردۇر

ھاياتىمىزنىڭ كۆپ قىسمىدا، بىز داغدۇغىلىق كاتتا پەيتلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتىمىز. مەسىلەن، بىز ئوقۇش پۈتتۈرگەن، توي قىلغان ياكى ئاتا-ئانا بولغان پەيتلەر ئەنە شۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر. گەرچە بۇ پەيتلەرنىڭ ھەممىسى قاتتىق تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغان بولسىمۇ، شۇ «كاتتا» پەيتلەرنىڭ ئارىسىدا بىز قەدىرلەشكە تېگىشلىك نۇرغۇن «كىچىك» پەيتلەر بار. ھەر كۈنى ئويغانغاندا ئۆزىمىز ياخشى كۆرىدىغان جورىمىزنى، بالا-چاقىلىرىمىزنى يېنىمىزدا كۆرۈشنىڭ ئۆزى زور خۇشاللىقتۇر. يارىشىملىق كىيىملەرنى كىيىپ، دوستلار بىلەن بىللە كەچلىك تاماققا چىقىش بىزنى شادلاندىرالايدۇ. كەيپىياتىڭىز ناچار چاغلاردا، دوستىڭىز ھەممە ئىشنى تاشلاپ سىزگە ھەمراھ بولسا، بۇمۇ سىزنى قاتتىق مەنۇن قىلماي قالمايدۇ. بالىلىرىڭىز بىلەن ئوينىشىپ بەرگىنىڭىزدە، ئۇلارنىڭ كۈلگىنىنى كۆرۈش قەلبىڭىزنى ئىللىتىدۇ.

5. ھەرقانداق نىشاننى ئىشقا ئاشۇرالايسىز

سىز ئىشقا ئاشۇرالايدىغان ئىشلارنىڭ چېكى يوق. ھەر قانداق ئادەم نام-ئاتاققا، مۇۋەپپەقىيەتكە، ئىززەت-ھۆرمەتكە ياكى ئالاقىغا ئېرىشەلەيدۇ. ھەر ئىشنى روياپقا چىقىرىش مۇمكىندۇر. ئەتراپىڭىزدىكى دۇنياغا تەپەككۈر كۆزى بىلەن قاراڭ. مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ سىرى، ھەر كۈنى ئاز-ئازدىن كىچىك ئۇتۇقلارنى روياپقا چىقىرىشتۇر. شۇنى ئۇنۇتماڭكى، ھەممىدىن مۇھىمى، سىجىللىق، سىجىللىق، يەنە سىجىللىقتۇر.

6. بولىدىغان ئىش بولماي قالمايدۇ

بۇ ھەر ئىنسان دۇچ كېلىدىغان مۇشكۈل تېمىدۇر. بىز كەلگۈسىنى كۆرەلمەيمىز، شۇڭا جاۋابسىز قالغان سوئاللارنىڭ ھەممىسى بىزنى ساراسىمىگە سالىدۇ. مەن كۆڭلۈمدىكىدەك بىرى بىلەن توي قىلالارمەنمۇ؟ مېنىڭمۇ بالام بولارمۇ؟ مېنىڭمۇ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدىغان كۈنلىرىم كېلەرمۇ؟ مەندە كەلگۈسىڭىزنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەلەيدىغان ئىقتىدار بولمىسىمۇ، ئەمما شۇنىڭغا ھۆددە قىلالايمەنكى: سىز ئۆزىڭىز ئېرىشەلمەيمەن دەپ ئويلىۋالغان نەرسىلەرنىڭ كۆپىنچىسىگە ئېرىشەلىشىڭىز مۇمكىن. يەنە شۇنداقلا، بېشىمغا كېلىشى مۇمكىن دەپ قورققان ئىشلىرىڭىزنىڭ نۇرغۇنى بېشىڭىزغا كەلمەسلىكى مۇمكىن. يىغىپ ئېيتقاندا، بېشىڭىزغا كېلىدىغان ئىش كەلمەي قالمايدۇ. بېشىڭىزغا كەلمەيدىغان ئىش ھەرگىز كېلىپ قالمايدۇ. شۇڭا، قولىڭىزدىن كەلگەن تىرىشچانلىقنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئىشنىڭ نەتىجىسى ئۈچۈن ئارتۇق باش قاتۇرۇپ، ئۆزىڭىزنى چارچاتماڭ.

7. سالامەتلىكىڭىزنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇڭ

بۇ بەلكىم مۇشۇ تىزىملىكتىكى ئەڭ مۇھىم ھايات ساۋىقى بولۇشى مۇمكىن. سالامەتلىكىڭىزنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇڭ. ھەركۈنى چۈشتە ساغلام ئوزۇقلىنىڭ ۋە تاماقتىن كېيىن بىر ئاز يول يۈرۈڭ. دوستلىرىڭىزنى بىللە چېنىقىشقا تەكلىپ قىلىڭ. كىشىلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزمەكچى بولسىڭىز، ئەتراپتىكى مەنزىرىلىك جايلاردا بىللە سەيلە قىلىش ياخشى تاللاشتۇر. نەپەسلىنىش مەشىقى (breathing exercise) قىلىش ئارقىلىق بېسىمىڭىزنى تۆۋەنلىتىڭ. ئەگەر ئۈستەل خىزمىتى قىلىدىغان بولسىڭىز، پات-پات ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ، ھەرىكەت قىلىشقا ئادەتلىنىڭ. كۈنىگە 4200 قەدەمدىن ئاز مېڭىش ھەرىكەت قىلمىغانلىق (sedentary) ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە، قەدەم سانغۇچ، چېنىقىش سائىتى ياكى ئەپ ئارقىلىق كۈندىلىك قەدەملىرىڭىزنى ھېسابلاپ، سالامەتلىكىڭىزگە كاپالەتلىك قىلىڭ.

8. ئۆپكەڭىزنى بېسىۋېلىڭ

بەزىدە قورقۇنچلۇق ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولۇپ چىقىدۇ، بەزىدە ئىجابىدەك كۆرۈنگەن ئىشلار پاجىئەلىك ئاخىرلىشىدۇ. ھايات ياخشى-ياماننىڭ ئالمىشىشى ۋە قايتىلىنىشىدۇر. شۇڭا ھەر بىر ۋەقەگە ئۈنچە كۈچلۈك ئىنكاس قايتۇرماڭ. كۆز ئالدىڭىزدا يۈز بەرگەن ھايات كەچۈرمىشلىرىنى كۆزىتىڭ. دەرۋەقە، سىز يەنىلا كونتروللۇقىڭىزدىكى ئىشلارنى شەكىللەندۈرۈشتە يېتەكچى رول ئوينىيالايسىز. ئەمما، ئىشلارنى بەك خۇسۇسىيلاشتۇرۇۋالماڭ. بەزىدە بىزگە تەسىر قىلغان ئازابلىق ۋەقەلەر ھەر قانداق ئادەمنىڭ بېشىغا كېلىشى مۇمكىن، ئۇ ئىش قانداقتۇر بىزنىڭ بىز بولغانلىقىمىز ئۈچۈنلا بېشىمىزغا كەلگەن ئەمەس. بىر ئەھۋالغا ھۆكۈم چىقىرىشتىن بۇرۇن، ئۆپكەڭىزنى بېسىۋېلىپ، نەتىجىسىنى ساقلاپ تۇرۇڭ.

9. دومىلىما پايدىغا ئەھمىيەت بېرىش

سىز بەلكىم مىليونېرلار ۋە مىلياردېرلارنىڭ دومىلىما ئۆسۈم (compound interest) ئارقىلىق پۇل تاپقانلىقىنى ئاڭلىغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. ھالبۇكى، «دومىلاش» (compounding) پۇلغا خاس ئۇقۇم بولماستىن، ئۇ ھەممە نەرسىگە قارىتا كۈچكە ئىگىدۇر. ئەگەر سىز ھەر قېتىملىق ئالاقىدە باشقىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىسىڭىز، بۇنىڭ پايدىسى بارغانسېرى ھەسسىلەپ ئېشىپ ماڭىدۇ. ھەرىكەت قىلماستىن ئەخلەت يېمەكلىكلەرنى يەۋەرسىڭىز، بارغانسېرى تېز سەمىرىپ كېتىسىز (يەنى دەسلەپتە ئازراق سەمىرىگەن بولسىڭىز، كېيىنچە سەمىرىش سۈرئىتىڭىز تىزگىندىن چىقىپ، نېمىشقا بۇنچە تېز سەمىرىپ كېتىۋاتقانلىقىڭىزغا ئۆزىڭىزمۇ ھەيران بولىسىز، ت). تەسىرنىڭ جۇغلانغانسېرى كۈچىيىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھايات ساۋىقىنى قانچە بالدۇر تونۇپ يەتسىڭىز، ھاياتىڭىزدا شۇنچە تېز ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىپ، تىرىشچانلىقلىرىڭىزنىڭ «دومىلىما ئۈنۈم» ھاسىل قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلالايسىز. ھالبۇكى، بۇ جەھەتتىمۇ ئەڭ ھالقىلىق ئامىل «سېجىللىق» تۇر.

10. ئۆتمۈش قويندا ياشىماڭ

بۇ ئۆتمۈشتىكى خاتالىقلارنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلالمىغانلار ئۈچۈندۇر. سىز ئۆتمۈشتىكى قىلمىشلىرىڭىزغا بۈگۈننىڭ كۆزى بىلەن قاراۋاتىسىز. بۈگۈن سىز ئاشۇ خىل ئەھۋالنىڭ ئالدى-كەينىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىسىز. ئەمما، ئۆتمۈشتە ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس ئىدى. شۇنىڭغا ھۆددە قىلالايمەنكى، ئەگەر ئىلگىرىكى خاتالىقلىرىڭىزنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسىڭىز، ئۇنى ھەرگىز قىلمىغان بولاتتىڭىز. خاتالىقلىرىڭىزنى ئېتىراپ قىلىشىڭىز ۋە ئۇنىڭدىن ساۋاق ئېلىشىڭىز زۆرۈر بولسىمۇ، ئەمما سىز ھەرگىزمۇ ئۆتمۈشتىكى خاتالىقلار سەۋەبلىك ئۆزىڭىزنى جازالاش ۋە مەسلىكىڭىز كېرەك. ھېچكىم مۇكەممەل ئەمەس. باشقىلارمۇ سىزگە ئوخشاش خاتالىق سادىر قىلىپ قويدۇ. مۇھىمى، خاتالىقلارنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالماڭ ۋە بىلىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇرماڭ.

11. كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ھۆرمەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇڭ

جىنسىي زوراۋانلىققا ئۇچرىغانلارنىڭ دەردىنى تىگشاپ تۇرىدىغان پىسخىكا دوختۇرى بىر قېتىم ماڭا: «كىشى جورىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە، ھۆرمەت پۈتكۈل قىممەت قاراشلارنىڭ ئىچىدە بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلۇشى كېرەك» دېگەندى. ئەگەر بىرەرسى سىزگە بىر قېتىم بېھۆرمەتلىك قىلسا، بۇ ئاشۇ كىشى بىلەن — مەيلى ئۇ كونا دوست ياكى ھازىرقى ھەمراھىڭىز بولسۇن — بولغان ئالاقىنى ئۈزۈش سىگناللىدۇر. بىرەر مۇناسىۋەتنى دەسلەپتە باشلىغان ۋاقتىڭىزدا، ھۆرمەتنىڭ ھەممىدىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى قارشى تەرەپكە ئېنىق بىلدۈرۈڭ. بۇ توغرىدا سەمىمىي ۋە ئوچۇق سۆزلۈك بولۇڭ. مەسىلەن، مۇنداق دېسىڭىز بولىدۇ: «مەن مۇناسىۋەتلەردە ئۆزئارا ھۆرمەتنى چوڭ بىلىمەن، ئەگەر سىز ماڭا بىر قېتىم بېھۆرمەتلىك قىلسىڭىز، مۇناسىۋەتنى ئاياغلاشتۇرۇمەن ۋە ئىككىنچىلەپ ئارقامغا قايتمايمەن. چۈنكى، مەن ھۆرمەتنى چوڭ بىلىمەن، سىز مېنى ھۆرمەتلەپلا قالماي، مەنمۇ سىزنى ھۆرمەتلىشىم كېرەك. مۇناسىۋەت ئورناتقىنىمىزغا قانچىلىك ئۇزۇن بولغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ھۆرمەت ئاساسىدا داۋاملىشىشى مەن ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.»

12. قەدىردانلىرىڭىزغا ھەر كۈنى تېلېفون قىلىڭ

سىز قايسى قېتىملىق پاراڭلىشىشنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق پاراڭلىشىش بولۇپ قالدىغانلىقىنى بىلمەيسىز. ھايات تولمۇ تېز ئۆتىدۇ، بەزىدە يېقىنلىرىمىزدىن تۇيۇقسىزلا ئايرىلىپ قالىمىز. لېكىن، ئەگەر سىز داۋاملىق ئاتا-ئانىڭىز، دوستلىرىڭىز ياكى يېقىنلىرىڭىز بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ئۈچۈن ۋاقىت ئاجرىتىشقا ئادەتلەنسەڭىز، ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالغان چاغدىكى

پۇشايمنىڭ نىسبەتەن يېنىك بولىدۇ. دوستلىرىڭىزغا ۋە تۇغقانلىرىڭىزغا تېلېفون قىلىپ، ئۇلارنى چوڭ بىلىدىغانلىقىڭىزنى ۋە ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭىزنى ئېيتىڭ. بۇ خىل «ئۇششاق» پەيتلەرنىڭ جۇغلاندىنىدىن ئىنتايىن كۈچلۈك يېقىنلىق ۋە مېھرى-مۇھەببەت ھاسىل بولىدۇ. بىر كۈنى، سىز ياخشى كۆرىدىغان بىرى ئۆلۈپ كەتسە، سىز ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭىزنى كۈچەيتىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولغاچقا، سىزدە ئەسلىدە ئەرزىيدىغان نۇرغۇن ئېسىل ئەسلىمىلەر بار بولىدۇ.

13. باشقىلارنىڭ سۆزلىرى ھەققىدە تەكرار ئويلىنىۋەرمەڭ

بۈگۈنكى ئاخىرقى ساۋاق كاللىڭىزدا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان سۆز ۋە پىكىرلەرگە ئالاقىداردۇر. ئوي-خىياللىرىنى باشقۇرۇش خۇسۇسىدا پىسخولوگىدىن ياردەم ئېلىپ باققانلار تاپقانلار بۇ ساۋاقنى تېخىمۇ تېز ئۆگىنەلىشى مۇمكىن. ئادەتتە، بىز ئۆز-ئۆزىمىزگە «ئىشلارنى قاملاشتۇرالمىدىم، قولۇمدىن ئىش كەلمەيدىكەن ياكى پالانى ئىشنى قىلغۇدەك لايىقلىقىم يوقكەن» دېگەنلەرنى تەلەپ قىلغىنىمىزدا، بىز بۇ خىياللارنىڭ ئەسلى ساھىبلىرى ئەمەسمىز. باشقىلار سىزنى مەلۇم بىر ئىشتا ئەيىبلەنگەنلىكى ئۈچۈن — ھەتتا ئۇ سىزنىڭ خاتالىقىڭىز بولمىسىمۇ — ئۆز-ئۆزىڭىزگە يىللاپ تاپا-تەنە قىلىشىڭىز مۇمكىن. ئاتا-ئانىمىز كىچىك ۋاقتىمىزدا بىزگە «سەن تولىمۇ ئەسكى بالا» دېگەن بولسا، گەرچە بىز شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا خېلى بەكلا ئۆزگەرگەن بولساقمۇ، چوڭ بولغاندىن كېيىنمۇ ئۆزىمىزنى ئەسكى دەپ قارىشىمىز مۇمكىن. ئۆزىڭىزنى ئۇپرىتىدىغان زىيانلىق ھەمدە رېئاللىققا ئۇيغۇن بولمىغان سۆزلەرنى كاللىڭىزغا كىرگۈزۈۋېلىشنىڭ ئورنىغا، شۇ پىكىر ۋە سۆزلەرنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرۈشىڭىز تولىمۇ مۇھىم.

خۇلاسە

يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەنلىرىدىن سىرت، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ھايات ساۋاقلارنى تولىمۇ كۆپ. ياشانغانلار ساناتورىيەسىدە بىر مەزگىل پىدائىي بولۇپ ئىشلەپ، شۇ يەردىكى كىشىلەردىن ھاياتىدىكى ئەڭ خۇشاللىق ۋە ئەڭ جاپالىق پەيتلەرنىڭ قايسىلىقىنى سوراپ بېقىڭ. بۇنىڭدىن سىرت، سىز بۇ ھايات ساۋاقلارنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ، ئۆز ساۋاقلارنىڭىزنى باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىپ، باشقىلارنىڭ ئوخشاش خاتالىقلارنى سادىر قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالالايسىز.

ئىنگىلىزچىدىن ئۆتكۈر ئالماس تەرجىمىسى

مەنبە:

https://declutterthemind.com/blog/life_lessons/

ئاساسىي پرىنسىپلار: كىچىك ئۆزگىرىشلەر نېمە ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە؟

جېمىس كلېر

ئاساسىي پرىنسىپلار: كىچىك ئۆزگىرىشلەر نېمە ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە؟

بىرىنچى باب

مىكرو ئادەتلەرنىڭ غايەت زور كۈچى

جېمىس كلىر

(بۇ مەزمۇن «Atomic Habits» دېگەن كىتابتىن تەرجىمە قىلىنغان بولۇپ، ژۇرنىلىمىز بۇ كىتابنى ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىلىپ، بۆلەكلەرگە بۆلۈپ نەشر قىلماقتا. مەزكۇر كىتاب «نيۇيورك ۋاقت گېزىتى» نىڭ ئەڭ بازارلىق كىتابلار تىزىملىكىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرغان. شۇنداقلا، ئەللىك نەچچە خىل تىلغا تەرجىمە قىلىنىپ، دۇنيا مىقياسىدا توققۇز مىليون پارچىدىن ئارتۇق سېتىلغان.)

2003-يىلىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى، ئەنگىلىيە ۋېلىسپىتچىلەر ئۇيۇشمىسى زور ئۆزگىرىشنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئاچتى. ئەنگىلىيەدىكى كەسپىي ۋېلىسپىت ھەرىكىتىنى باشقۇرىدىغان مەزكۇر ئاپپارات شۇ چاغدا دېيىۋ بېرىلسفوردىنى (Dave Brailsford) ئۆزىنىڭ يېڭى ئۈنۈم نازارەتچىسىلىكىگە تەكلىپ قىلغانىدى. دېيىۋ بۇ ۋەزىپىنى باشلاشتىن ئىلگىرى، ئەنگىلىيەلىك كەسپىي ۋېلىسپىتچىلەرنىڭ تۈزۈكرەك نەتىجە قازىنالمىغىنىغا بىرەر يۈز يىلدەك بولۇپ قالغانىدى. يەنى 1908-يىلىدىن كېيىن، ئەنگىلىيەلىك ۋېلىسپىتچىلەر ئولىمپىك مۇسابىقىسىدە ئاران بىر دانىلا ئالتۇن مېدال ئېلىپ باققانىدى. ئۇلارنىڭ كەسپىي ۋېلىسپىتچىلىك ساھەسىدىكى ئەڭ چوڭ مۇسابىقىە بولغان «فرانسىيەنى ئايلىنىش ۋېلىسپىت مۇسابىقىسى» دىكى ئىپادىسى تېخىمۇ ناچار بولۇپ، 110 يىلدىن بۇيان، ئەنگىلىيەلىك ھېچبىر ۋېلىسپىتچى بۇ مۇسابىقىدە مېدالغا ئېرىشىپ باقمىغانىدى.

ئەنگىلىيەلىك ۋېلىسپىتچىلەرنىڭ ئىپادىسى شۇ قەدەر ناچار ئىدىكى، ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ ۋېلىسپىت ئىشلەپچىقارغۇچى شىركەتلەردىن بىرى ئەنگىلىيە ۋېلىسپىت كوماندىسىغا ۋېلىسپىت سېتىپ بەرگىلى ئۈنىمىغانىدى. چۈنكى، ئۇلار باشقا تەنھەرىكەتچىلەر ئەنگىلىيەلىك ۋېلىسپىتچىلەرنىڭ ئۆز شىركىتىنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى ئىشلەتكىنىنى كۆرگەندە، بۇ شىركەتنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالماستىن بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندى.

ھالبۇكى، دېيىۋ بېرىلسفوردىنىڭ تەكلىپ قىلىنىشى بىلەن، ئەنگىلىيەدىكى كەسپىي ۋېلىسپىتچىلىك يېڭى تەرەققىيات يولىغا كىردى. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى مەشقاۋۇللارغا ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، ئۇ ئۆزى

تۈزگەن «ئۇششاق پايدىلارنى جۇغلاش» (the aggregation of marginal gains) تاكتىكىسىنى قەتئىي ئىجرا قىلغانىدى. مەزكۇر تاكتىكىنىڭ ئۇلۇق ئۇقۇمى «قىلغان ھەربىر ئىشتا — ئىنتايىن كىچىك بولسىمۇ — ئىلگىرىلەشنى قولغا كەلتۈرۈش» ئىدى. بىرپىلسفورد بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، بىز مۇنداق بىر پىرىنسىپقا رىئايە قىلدۇق: ئالدى بىلەن، ۋېلىسپىت مىنىشكە ئالاقىدار بارچە ھالقىلارنى ئايرىپ چىقتۇق. ئاندىن ئايرىپ چىقىلغان ھەربىر ھالقىنى بىر پىرسەنت ئىسلاھ قىلدۇق. ھەرقايسى بۆلەكلەردىكى ئىلگىرىلەشلەرنى جۇغلىغىنىڭىزدا، ئومۇمىي سەۋىيەنىڭ كۆرۈنەرلىك يۈكسەلگەنلىكىنى بايقايسىز.»

بىرپىلسفورد ۋە ئۇنىڭ ياردەمچى مەشقاۋۇللىرى ئىشنى كەسپىي ۋېلىسپىت كوماندىسىدىكىلەرنىڭ تۈرلۈك ئالاھىدىلىكلىرىگە قارىتا ئازغىنە تەڭشەش ئېلىپ بېرىشتىن باشلىغان. ئۇلار ۋېلىسپىتنىڭ ئېگىزلىكىنى تېخىمۇ راھەت قىلىپ قايتا لايىھەلىگەن، شۇنداقلا بالونغا ئىسپىرت سۈركەپ، ئۇنىڭ يەر قاماللاش كۈچىنى (grip) تېخىمۇ ئاشۇرغان. مەشقاۋۇللىرى يەنە ۋېلىسپىت مىنىش جەريانىدا ۋېلىسپىتچىلەرنىڭ مۇسكۇلىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك تېمپراتۇرىنى ساقلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۇلاردىن توك بىلەن ئىسسىتلىدىغان ئاياغ كىيىشنى تەلەپ قىلغان. شۇنداقلا، بيولوگىيەلىك ئىنكاس سېنزورى ئارقىلىق ھەربىر تەنھەرىكەتنىڭ مۇئەييەن مەشىق ئەندىزىسىگە قايتۇرغان ئىنكاسنى ئۆلچىگەن. مەزكۇر مەشقاۋۇللىرى ئەترىتى يەنە تۈرلۈك توقۇلما بۇيۇملارنى شامال تونېلىدا (Wind tunnel) سىناق قىلىش نەتىجىسىدە، سىرتتا ۋېلىسپىت مىنىدىغان ماھىرلارغا زال ئىچى مۇسابىقە كىيىمى كىيگۈزۈشنى قارار قىلغان. چۈنكى، بۇ خىل كىيىم تېخىمۇ يېنىك ۋە ھاۋا قارشىلىقى تېخىمۇ تۆۋەن ئىدى.

ھالبۇكى، ئۇلار يۇقىرىقىلار بىلەنلا كۇپايىلەنمىگەن. بىرپىلسفورد ۋە ئۇنىڭ ئەترىتىدىكىلەر يەنە ئاسانلا نەزەردىن ساقىت قىلىنىدىغان ۋە كىشىنىڭ ئېسىگە كەلمەيدىغان جەھەتلەردە بىر پىرسەنتلىك ئىلگىرىلەش بوشلۇقى ئىزدىگەن. مەسىلەن، ئۇلار قايسى خىل ئۇۋۇلاش يېلىملىرىنىڭ مۇسكۇلنى ئەڭ تېز ئەسلىگە كەلتۈرىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، تۈرلۈك ئۇۋۇلاش يېلىملىرىنى سىناق قىلغان. ئۇلار يەنە تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرى تەكلىپ قىلىپ، ۋېلىسپىتچىلەرنىڭ زۇكام بولۇش ئېھتىماللىقىنى تۆۋەنلىتىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئەڭ توغرا قول يۇيۇش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇلار يەنە ھەربىر ماھىرغا ئۆزىگە خاس لايىھەلەنگەن ياستۇق ۋە ماتراس سەپلەپ، ئۇلارنىڭ ئۇيقۇ سۈپىتىنى ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكۈزۈشكە تىرىشقان. ئۇلار يەنە كوماندىنىڭ يۈك ماشىنىسىنىڭ ئىچكى قىسمىنى ئاق رەڭدە بويىغان بولۇپ، بۇنداق بولغاندا، يۈك ماشىنىسىنىڭ ئىچىدىكى توپا-چاڭلارنى بايقىغىلى بولاتتى. ئادەتتە ئاسانلىقچە بايقىغىلى بولمايدىغان بۇ توپا-چاڭلار ئىنچىكىلىك بىلەن تەڭشەلگەن ۋېلىسپىتلەرنىڭ ئىقتىدارلىرىغا تەسىر يەتكۈزەتتى.

مانا مۇشۇ خىل يۈزلىگەن كىچىك «ئىسلاھات»لارنىڭ ئۈنۈمى ھېچكىم ئويلاپ باقمىغان دەرىجىدە تېز كۆرۈلۈشكە باشلىدى.

برېلىسفورد كوماندىغا مەسئۇل بولۇپ بەش يىلدىن كېيىن، يەنى 2008-يىلىدىكى بېيجىڭ ئولىمپىك مۇسابىقىسىنىڭ تاشيول ۋە مۇسابىقە يولى ۋېلىسپىت مۇسابىقىسى تۈرلىرىدە، ئەنگلىيە ۋېلىسپىت كوماندىسىنىڭ ئىپادىسى تولىمۇ قالتىس بولۇپ، مۇشۇ تۈرلەردىكى ئالتۇن مېداللارنىڭ ئاتىشى پىرسەنتىنى قولغا كەلتۈردى. ئارىدىن تۆت يىل ئۆتۈپ، ئولىمپىك مۇسابىقىسى لوندوندا ئۆتكۈزۈلگەندە، ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ قالتىس نەتىجىسى تېخىمۇ يۈكسەك پەللىگە چىقىپ، توققۇز تۈرلۈك ئولىمپىك رېكورتىنى ۋە يەتتە تۈرلۈك دۇنيا رېكورتىنى بۇزدى.

شۇ يىلى، برېيدلىي ۋىگىنسى (Bradley Wiggins) فرانسىيەنى ئايلىنىش ۋېلىسپىت مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونلۇقىغا ئېرىشكەن تۇنجى ئەنگلىيەلىك ۋېلىسپىت ماھىرى بولۇپ قالدى. كېيىنكى يىلى، ئۇنىڭ سەپىدىشى كرىس فرۇم (Chris Froome) بۇ مۇسابىقىدە چېمپىيون بولدى. شۇنداقلا، 2015-، 2016- ۋە 2017-يىللىرى يەنە ئۇدا چېمپىيون بولۇپ، ئەنگلىيە ۋېلىسپىت كوماندىسى بۇ مۇسابىقىدە ئالتە يىل ئىچىدە بەش قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشتى.

2007-يىلىدىن 2017-يىلىغىچە بولغان ئون يىلدا، ئەنگلىيە ۋېلىسپىت كوماندىسىنىڭ ماھىرلىرى جەمئىي 178 قېتىم دۇنياۋى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىلىرىنىڭ چېمپىيونلۇقىغا، 66 دانە ئولىمپىك ياكى مېيپىلار ئولىمپىكى ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشتى. شۇنداقلا، فرانسىيەنى ئايلىنىش ۋېلىسپىت مۇسابىقىسىدە ئارقا-ئارقىدىن بەش قېتىم چېمپىيون بولدى. بۇ كەسپىي ۋېلىسپىت ھەرىكىتى تارىخىدىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر نەتىجە دەپ قارالدى.

بۇ زادى قانداق ئىش؟ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان كىچىك ئۆزگىرىشلەرنىڭ قانداقتۇر خاسىيەتلىك ئۈنۈمى بولماستىن، ئېشىپ كەتسە ئانچە-مۇنچە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلالايدىغان تۇرسا، ئاددىي تەنھەرىكەتچىلەردىن تەركىب تاپقان، ئىلگىرىكى ئىپادىسىنىڭ تىلغا ئالغۇچىلىكى بولمىغان بۇ كوماندا قانداق قىلىپ بۇ قەدەر زور ئۆزگىرىشنى روياپقا چىقىرىپ، دۇنيا چېمپىيونىغا ئايلىنالدى؟ نېمە ئۈچۈن كىچىككەنە ئىلگىرىلەشتىن بۇ قەدەر كۆرۈنەرلىك نەتىجە روياپقا چىقىدۇ؟ شۇنداقلا، سىز بۇ خىل چارىنى ئۆز تۇرمۇشىڭىزغا قانداق تەدبىقلىيالايسىز؟

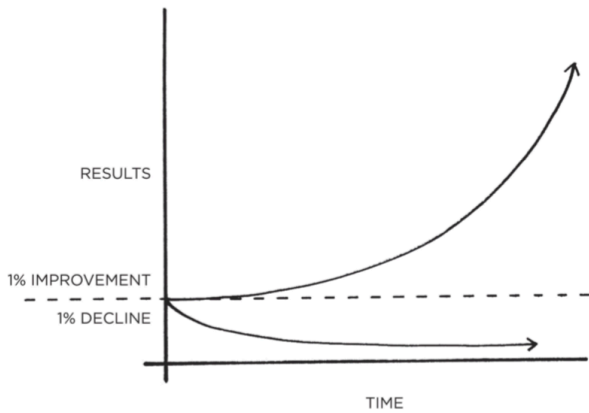
كىچىك ئادەتلەر نېمە ئۈچۈن ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىش ھاسىل قىلالايدۇ؟

كىشىلەر ھە دېگەندىلا بەزى ھەل قىلغۇچ پەيتلەرنىڭ ئەھمىيىتى يۇقىرى مۆلچەرلىنۈپ، ھەركۈنى روياپقا چىقىرىلىدىغان كىچىك ئىلگىرىلەشلەرنىڭ قىممىتىنى تۆۋەن چاغلان قالدۇ. بىز دائىم «چوڭ

مۇۋەپپەقىيەت زور كۆلەملىك ھەرىكەتلەرنى تەقەززا قىلىدۇ» دېگەن نۇقتىنى ئۆزىمىزگە تەلەپ قىلىپ تۇرىمىز. مەيلى ئورۇنلاش، ئىگىلىك تىكلەش، كىتاب يېزىش، چېمپىيون بولۇش ياكى باشقا ھەرقانداق نىشاننى ئىشقا ئاشۇرۇشتا بولسۇن، بىز دائىم ئۆزىمىزگە بېسىم قىلىپ، ھەممە ئادەم ئاغزىنى ئېچىپلا قالغۇدەك ئالەمشۇمۇل ئىلگىرىلەشلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە تۇرۇنمىز.

بۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا، بىر پىرسەنت ئىلگىرىلەش كىشىلەرنىڭ ھېچقانچە دىققىتىنى تارتالمايدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئەھمىيىتى تېخىمۇ زور بولۇشى مۇمكىن. ئۇزۇننى ئويلىغاندا، ئەھۋال تېخىمۇ شۇنداق. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، كىچىك ئىلگىرىلەشلەردىن غايەت زور ئۆزگىرىشلەر ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. بۇنىڭ ھېسابلاش ئۇسۇلى مۇنداق: ئەگەر سىز ئۇدا بىر يىل ھەركۈنى بىر پىرسەنتتىن ئىلگىرىلىسىڭىز، يىل توشقاندا 37 ھەسسە ئىلگىرىلەيسىز. ئەكسىچە، ئەگەر سىز بىر يىل بويىچە كۈنگە بىر پىرسەنتتىن چېكىنسىڭىز، يىل توشقاندا ھازىر ئىلگىرىدە بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاساسەن نۆلگە چۈشۈپ قالىدۇ. كىچىككىنە غەلبىلەر ياكى مەغلۇبىيەتلەر جۇغلانسا، غايەت زور غەلبە ياكى مەغلۇبىيەتلەر مەيدانغا كېلىدۇ.

كۈندە بىر پىرسەنتتىن ئۆزگىرىشنىڭ نەتىجىسى

1-رەسىم: ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، مىكرو ئادەتلەرنىڭ تەسىرى بارغانسېرى كۈچىيىدۇ. مەسىلەن، ئەگەر سىز ھەر كۈنى بىر پىرسەنتتىن ئىلگىرىلىيەلسىڭىز، بىر يىلدىن كېيىن نەتىجىڭىز 37 ھەسسە يۈكسىلىدۇ.

ئادەت ئۆزىنى يۈكسەلدۈرۈشنىڭ دومىلىما

پايدىسىدۇر. خۇددى پۇل دومىلىما پايدا ئارقىلىق ھەسسەلەپ كۆپەيگەندەك، ئادەتلىرىڭىزنىڭ ئۈنۈمىمۇ سىزنىڭ شۇ ئادەتلەرنى ئىزچىل تەكرارلىشىڭىز نەتىجىسىدە ھەسسەلەپ ئاشىدۇ. بىر-ئىككى كۈندە ھېچقانچە پەرقنى بايقىيالمايسىز. لېكىن، بىر نەچچە ئاي ياكى بىر نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، سىز بۇ ئادەتلەرنىڭ غايەت زور ئۈنۈم ھاسىل قىلغانلىقىنى بايقايسىز. ئارىدىن، ئىككى يىل، بەش يىل ياكى ئون يىل ئۆتكەندە، ئۆتمۈشكە نەزەر سالسىڭىز، ئاندىن ياخشى ئادەتنىڭ قىممىتىنىڭ ۋە ناچار ئادەتنىڭ بەدىلىنىڭ كىشىنى ھاك-تاڭ قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە يۇقىرى ئىكەنلىكىنى بايقايسىز.

كۈندىلىك تۇرمۇشتا بۇ ئۇقۇمنى ئاڭقىرىش قىيىنغا توختىشى مۇمكىن. بىز ئادەتتە كىچىك ئۆزگىرىشلەرگە ئانچە ئېرەنشىپ كەتمەيمىز. چۈنكى، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ ھېچقانچە ئۆزگىچىلىكى يوقتەك كۆرۈنىدۇ. مەسىلەن، سىز ھازىر ئازغىنە پۇلنى ساقلاپ قويسىڭىز، مىليونېرلىقتىن يەنىلا كۆپ يىراقتا بولىسىز؛ ئۇدا ئۈچ كۈن چېنىقىش زالىغا بارسىڭىزمۇ، بەدىنىڭىزدە ھېچقانداق ياخشىلىنىش كۆرۈلمەيدۇ؛ بۈگۈن كەچتە بىر سائەت ئېنگىلىز تىلى ئۆگەنگەن بولسىڭىزمۇ، يەنىلا بۇ تىلغا ماھىر بولالمايسىز. بىز بەزى ئۆزگىرىشلەرنى روياپقا چىقارغان بولساقمۇ، يەنىلا كۆزلىگەن ئۈنۈمگە يېتەلمەيمىز. دە، شۇ سەۋەبلىك ئىلگىرىلەشكە بولغان رىغبىتىمىز سۇسلاپ، ئىلگىرىكى ھالىتىمىزگە قايتىۋالمايمىز.

ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئۆزگىرىش سۈرئىتىنىڭ ئاستىلىقى يەنە ناچار ئادەتلەردىن قۇتۇلۇشنى تەسلىشتۈرۈۋېتىدۇ. ئەگەر سىز بۈگۈن كەچتە بىر ۋاخ نامۇۋاپىق ئوزۇقلانغان بولسىڭىز، بەدەن ئېغىرلىقىڭىز ھېچقانچە ئېشىپ كەتمەيدۇ؛ ئەگەر سىز بۈگۈن كەچتە بەك كەچكىچە ئىشلەپ، ئائىلىڭىزدىكىلەرگە ۋاقىت ئاجراتمىغان بولسىڭىز، ئۇلار دەماللىققا سىزدىن رەنجىپ كەتمەيدۇ؛ ئەگەر سىز قوللىنىۋاتقان ئىشنى ئەتىگە قالدۇرسىڭىز، ھامىنى ئۇنى تۈگەتكۈدەك ۋاقىت چىقىرايلىسىز. كىشىلەر ھەردائىم ئۆزىنى بىرەر قېتىم ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشنىڭ كارايتى چاغلىق، دەپ قارايدۇ.

لېكىن، ئەگەر بىراۋ ھەركۈنى بىر پىرسەنتلىك خاتالىقنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، يەنى تەكرار ناپاب قارار چىقىرىپ، كىچىك خاتالىقلارنى تەكرارلاۋەرسە ھەمدە كىچىك خاتالىقلىرى ئۈچۈن باھانە ئىزدەسە، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ناپاب كىچىك تاللاشلار زىيانلىق ئاقىۋەتكە ئايلىنىدۇ. دە، يا بۇ يەردە، يا ئۇ يەردە بىر پىرسەنتلىك ناپارلىشىش كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل خاتالىقلار جۇغلانسا، ئۇنىڭ ناپار ئاقىۋەتلىرى مانا مەن دەپلا مەلۇم بولىدۇ.

ئادىتىڭىزنى شۇنچىكى ئۆزگەرتىشىڭىزنىڭ تەسىرى ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش لىنىيەسىنى بىر قانچە گرادۇس تەڭشىشنىڭ تەسىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. شۇنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ: سىز لوس ئانجېلىستىن نيۇيوروكقا قاراپ ئۇچتىڭىز. ئايروپىلان لوس ئانجېلىس خەلقئارالىق ئايروپىلاندىن كېيىن، ئۇچقۇچى ئۇچۇش لىنىيەسىنى جەنۇبقا ئۈچ يېرىم گرادۇس تەڭشىسلا، مەنزىلىڭىز نيۇيوركتىن ۋاشىنگتونغا ئۆزگىرىپ قالىدۇ. ئايروپىلان ئۇچۇشقا باشلىغاندا سىز بۇ خىل كىچىك ئۆزگىرىشنى ئاساسەن ھېس قىلالمايسىز. چۈنكى، بۇ خىل ئەھۋالدا، ئايروپىلاننىڭ بېشى پەقەت بىر قانچە فوتلا (بىر فوت تەخمىنەن ئوتتۇز سانتىمېتىرغا باراۋەر، ت) بۇرىلىدۇ. لېكىن، ئاشۇنچىلىك پەرقنى (ماسشىتاب بويىچە) پۈتكۈل ئامېرىكاغا كېڭەيتىسىڭىز، ئىككى مەنزىل ئارىسىدا نەچچە يۈز مىل پەرق كۆرۈلگەنلىكىنى بايقايسىز.

شۇنىڭغا ئوخشاش، كۈندىلىك ئادەتلىرىڭىزدە شۇنچىكى ئۆزگىرىش كۆرۈلسىلا، ھاياتلىق يولىڭىز تامامەن پەرقلىق بىر مەنزىلگە تۇتىشىدۇ. سىز بىر پىرسەنت ياخشىلىنىش ياكى ناپارلىشىش توغرىسىدا قارار چىقارغان ۋاقىتىڭىزدا، بۇ قارار ئاشۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە پەقەتلا كۆزگە چېلىنمايدۇ. لېكىن، سىز سان-ساناقسىز پەيتلەردىن تەركىب تاپقان ھاياتلىق مۇساپىڭىزگە نەزەر سالىسىڭىز، ئاشۇ تاللاشلىرىڭىز

«سىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭىز» بىلەن «كىم بولۇشىڭىز مۇمكىنلىكى» ئارىسىدىكى پەرقنى بەلگىلەيدۇ. مۇۋەپپەقىيەت قانداقتۇر ھاياتتا بىرەر قېتىم كۆرۈلىدىغان غايەت زور بۇرۇلۇشلارنىڭ ئەمەس، بەلكى كۈندىلىك ئادەتلەرنىڭ جۇغلانمىسىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

دېمەك، سىزنىڭ مۇشۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىڭىز ياكى ھېچبىر ئىشنى روياپقا چىقىرىلمىغانلىقىڭىز مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى نۆۋەتتىكى تۇرمۇش ئادىتىڭىزنىڭ سىزنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئاپىرىدىغان يولغا كىرگۈزەلىگەن-كىرگۈزەلمىگەنلىكىدۇر. سىز ئۆزىڭىزنىڭ ھازىر قانداق ئۇتۇقلارغا ئېرىشكەنلىكىڭىزدىن بەكرەك، نۆۋەتتىكى ھاياتلىق لىنىيەڭىزگە كۆڭۈل بۆلۈشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، سىز ھازىرنىڭ ئۆزىدە مىليونېر بولسىڭىز، لېكىن ھەر ئايلىق خىراجىتىڭىز كىرىمىڭىزدىن ئېشىپ كەتكەن بولسا، ئۇنداقتا كېلەچەك لىنىيەڭىز تولىمۇ چاتاق دېگەن گەپ. ئەگەر سىز ئىستېمال ئادىتىڭىزنى ئۆزگەرتىمىسىڭىز، ئاقىۋىتىڭىز چوقۇم چاتاق بولىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەگەر ھازىرقى كىرىمىڭىز ئاز بولسا، لېكىن سىز ھەر ئايدا ئاز بولسىمۇ پۇل يىغىپ قويۇۋاتقان بولسىڭىز، ئۇنداقتا سىز مالىيەۋى ھۆرلۈككە (financial freedom) تۇتىشىدىغان يولغا كىرگەن بولىسىز. ئىلگىرىلەش سۈرئىتىڭىز كۆزلىگىنىڭىزدىن تۆۋەن بولسىمۇ، ئەھۋال يەنىلا شۇنداق.

سىز ئېرىشكەن نەتىجىلەر ئادەتلىرىڭىزنى ئۆلچەيدىغان «ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچى» (lagging measure) — بۇ بىر ئىش يۈز بېرىپ بولغاندىن كېيىن، شۇ ئىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان-بولمىغانلىقىغا دالالەت قىلىدىغان كۆرسەتكۈچتۇر. مەسىلەن، كىشى تىل ئۆگىنىش ئادىتىنى ئۇدا بىر مەزگىل داۋاملاشتۇرغاندىن كېيىن، بۇ جەھەتتە كۆڭۈلدىكىدەك ئىلگىرىلىگەن ياكى ئىلگىرىلىمىگەن بولسا، ئاشۇ ئىلگىرىلەش ياكى ئىلگىرىلىمەسلىك ئۇنىڭ تىل ئۆگىنىش ئادىتىنىڭ «ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچى» ھېسابلىنىدۇ، (ت). ساپ مۈلكىڭىز سىزنىڭ مالىيەۋى ئادەتلىرىڭىزنى ئۆلچەيدىغان ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچىدۇر. بەدەن ئېغىرلىقىڭىز يېمەك-ئىچمەك ئادىتىڭىزنى ئۆلچەيدىغان ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچىدۇر. بىلىمىڭىز ئۆگىنىش ئادىتىڭىزنى ئۆلچەيدىغان ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچىدۇر. (ھۇجرىڭىز دېگەندەك) تۇرمۇش مۇھىتىڭىزنىڭ رەتلىك-قالايمقانلىقى تۇرمۇش ئادىتىڭىزنى ئۆلچەيدىغان ئىشتىن كېيىنكى مۇۋەپپەقىيەت كۆرسەتكۈچىدۇر. ئېرىشكەنلىرىڭىز كۈن-كۈنلەپ، يىل-يىللاپ داۋاملاشتۇرغان ئادەتلىرىڭىزنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئەگەر سىز (مەۋجۇت شارائىتلار ئۆز پېتى داۋاملاشقان ئەھۋالدا) كەلگۈسىڭىزنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولسىڭىز، كىچىك پايدا ۋە كىچىك زىيانلار توغرىسىدىكى ئەگرى سىزىنى سىزىپ چىقىپ، كۈندىلىك تاللاشلىرىڭىزنىڭ كەلگۈسى ئون يىل ياكى يىگىرمە يىلدا، قانداق بىرىكمە تەسىرى بولىدىغانلىقىغا قاراپ باقسىڭىزلا بولىدۇ. ھەر ئايلىق خىراجەتلىرىڭىز كىرىمىڭىزدىن تۆۋەنمۇ؟ ھەر ھەپتىدە چىقىش زالىغا بېرىۋاتامسىز؟ ھەر كۈنى كىتاب ئوقۇپ، يېڭى نەرسىلەرنى

ئۆگىنىۋاتامسىز؟ ئەنە شۇنداق كىچىك «مۇجادىلە» لەر كەلگۈسىگىزنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەيدۇ.

مۇۋەپپەقىيەت بىلەن مەغلۇبىيەت ئارىسىدىكى پەرق ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بارغانسېرى چوڭىيىدۇ. مەيلى سىز قايسى يۆنىلىشكە قاراپ تىرىشسەڭىز، چوقۇم ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىسىز. ياخشى ئادەت ۋاقىتنى ئىتتىپاقىدەشكىڭىزغا ئايلاندۇرسا، يامان ئادەت ئۇنى دۈشمىنىڭىزگە ئايلاندۇرىدۇ.

ئادەت قوش بىسلىق خەنجەردۇر. يامان ئادەت سىزنى ھالاك قىلسا، ياخشى ئادەت سىزنى بارغانسېرى يۈكسەلدۈرىدۇ. بۇ ئىككىلا خىل جەريان تولمۇ ئاسانلا روياپقا چىقالايدۇ. شۇ ۋەجىدىن، بۇنىڭ تەپسىلاتلىرىنى تولۇق چۈشىنىش ئىنتايىن مۇھىم. سىز يامان ئادەتلەرنىڭ تەسىرىدىن ئەڭ زور دەرىجىدە قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئادەتنىڭ قانداق رول ئوينايدىغانلىقىنى ھەمدە ئادەتلەرنى ئۆز خاھىشىڭىزغا بىنائەن بېكىتىشنى بىلىۋېلىشىڭىز كېرەك.

ئادىتىڭىز پايدىگىزنىمۇ، زىيىنىڭىزمۇ ھەسسىلىۋېتەلەيدۇ

ھەقىقىي ئىلگىرىلەش قانداق بولىدۇ؟

شۇنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بېقىڭ، ئالدىڭىزدىكى ئۈستەلدە بىر پارچە مۇز بار، ئۆي ئىنتايىن سوغۇق. سىز نەپەس ئالغان چېغىڭىزدا چىققان ھورلارنىمۇ كۆرەلەيسىز.

شۇ چاغدىكى تېمپېراتۇرا 25 فېرىنخايت گرادۇسى (Fahrenheit — يەنە بىر خىل تېمپېراتۇرا بىرلىكى بولۇپ، بەلگىسى °F دۇر. بۇ ئۆلچەمگە كۆرە، ئۆلچەملىك ھاۋا بېسىمى ئاستىدا، مۇزنىڭ ئېرىش نۇقتىسى 32 فېرىنخايت گرادۇسى، سۇنىڭ قايناش نۇقتىسى 212 فېرىنخايت گرادۇسىدۇر، ت) ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۆي ئاستا-ئاستا ئىسسىشقا باشلىدى.

26 گرادۇس.

27 گرادۇس.

28 گرادۇس.

ئەمما، ئۈستەلدىكى مۇز شۇ پېتى تۇراتتى.

29 گرادۇس.

30 گرادۇس.

31 گرادۇس.

يەنىلا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى.

ئاندىن، تېمپراتۇرا 32 گرادۇسقا چىقتى-دە، مۇز ئېرىشكە باشلىدى. بۇ يەردە تېمپراتۇرا پەقەت بىر گرادۇسلا ئۆزلىگەچكە، ئالدىنقى تېمپراتۇرا بىلەن ھېچقانچە پەرقى يوقتەك قىلاتتى، لېكىن ئارىدىكى شۇنچىكى پەرق غايەت زور ئۆزگىرىشكە سەۋەب بولدى.

بۆسۈش كۆپىنچە ھاللاردا شۇنىڭدىن ئىلگىرىكى بىر قاتار ھەرىكەتلەرنىڭ نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. بۇ ھەرىكەتلەر جۇغلىنىپ، زور ئۆزگىرىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان يوشۇرۇن كۈچنى قوزغىتىدۇ. بۇ خىل ئەندىزىلەرنى ھەممىلا يەردىن تاپقىلى بولىدۇ. راك ھۈجەيرىلىرىنىڭ كۆپىيىش مەزگىلىنىڭ سەكسەن پىرسەنت ۋاقتىدا ئۇنى بايقىغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئۇ شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قانچە ئاي ئىچىدىلا پۈتۈن بەدەننى چىرمىۋالىدۇ. بامبۇكنى دەسلەپكى بەش يىللىق ئۆسۈش مەزگىلىدە ئاساسەن كۆرگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ يەر ئۈستىدە ئالتە ھەپتە ئىچىدە 27 مېتىر ئۆسۈشتىن ئىلگىرى، ئىزچىل ھالدا يەر ئاستىدا ھەر تەرەپكە تارالغان يىلتىز سىستېمىسىنى بەرپا قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك، سىزمۇ ئادەت يېتىلدۈرۈش جەريانىدا، تاكى مەلۇم بىر كۈنى ھالقىلىق نۇقتىدىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، يېڭى پەللىگە يۈكسەلگەنگە قەدەر، خېلى ئۇزۇنغىچە ئۇنىڭ تەسىرىنى ھېس قىلالمايسىز. كۆپىنچە ھاللاردا، ھەرقانداق ئىزدىنىشنىڭ دەسلەپكى ۋە ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە، كىشىنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك بولمايدىغان بىر مەزگىل بولىدۇ. سىز دەرھال بىر ئىشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆرۈشكە ئىنتىلىسىز، ئەمما سىزنى ئۈمىدسىزلەندۈرىدىغىنى شۇكى، دەسلەپكى بىر قانچە كۈن، ھەتتا بىر قانچە ئايدا، ئاساسەن روشەن ئۆزگىرىشلەرنى كۆرەلمەيسىز. شۇنىڭ بىلەن، ئۆزىڭىزنى بىكاردىن بىكار پالاقشىپ يۈرگەندەك ھېس قىلىسىز. بۇ ھەرقانداق جۇغلانما ئۈنۈم ھاسىل قىلىش جەريانىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكىدۇر. ئەڭ قالتىس نەتىجە ئالدىراپ قولغا كەلمەيدۇ.

مانا بۇ كىشىلەرنىڭ ئادەتنى سىجىل داۋاملاشتۇرالماسلىقىدىكى يادرولۇق سەۋەبلەردىن بىرىدۇر.

كىشىلەر ئۆز ھاياتىدا بەزىبىر نەرسىلەرنى ئۆزگەرتىپ باقىدۇ-يۇ، ئەمما مەلۇم مەزگىلدىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى كۆرەلمىگەچكە، ۋاز كەچمەكچى بولىدۇ. مەسىلەن، سىز: «يۈگۈرۈۋاتقىنىمغا بىر ئاي بولۇپ قالدى، لېكىن بەدىنىمدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوق» دەپ ئويلىشىڭىز مۇمكىن. بۇ خىل خىيال ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن ھامان، ياخشى ئادەتلەردىن ئاسانلا ۋاز كېچىسىز. بۇ يەردىكى ھالقىلىق مەسىلە شۇكى، ئەھمىيەتلىك ئۆزگىرىشلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن، يېڭى يېتىلدۈرگەن ئادەتلەرنى راۋۇرۇس ئۇزۇن مەزگىل داۋاملاشتۇرغاندا، ئاندىن روشەن ئۆزگىرىش كۆرۈلمەيدىغان تۇرغۇنلۇق مەزگىلىدىن (مەن بۇنى «يوشۇرۇن كۈچ توپلاش مەزگىلى» دەپ ئاتايمەن) ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدۇ.

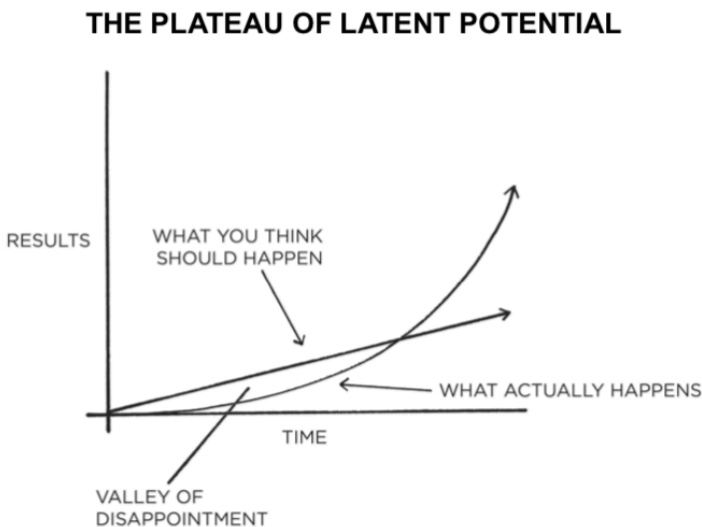
ئەگەر سىز ياخشى ئادەت يېتىلدۈرۈشتە ياكى يامان ئادەتتىن قول ئۈزۈشتە بەكلا قىيىنلىۋاتقاندا ھېس قىلىشىڭىز، بۇ قانداقتۇر سىزنىڭ ئۆزىڭىزنى يۈكسەلدۈرۈش ئىقتىدارىڭىزدىن مەھرۇم قالغانلىقىڭىزدىن ئەمەس، بەلكى يوشۇرۇن كۈچ توپلاش مەزگىلىدىن ئۆتۈپ بولالمىغانلىقىڭىزدىندۇر.

«شۇنچە تىرىشىپمۇ ئۇتۇق قازىنالمىدىم» دەپ قاقشاش خۇددى تېمپىراتۇرىنىڭ 25 فېرىنخايت گرادۇسىدىن 31 گرادۇسقا ئۆزلىشىگە قارىماستىن، مۇزنىڭ يەنىلا ئېرىمەيۋاتقانلىقىدىن قاقشاشقا ئوخشايدۇ. قىلغان تىرىشچانلىقلىرىڭىز بىكارغا كەتكىنى يوق، ئۇلار پەقەت جۇغلانماقتا، خالاس. تېمپىراتۇرا 32 فېرىنخايت گرادۇسىغا چىققان ھامان، ھەممە ئىش راۋانلىشىشقا باشلايدۇ.

يوشۇرۇن كۈچ توپلاش مەزگىلىدىن بۆسۈپ ئۆتكەن چېغىڭىزدا، كىشىلەر بۇنى «بىر كۈندە قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەت» دەپ ئاتىشىدۇ. كىشىلەر پەقەت ئىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىنىلا كۆرۈپ، شۇنىڭدىن ئىلگىرىكى جەرياننى نەزەردىن ساقىت قىلىشىدۇ. لېكىن، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، سىزنى بۈگۈنكى ھالقىشلارغا مۇيەسسەر قىلغىنى ئۆز ۋاقتىدا ھېچقانداق ئىلگىرىلەش يوقتەك كۆرۈنگەن ئۇزۇن مۇددەتلىك تىرىشچانلىقلىرىڭىزدۇر.

مەلۇم بىر خىل ماھارەتنى پۇختا ئىگىلەش ئۈچۈن سەۋرچان بولماق لازىم. سان ئانتونىيو ئات تەپكىسى (spur – ئاتلىقلار ئۆتۈكىنىڭ ئاپقۇتىغا تاقىۋالدىغان تەپكە) كوماندىسى NBA تارىخىدىكى ئەڭ ئۇتۇقلۇق كوماندىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كىيىم ئالماشتۇرۇش ئۆيىنىڭ تېمىغا ئىجتىمائىي ئىسلاھاتچى جاكوب رىسنىڭ (Jacob Riis) مۇنۇ سۆزىنى ئېسىۋېلىشقان: «ھەرقېتىم ئۆزۈمنى چارىسىز ھېس قىلغىنىمدا، تاشچىنىڭ تاش يونۇغىنىنى كۆرگىلى بارىمەن. ئۇ 100 قېتىم يونۇسىمۇ، تاشتا ھېچقانداق يېرىلىش ئالامىتى كۆرۈلمەسلىكى مۇمكىن. ئەمما، 101-قېتىمغا كەلگەندە، تاش ئىككىگە يېرىلىدۇ. مەن بۇنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق يونۇشنىڭ نەتىجىسى بولماستىن، شۇنىڭدىن ئىلگىرىكى يونۇشلارنىڭ جۇغلانما نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى بىلىمەن.»

يوشۇرۇن كۈچ توپلاش مەزگىلى

2-رەسىم: بىز دائىم نەتىجىلىرىمىزنىڭ تۈز سىزىقلىق ھالەتتە يۈكسىلىشىنى، ئەڭ كەمدە تىرىشچانلىقلىرىمىزنىڭ دەرھال ئۈنۈمى كۆرۈلۈشىنى ئارزۇ قىلىمىز. ئەمەلىيەتتە بولسا، بىز تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىن كېيىن، نەتىجە كۆرۈلۈشىگە جەريان كېتىدۇ. بىز ئىلگىرىكى تىرىشچانلىقلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي قىممىتىنى بىر قانچە ئاي ياكى بىر قانچە يىلدىن كېيىن ئاندىن تونۇپ يېتىشىمىز مۇمكىن. بۇ خىل ھالەت «ئۈمىدسىزلىك مەزگىلى» نىڭ كۆرۈلۈشىگە سەۋەب بولىدۇ. يەنى كىشىلەر بىر قانچە ھەپتە ياكى بىر قانچە ئاي جاپالىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ ھېچقانداق روشەن ئۈنۈمنى كۆرەلمىگەچكە، قاتتىق ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقلىرى بىكارغا كەتكەن بولماستىن، جۇغلنىۋاتقان بولىدۇ. ئارىدىن نۇرغۇن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئىلگىرىكى تىرىشچانلىقلارنىڭ قىممىتى ئاندىن تولۇق ناھايەن بولىدۇ.

كىچىك قەدەملەرنى باسماي تۇرۇپ، مىڭ چاقىرىملىق سەپەرنى قانداقمۇ تاماملىغىلى بولسۇن؟ يەككە، كىچىك قارارلار ئادەتلەرنىڭ ئۇرۇقىدۇر. لېكىن، بۇ خىل قارارلارنىڭ ئۈزلۈكسىز تەكرارلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىر خىل ئادەت بىخلىنىشقا باشلايدۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئۇنىڭ يىلتىزى بارغانسېرى چوڭقۇرلايدۇ ۋە مۇستەھكەملىشىدۇ، يوپۇرماقلىرىمۇ بارغانسېرى بۈك-باراقسانلىشىدۇ. يامان ئادەتلەردىن قۇتۇلۇش بەئەينى قەلبىمىزدىكى بۈك-باراقسان دۇب دەرىخىنى يىلتىزدىن قومۇرۇشقا ئوخشاسا، ياخشى ئادەت يېتىلدۈرۈش يۇمران بىر دەستە گۈلنى ھەركۈنى سۇغىرىپ، ئاسراپ پەرۋىش قىلىشقا ئوخشايدۇ.

ئۇنداقتا، يوشۇرۇن كۈچ توپلاش مەزگىلىدىن ئۆتۈپ، بۆسۈش ھاسىل قىلغانغا قەدەر، مەلۇم بىر ئادەتكە چىڭ يېپىشىش-يېپىشماسلىقىمىزنى زادى نېمە بەلگىلەيدۇ؟ يەنە شۇنداقلا، بەزىلەرنىڭ ئۆزلىرىمۇ تۇيماستىن يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشىغا، يەنە بەزىلەرنىڭ بولسا ياخشى ئادەتلەرنىڭ پايدىسىدىن بەھرىمەن بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىل زادى نېمە؟

مىكرو ئادەت سىستېمىسى

ئەگەر سىز ئۆز ئادەتلىرىڭىزنى ئۆزگەرتىشتە قىيىنلىقتا بولسىڭىز، مەسىلىنىڭ يىلتىزى سىزدە ئەمەس، بەلكى سىستېمىڭىزدا. ناچار ئادەتنىڭ داۋاملىشىشىدىكى سەۋەب سىزنىڭ ئۇنى ئۆزگەرتىشنى خالىمىغانلىقىڭىز ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن قوللانغان سىستېمىڭىزدا مەسىلە بارلىقىدۇر.

سىز نىشاننى يۇقىرى كۆتۈرۈشنىڭ ئورنىغا، سىستېمىڭىزنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشىڭىز كېرەك.

يەككە نىشانغا ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي سىستېمىغا ئەھمىيەت بېرىش بۇ كىتابتىكى يادرولۇق تېمىلاردىن بىرىدۇر. سىز ھازىر «مىكرو ئادەت» تىن كىچىك ئۆزگىرىشلەرنىڭ، بىر پىرسەنتلىك ئىلگىرىلەشلەرنىڭ مەقسەت قىلىنغانلىقىنى ھېس قىلغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. لېكىن، مىكرو ئادەتلەر قانچىلىك كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قانداقتۇر ئەرزىمەس ئادەتلەر ئەمەس. ئەكسىچە، بۇلار تېخىمۇ چوڭ سىستېمىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان كىچىك ئادەتلەردۇر. خۇددى ئاتوملار مولېكۇلالارنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغاندەك، مىكرو ئادەتلەرمۇ قالتىس نەتىجىلەرنىڭ تەركىبىي قىسمىدۇر.

ئادەتلەر ھاياتىمىزدا گويىكى ئاتوملارغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەربىرى بىزنىڭ ئومۇمىي يۈكسىلىشىمىزگە ھەسسە قوشىدۇ. دەسلەپتە، بۇ كىچىك ئادەتلەر ئەرزىمەستەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلار بىر-بىرىگە تايىنىپ، تېخىمۇ زور غەلبىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچكە ئىگە قىلىدۇ. بۇ ئادەتلەرنىڭ ھەسسەلەپ زورىيىش دەرىجىسى دەسلەپكى سېلىنىمدىن كۆپ ئېشىپ كېتىدۇ. ئۇلار كىچىك، ئەمما قۇدرەتلىكتۇر. «مىكرو ئادەت» ئىبارىسىنىڭ مەنىسى ئەنە شۇدۇر. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ

كىچىك ھەم ئاسان بولغان قانۇنىيەتلىك مەشىق بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان زور كۈچنىڭ مەنبەسىدۇر.

باب خۇلاسسىسى

ئادەت ئۆزىنى يۈكسەلدۈرۈشنىڭ جۇغلانما پايدىسىدۇر. ئۇزۇن مۇددەتتىن ئېيتقاندا، كۈندە بىر پىرسەنت ئىلگىرىلەشنىڭ نەتىجىسىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ.

ئادەت قوش بىسلىق خەنجەر بولۇپ، سىزگە پايدىلىقمۇ، زىيانلىقمۇ بولالايدۇ. ئەنە شۇ ۋەجىدىن، ئادەتكە ئالاقىدار تەپسىلاتلارنى بىلىش ئىنتايىن زۆرۈر.

بۆسۈش نۇقتىسىدىن ئۆتۈشتىن ئىلگىرى، كىچىككىنە ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھېچقانداق رولى بولمىغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ تەدرىجىي جۇغلىنىش ۋە ئۆزگىرىش جەريانى بولۇپ، زور بۆسۈشنىڭ دەماللىققا ۋۇجۇدقا چىقماستىن سەۋرەڭنى سىنايدۇ.

مىكرو ئادەت تېخىمۇ چوڭ سىستېمىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان كىچىك ئادەتلەردۇر. خۇددى ئاتوملار مولېكۇلالارنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغاندەك، مىكرو ئادەتلەرمۇ قالتىس نەتىجىلەرنىڭ تەركىبىي قىسمىدۇر.

ئەگەر سىز تېخىمۇ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشمەكچى بولسىڭىز، نىشان بېكىتىمەن دەپ ئاۋارە بولماي، پۈتۈن زېھنىڭىزنى سىستېمىڭىزغا مەركەزلەشتۈرۈڭ.

نىشاننى يۇقىرى كۆتۈرۈشنىڭ ئورنىغا، سىستېمىڭىزنى ئەمەلىيلەشتۈرۈڭ.

«Atomic Habits» ناملىق ئەسەردىن ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمىسى

ئەنسىز خىياللارنى تىزگىنلەشتىكى
ئەمەلىي چارىلەر

ئېلزابېت مەكماھون

ئەنسىز خىياللارنى تىزگىنلەشتىكى ئەمەلىي چارىلەر

دوكتور ئېلزابېت مەكماھون

(تەشۋىشكە مۇپتىلا بولغان بىمارلارنى داۋالاش جەھەتتە قىرىق يىللىق تەجرىبىگە ئىگە پىسخولوگ)

ئەندىشە، قورقۇنچ ياكى چۆچۈش قاتارلىق ھېسسىياتلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغاندا، بۇرمىلانغان ئوي-خىياللارنى تىزگىنلەش بەسى مۇشكۈل.

تەشۋىشكە مۇپتىلا بولۇشتىن ئىلگىرى، ھېسسىي مېڭىڭىز بىلەن ئەقلىي مېڭىڭىزنى ئۆزئارا سۆھبەتلەشتۈرۈڭ.

«ۋەھىمە ۋە پاكىت» تېمىسىدىكى دىيالوگ جەدۋىلى سىزنىڭ ئەندىشە ۋە ۋەھىمنى ئۈنۈملۈك تىزگىنلىشىڭىزگە ياردەم بېرىدۇ.

بىز بۇرمىلانغان ياكى «غەيرى ئىدراكىي» خىياللارنى باستۇرغاندا، تەشۋىشنى ئازايتقىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىمىز. لېكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن كونكرېت نېمىلەرنى قىلىش كېرەك؟ ۋۇجۇدىڭىزدىكى ئەنسىزلىك تەپەككۈرىڭىزنى تىزگىنلىۋالغاندا، مەنتىقىلىق تەپەككۈردىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ.

بەدىنىڭىز ۋە ھېسسىياتىڭىز «سەن خەتەر ئىچىدە» دېگەن يەكۈننى چىقارغاندا، ئەقلىي جەھەتتە «مەن ھېس قىلىۋاتقان خەۋپ ئاساسسىزدۇر، قورقۇشقا ھاجەت يوق ياكى زىيادە ئەندىشە قىلىپ كېتىۋاتمەن» دېگەن تونۇشقا كېلىشنىڭ ھېچقانچە پايدىسى يوق.

ئىنساننىڭ ئىككى مېڭىسى

بادام مېڭىسى يادروڭىز (amygdala — چېكە ياپراقچىسىنىڭ ئالدى ئۇچىدىكى كۈل رەڭ تۈگۈن) ياكى ھېسسىي مېڭىڭىز (reacting brain) سىزنى تەھدىتكە ئۇچرىدى دەپ قارىسا، بۇنىڭغا دەرھال ئاپتوماتىك ئىنكاس قايتۇرىدۇ. بۇ خىل ئىنكاس جايىنى تاپقاندا، پەۋقۇلئاددە ئۈنۈملۈك بولىدۇ، ھەتتا ھاياتىڭىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قالالايدۇ. لېكىن، بۇ جەھەتتىكى مەسىلە بۇ مېڭىنىڭ زىيادە ئىنكاسچانلىقى، زۆرۈرىيەتسىز قايغۇ، قورقۇنچ ياكى تەشۋىشنى غىدىقلايدىغانلىقىدۇر.

مېڭىڭىزنىڭ يۇقىرىقى قىسمى (يەنى ھېسسىي مېڭە) قانچە بەك تەرەققىي قىلغان بولسا، چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىڭىز (cerebral cortex) ياكى ئەقلىي مېڭىڭىز (thinking brain) شۇنچە كىچىك بولىدۇ. شۇنداقلا، بۇ مېڭىڭىزنىڭ ئىنكاسى ھېسسىي مېڭىڭىڭىزدىن ئاستا بولىدۇ.

ھېسسىي مېڭىڭىزنىڭ ئىنكاسى (ئەقلىي مېڭىڭىڭىزدىن) تېخىمۇ تېز بولغانلىقى ئۈچۈن، بەدىنىڭىزدە ئادرېنالين (adrenaline – بۆرەك ئۈستى بېزى ھورمونى) كۆپلەپ ئاجرىلىپ چىقىدۇ. دە، بەدىنىڭىز بۇنىڭغا قارىتا ئۇرۇشقا ياكى قېچىشقا تەييارلانغاندەك ئىنكاس قايتۇرىدۇ.

كالىڭىزغا «خەتەرلىك!!!» دېگەن ئۇچۇر كەلگەن ھامان، سىز ئەنسىرەيسىز ياكى قورقىسىز ۋە كالىڭىز دۇچار بولغۇسى تەھدىتلەرنى ئىزدەشكە باشلايدۇ. ئەگەر ئۇ سىرتتىن بىرەر تەھدىتنى تاپالمىسا، بەدەن تۇيغۇڭىزنى (physical sensation)، ئوي-خىياللىرىڭىزنى ياكى ھېسسىياتىڭىزنىڭ ۋەزىنى خەتەرلىك، دەپ قاراشقا باشلايدۇ.

ئۇشبۇ ھېسسىي قۇيۇنى (emotional whirlwind) تىزگىنلەش بەسى مۇشكۈل. سىزنىڭ ئاللىقاچان ھەرىكەتكە ئۆتكەن ھېسسىي مېڭىڭىزگە قۇلاق سېلىنىشى كېرەك، ئەمما مەزكۇر مېڭىڭىز ئۆزى ھەم (پاكتلارغا، رېئاللىققا) قۇلاق سېلىشى كېرەك. ئەقلىي مېڭىڭىز مۇ نوقۇل ھالدا خەتەر ئىزدەشنىڭ ئورنىغا، ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كۆزىتىشى كېرەك.

بۇ ئىككى مېڭىڭىز ئۆزئارا سۆھبەتلىشىشى كېرەك. ئەگەر سىز تەمكىن تۇرغان چېغىڭىزدا بۇنداق قىلىشنى مەشىق قىلىسىڭىز، تەشۋىشلەنگىنىڭىزدە، بۇ ئىككى مېڭىڭىزنىڭ «پىكىر ئالماشتۇرۇشى» كۆپ ئاسانغا توختايدۇ.

مەزكۇر ماقالە سىزگە قورقۇنۇچ ۋە قايغۇغا مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا قۇلاق سېلىشنى، بۇ ھەقتە ئىزدىنىشنى ۋە قايتىدىن باھالاشنى ئۆگىتىدۇ.

ئىككى مېڭىڭىزنىڭ سۆھبەتلىشىشىگە ياردەم قىلىش

تەشۋىش بىلەن پاكىت ئوتتۇرىسىدىكى دىيالوگ جەدۋىلىنى تۈزۈڭ. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئىككى سىتونلۇق، بىر قانچە قۇرلۇق جەدۋەلدىن بىرنى سىزنىڭ. سول تەرەپتىكى سىتونغا «قايغۇلار، قورقۇنچلار، چۈشكۈن خىياللار» دەپ ئىسىم قويۇڭ. ئوڭ تەرەپتىكى سىتونغا «رېئاللىق، پاكىت، مەنتىقە، نۇقتىئىنەزەر» دەپ ئىسىم قويۇڭ.

بۇ ئۇسۇلنىڭ داۋاملىشىشىغا ئەگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ ئوي - خىياللىرىڭىزنى جەدۋەلگە قوشالسىڭىز ئۈچۈن، جەدۋەلنى كومپيۇتېردا تۈزۈڭ.

ھېسسىي مېڭىڭىزدىكى تەشۋىشنى بايقاش، شۇنداقلا ئۇلارغا ئىشەنچلىك ۋە ئۆزىڭىزنى قايىل قىلارلىق تەرزىدە سوئال قويۇش كۆرۈنگىنىدەك ئاسان ئىش ئەمەس. تۆۋەندىكىلەر بۇ ھەقتىكى دەسلەپكى ئۈچ تاكتىكىدۇر.

بىرىنچى تاكتىكا: تەشۋىشنى باستۇرۇشتىن ئىلگىرى قۇلاق سېلىڭ.

ئالدى بىلەن، سول تەرەپتىكى ستوننى تولدۇرۇڭ! بۇ ئىنتايىن مۇھىم.

ئەگەر سىز دەسلەپتە ئوڭ تەرەپتىكى ستوننى تولدۇرۇپ، قايغۇلىرىڭىزغا «رەددىيە» بېرىشكە ئۇرۇنىڭىز، ھېسسىي مېڭىڭىز ئۆزىگە «قۇلاق سېلىنمىغان» دەك ھېسسىياتتا بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا، سىز دىيالوگنىڭ ئورنىغا تۆۋەندىكىدەك ئايىغى چىقماستىن تارتىشنى باشلىغان بولىسىز.

ھېسسىي مېڭە: بۇ خەتەرلىك!

ئەقلىي مېڭە: ياق، ئۇنداق ئەمەس!

ھېسسىي مېڭە: شۇنداق!

ئەقلىي مېڭە: ئۇنداق ئەمەس!

ھېسسىي مېڭە: قەتئىي خەتەرلىك!

ئەقلىي مېڭە: ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس!

بۇنداق تالاش - تارتىشتىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمايدۇ.

ئۆز كەچمىشلىرىڭىز ھەققىدە ئويلىنىڭ. سىز تەشۋىشلەنگەندە ياكى قورققاندا ۋە كىشىلەر سىزگە: «غەم قىلماڭ، قورقماڭ!» دېگەندە، سىز بۇنداق گەپلەرگە قايىل بولامسىز ياكى ھېسسىياتىڭىزغا ھەقىقىي رەۋىشتە قۇلاق سېلىنمىغاندەك ئويلايسىز؟

ھەتتا، ئىككى مېڭىڭىزدىن بىرى ئەتراپتا تەھدىت يوقلۇقىنى بىلگەن تەقدىردىمۇ، يەنە بىر مېڭىڭىز يەنىلا تەھدىت بار دەپ قاراۋېرىدۇ. شۇڭا، ھېسسىي مېڭىڭىزنى قورقۇتقان ياكى قايغۇغا سالغان ھەرقانداق نەرسىگە ئەستايىدىل قۇلاق سېلىڭ.

ئىككىنچى تاكتىكا: تەپسىلاتلارنى بىلىڭ

تەشۋىشىڭىز سىزگە «مەن دېگەندەك قىلمىساڭ چوقۇم مۇنداق بولىدۇ» دېگەن ئىش زادى نېمە؟ ئەگەر سىز قورقۇنچىڭىز ياكى تەشۋىشىڭىز بويىچە ئىش قىلمىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنى

قورقۇتقان ئەھۋالنى تەرك ئەتمىسىڭىز ياكى ئۇنىڭدىن ساقلانمىسىڭىز نېمە ئىش يۈز بېرىدۇ؟ ئەگەر سىز ئۆز ئىنكاسىڭىزغا قارىتا سەگەكلەشمىسىڭىز ياكى ئۇنىڭغا قارشى زەربىگە ئۆتمىسىڭىز نېمە ئىش يۈز بېرىدۇ؟ سىز «خەتەردىن ئامان قېلىش» ئۈچۈن مۇئەييەن بىر ئىشنى قىلمىسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ قورقۇنچ ياكى قايغۇ سىزگە تەلپىن قىلغان («مۇنداق قىلمىساڭ، مۇنداق بولىدۇ» دېگەندەك) بارچە «ۋەسۋەسە» لەرنى ئوچۇق قىلىپ يېزىپ چىقىڭ.

ئۈچىنچى تاكتىكا: مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى بىلىڭ

قورقۇشقا لايىق ئىشلار زادى قايسىلار؟ قايسى خىل يوشۇرۇن كۆز قاراشلار ۋەھىمنى نورمال ئىنكاسقا ئوخشاش تۇيۇلدۇرىدۇ؟ ئۆتمۈشتىكى قايسى پايدىسىز ساۋاقلار نۆۋەتتىكى ئەندىشىگە سەۋەب بولىدۇ؟ ئىپادىلەنمىگەن بۇ پەرەزلەرنى ۋە كۆز قاراشلارنى يېزىپ چىقىڭ. قورقۇنچنىڭ ئۆزىڭىز، باشقىلار، ئەھۋالاتلار ياكى دۇنيا توغرىسىدىكى پەرەزلىرىنى يېزىپ چىقىڭ. جونسون ئىزچىل ئۆزىنىڭ ماشىنىسىدىن ۋە ماشىنا ۋە قەسىگە ئۇچراشتىن ئەنسىرەپلا يۈرەتتى، بىز تۆۋەندە ئۇنىڭغا ئالاقىدار دىيالوگ جەدۋىلىنى تۈزۈپ چىقىمىز.

ئۇ كاللىسىغا ئەڭ ئاسان كېلىدىغان ئەندىشلەرنى يېزىپ چىققاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بالىلارنى خورلايدىغان، ھاراقكەش دادىسىنىڭ يېنىدا چوڭ بولۇش جەريانىدا ئالغان ساۋاقلارنى ھەققىدە ئويلىنىدى ۋە ئىلگىرىكى پەرەزلەرنىڭ ئۆزىدىكى ۋەھىمنى كۈچەيتىۋەتكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى. بۇ خىل ئومۇمىي كۆز قاراشنىڭ نە قەدەر ئاسانلا كونكرېت ئەندىشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىڭ!

جونسوننىڭ دىيالوگ جەدۋىلى

ئۇ «قايغۇلار، قورقۇنچلار، چۈشكۈن خىياللار» دېگەن سىتونغا مۇنۇلارنى يازدى:

ماشىنىدا چوقۇم ئېغىر چاتاق بار.

ماشىنىدىن چىققان ھەرقانداق ئاۋاز بىرەر چاتاق بارلىقىدىن ۋە مېنىڭ ۋە قەگە ئۇچرايدىغانلىقىمدىن دېرەك بېرىدۇ.

مەن تېخنىك خادىمغا ئىشەنمەيمەن، ئۇ چوقۇم بەزى مەسىلىلەرنى كۆزدىن قاجۇردى.

مەن چوقۇم ھەرۋاقىت بولغۇسى خەتەرگە قارىتا سەگەك تۇرۇشۇم كېرەك.

سىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ «ۋەھىمە ۋە پاكىت» تېمىسىدىكى دىيالوگ جەدۋىلىڭىزنى تۈزۈپ چىقىڭ.

خۇلاسە

قورقۇپ كەتكەن چاغدا مەنتىقىلىق تەپەككۈر قىلىش بەسىي مۇشكۈل. سىز چوقۇم ئالدىن ھەرىكەتكە ئۆتۈشىڭىز كېرەك. «ۋەھىمە ۋە پاكىت» تېمىسىدىكى دىيالوگ جەدۋىلىنى تۈزۈش مېڭىنىڭ ئىككى بۆلۈمىنىڭ ئۆزئارا سۆھبەتلىشىشىگە ۋە بىر-بىرىنىڭ خىتابىغا قۇلاق سېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ. ئىشنى «قۇلاق سېلىش» تىن باشلاڭ. تەپسىلاتلارنى يېزىپ چىقىڭ ۋە مەسىلىنىڭ ماھىيىتىگە قاراڭ.

ئىنگىلىزچىدىن ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمىسى

مەنبە:

<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/overcoming-anxiety-and-panic/202309/practical-tips-on-changing-anxious-thoughts>

مەخسۇت مۇھسى

ھاجى ئەكبەر مۇھەممەدنىياز

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېتۈك سىياسەتچى ئوغلانى مەخسۇت مۇھىتى

ھاجى ئەكبەر مۇھەممەدنىياز

مەنچىڭ خانىدانلىقى بىلەن خىتاي مىلىتارىستلارنىڭ زۇلۇمى ئاستىدا جاھان يېڭىلىقلىرىدىن بىخەۋەر قالغان ئۇيغۇر ۋەتىنى ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا جەدىدچىلىك ئېقىمى ئېلىپ كەلگەن يېڭى دولقۇننىڭ تەسىرىدە غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى. تەرەققىيپەرۋەر مۇسابايلار ئائىلىسىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى ئارقىسىدا دەسلەپ ئاتۇشتا، ئاندىن كېيىنلا ئىلىدا «ئۇسۇلى جەدىد» مائارىپىنىڭ قۇتلۇق مەشئىلى يېقىلدى. ھازىرقى تۇرپان ئويمانلىقىدا بولسا مۇھىتىلار ئائىلىسىنىڭ ئوت يۈرەك ئوغلانلىرى قىيىنچىلىق ئىچىدىن يول تېپىپ يېڭى مائارىپچىلىق ھەرىكىتىنى راۋاجلاندۇردى. قەشقەردە ئابدۇقادىر داموللام، تۇرپاندا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئىلى - يەتتە سۇدا نەزەر خوجا ئابدۇسەمەت قاتارلىق بىر يۈرۈش مىللەت سەرخىللىرى ئىلىم - مەرىپەت ئارقىلىق ئاۋام خەلقىنى ئويغىتىشنى تەشەببۇس قىلدى. نەتىجىدە ئۇيغۇر مائارىپى ۋە مەدەنىيىتىنىڭ كلاسسىك دەۋرىدىن ھازىرقى زامان دەۋرىگە ئۆتۈشتىكى مۇشەققەتلىك جەريانى باشلاندى. بۇ جەريان قانچىلىغان مىللەتپەرۋەر مائارىپچىلارنىڭ، ئەدىبلەرنىڭ، جامائەت ئەربابلىرىنىڭ ۋە ئىسيانكار سەرخىللارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە داۋاملاشتى. ئابدۇقادىر داموللام، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، مەخسۇت مۇھىتى، مەمتىلى تەۋپىق، قۇتلۇق ھاجى شەۋقى قاتارلىق بىر قاتار بالدۇر ئويغانغان تەڭداشسىز سەرخىللارنىڭ ھاياتى بۇ شەرەپلىك يولغا تەقدىم قىلىندى.

ئۇيغۇرلاردىكى يېڭىچە مائارىپ ئىنقىلابى چەتئەللەردە يېڭىچە مائارىپتا يەنى جەدىتچە ئۇسۇلدا ئوقۇپ قايتىپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە رۇسىيىدىن تەكلىپ قىلىنغان مۇسۇلمان زىيالىيلار ئۇيغۇر بايلىرى بىلەن بىرلىكتە ھەمكارلىشىپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ئاچقان. ئۇيغۇرلاردىن ئۈستۈن ئاتۇشتىن چىققان ئاكا - ئۇكا مۇسابايلار، 1907 - يىلى ئىلىدە، ئۈستۈن ئاتۇشتا مەكتەپ قۇرغان. 1912 - يىلى ئۇيغۇرلاردىن يىتىشىپ چىققان دىنىي ئالىم ۋە ئىنقىلابچى ئۆلۈم ئابدۇقادىر داموللام قەشقەردە يېڭىچە ئۇسۇلدا مەكتەپ ئاچقان. 1914 - يىلى ئوسمانلى ئىمپېرىيىسىنىڭ «بىرلىك ۋە گۈللىنىش كومىتېتى» دىن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ئەھمەت كامال ئۈستۈن ئاتۇشتا پېداگوگىكا مائارىپ مەكتىپىنى قۇرغان. تۇرپاندىكى ئۇيغۇر بايلىرىدىن مەخسۇت مۇھىتى، مۇسۇل مۇھىتى ئاكا - ئۇكىلار رۇسىيىدىن تاتار ئوقۇتقۇچىلارنى تەكلىپ قىلىپ، تۇرپاندا مەكتەپ ئاچقان. يېڭىچە مائارىپ 1910 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تېخىمۇ كېڭىيىپ، ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بۇ خىلدىكى مەكتەپلەر قۇرۇلغان.

مۇھىتىلار ئائىلىسى ئالدىنقى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر ۋە تىننىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالغا تونۇلغان مەشھۇر ئائىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ ئائىلىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن موسۇل مۇھىتى، مەخسۇت مۇھىتى ۋە مەھمۇت مۇھىتى قاتارلىق قان قېرىنداشلار ياكى زېڭشىن، جىن شۇرېن ۋە شېڭ شىسەي قاتارلىق ئەشەددىي خىتاي مىلتارىستلىرىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرى ئاكتىپ رول ئوينىغان ۋە ئۇيغۇر تارىخىدا ئىجابىي ھەرىكەتلىرى بىلەن ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان شەخسلەر ئىدى.

موسۇل مۇھىتىنىڭ ئىنىسى ۋە مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئاكىسى مەخسۇت مۇھىتى ئۆز دەۋرىنىڭ جاھان كۆرگەن، يېتىلگەن، يۇقىرى سىياسىي ئاڭغا ئىگە ئەربابلارنىڭ بىرى بولۇپ، قۇمۇلدا باشلانغان خوجىنىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ تۇرپانغا كېلىشىدە ۋە تۇرپاندىن جەنۇبقا سۈرۈلۈپ پۈتۈن ئۇيغۇر ۋەتىنى مىقياسىدا مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولغان ئىدى. ئۇ ھەتتا، قوزغىلاڭ سەركىسى ۋە ئەسكەرلىرىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى ۋە مىللىي ئىنقىلابنىڭ پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان مىقياسىدا كۆتۈرۈلۈشى ئۈچۈن ھاياتىنى ۋە جېنىنى پىدا قىلغان ئىدى. جەدىدچىلىك ھەرىكىتىدىن قوزغالغان بۇ بۈيۈك مىللىي ئويغىنىش دولقۇنى 1930 - يىللاردا ئۇيغۇر ۋەتىنىدە بىر مەيدان مىللىي مۇستەقىللىق يولىدىكى داغدۇغىلىق خەلق ئىنقىلابىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە تۈرتكە بولدى.

مەشھۇر مەرىپەتپەرۋەر زات، ئوت يۈرەك ئىنقىلابچى، تەرەققىيپەرۋەر زىيالى مەخسۇت مۇھىتى مۇھىت ھاجىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى بولۇپ، 1885 - يىلى تۇرپان ئاستانىنىڭ غوجامئالدى مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن. بالىلىق مەزگىللىرىدە ئاستانىدىكى دىنىي مەكتەپ، مەدرىسەلەردە ئوقۇغان. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆزىدىن 8 ياش چوڭ بولغان ئاكىسى موسۇل مۇھىتى بىلەن بىللە سودىگەرچىلىك ئىشى بىلەن ئۈرۈمچى، چۆچەكلەرگە ۋە روسىيەنىڭ شەمەي، قازان، موسكۋا قاتارلىق شەھەرلىرىگىچە بېرىپ، بىر تەرەپتىن تىجارەت قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن سەيلى - ساياھەت، سىياسەت ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولغان. ئۇ بۇ يەرلەردىكى يېڭىلىقلار بىلەن يۇرتىدىكى قالاقلىقنى، چەتئەلدىكى ھۆرلۈك بىلەن ۋەتىنىدىكى ئاسارەتنى ۋە جاھالەتنى سېلىشتۇرۇپ، قاتتىق ئىزتىراپقا چۈشكەن ۋە خەلقنى قاراڭغۇلۇقتىن قۇتقۇزۇشقا بەل باغلىغان.

مەخسۇت مۇھىتى 1910 - يىللىرى تۇنجى قېتىم چار روسىيەگە چىققاندا قازان شەھىرىدىكى تاتارلارنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتىدىن ناھايىتى چوڭ پەرق قىلىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، تاتار زىيالىيلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، بۇ ھەقتە پاراڭلاشقان. تاتار زىيالىيلىرى « ئەڭ مۇھىم مەسىلە مەكتەپ ئېچىپ، خەلقنى ئاقارتىش » دەپ تەكىلىپ بەرگەن. ئەينى يىللاردا قاراڭغۇ زۇلمەت قاپلىغان ئۇيغۇر زېمىنىدا مۇتەئەسسەپ ۋە كۈنلىقنى ياقلايدىغان دىنىي مەكتەپلەردىن باشقا، مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي مائارىپىمىزدىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مۇشۇنداق شارائىتتا مەخسۇت مۇھىتى چار روسىيەگە بېرىپ قازانلىق تاتار زىيالىي ھەيدەر سايرانىنى تۇرپانغا ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىدۇ. مەخسۇت مۇھىتنىڭ ئۇلۇغۋار شجائىتىدىن تەسىرلەنگەن ھەيدەر ئەپەندى ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ تۇرپانغا كېلىدۇ. شۇنداق قىلىپ مەخسۇت مۇھىتى 1913 - يىلى ئۆز قوروسىنىڭ سەل يۇقىرىسىدىكى ئاكىسى موسۇل باينىڭ ھويلىسىدا تۇنجى يېڭىچە مەكتەپنى ئاچىدۇ. كېيىنچە «مەخسۇدىيە مەكتىپى» دەپ ئاتالغان بۇ مەكتەپ شەرقىي ئۇيغۇرىستان تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپ بولۇپ قالغان.

مىلادىيە 1913 - يىلى مەرىپەتپەرۋەر زىيالى، تەرەققىيپەرۋەر ئىنقىلابچى مەخسۇت مۇھىتى تۇرپان ئاستانىدا «مەخسۇدىيە مەكتىپى» نامىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپنى ئاچتى. تۇرپان زېمىنىدا ئاتۇش ئىكساقىتىكى «ھۈسەينىيە مەكتىپى» دىن كېيىنلا ئېچىلغان بۇ يېڭىچە مەكتەپ شەرقىي ئۇيغۇر زېمىنى، جۈملىدىن ئىدىقۇت ۋادىسىدىكى تۇنجى مەرىپەت مەشئىلى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەينى ۋاقىتتىكى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان جەمئىيەتنى ئاقارتىشتا غايەت زور رول ئوينىدى. تۇنجى مەرىپەت مەشئىلى بولغان «مەخسۇدىيە مەكتىپى» بوران - چاپقۇنلۇق 100 يىلنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ھازىرقى گۈللەپ ياشىغان ئېرپان بۆشۈكى ئاستانە مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئايلاندى.

مىلادىيە 1885 - يىلى كۈزدە ئىدىيەسى ۋەتەنپەرۋەرلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك، تەرەققىيپەرۋەرلىك روھى بىلەن سۇغۇرغان ئۇلۇغ زادىلاردىن مۇسابايپۇنىڭ ئوغۇللىرى ئاكا - ئۇكا ھۈسەينىباي بىلەن باۋۇدۇنباي ئاتۇشنىڭ ئىكساق كەنتىدە «ھۈسەينىيە مەكتىپى» نى قۇرۇپ، تەڭرىتاغ باغرىدا تۇنجى يېڭى مائارىپ مەشئىلىنى ياقتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇر زېمىنىنىڭ قەدىمكى ئانا ماكانلىرىنىڭ، مەرىپەت ئوچاقلرىنىڭ بىرى بولغان تۇرپان ئاستانىدا تارىخىمىز مۇھىم روللارنى ئوينىغان مۇھىتى ھاجى ئائىلىسىنىڭ تۇنجى ئوغلى موسۇل باينىڭ قوللىشى بىلەن، 2 - ئوغلى مەخسۇت مۇھىتى «مەخسۇدىيە مەكتىپى» نى قۇرۇپ، ئىدىقۇت دىيارىنى مەرىپەت مەشئىلى ئاتۇشتىن كېيىنلا ئىككىنچى بولۇپ يالقۇنچىغان زېمىنىغا ئايلاندۇردى.

1917 - يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي غەلبە قىلغاندىن كېيىن مەخسۇت مۇھىتى تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق ۋە ئىشەنچ بىلەن يەنە بىر قېتىم موسكۋاغا سەپەر قىلغان ۋە مۇھىبۇللا ئەپەندى، ئەلى ئىبراھىم، ھېسامىدىن ئەپەندى، شاھى شەرەپ، يەھمى ۋە گۈلەندەم ئابىستەيدىن ئىبارەت ئالتە زىيالىينى ئۆز خىراجىتى بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ كەلگەن. مەخسۇت مۇھىتى ئۇلاردىن مۇھىبۇللا ئەپەندى بىلەن گۈلەندەم ئابىستەينى ئاستانىگە، ئەلى ئىبراھىمنى تۇرپان بازىرىغا، ھېسامىدىن ئەپەندىنى گۇچۇڭغا، قالغان ئىككى ئوقۇتقۇچىدىن بىرىنى ئۈرۈمچى، يەنە بىرىنى چۆچەككە ئەۋەتىپ ئىككىنچى قېتىملىق «مەخسۇدىيە مەكتىپى» نى تەشكىل قىلىدۇ. مەخسۇت مۇھىتى بۇ ئالتە ئوقۇتقۇچىنىڭ بارلىق چىقىملىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشتىن باشقا، ئۇلار شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەن كۈندىن باشلاپ، مۇقىم مائاش بەلگىلەپ ئايمۇتاي تولۇق تەمىنلەپ تۇرغان.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، نەچچە سىنىپلىق مەكتەپ سېلىش، چەتئەلدىن تەكلىپ قىلىنغان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ۋە بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ خىراجىتى، مەكتەپ خىراجىتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەمىنات ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشىنى قامداش قاتارلىقلار ئۈچۈن زور خىراجەت كېتەتتى. بۇ نۇقتىنى توغرا چۈشەنگەن مەخسۇت مۇھىتى ئۆزىنىڭ پاراسەتلىك، بىلىملىك، رۇس تىلىنى پۇختا بىلىشتەك ئالاھىدىلىكلىرىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، تىجارەت دائىرسىنى ئىزچىل تۈردە كېڭەيتكەن. چۆچەك، گۈچۈك، مورى قاتارلىق جايلاردا كونتېر، دۇكانلارنى، مال ساقلاش ئىسكىلاتلىرىنى قۇرۇش بىلەن بىللە، روسىيەنىڭ شەمەي، قازان شەھەرلىرى بىلەن بولغان سودىسىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. يەنە بىر تەرەپتىن مەخسۇت مۇھىتى ئۆزلىرىگە تەۋە بولغان مەڭگۈ بۇلاق، چىگىبۇلاق، خېنىمكارىز، قاراغۇجا كارىز، ھاجى كارىز، تۆت سوقما، مۇجاڭ كارىز، ياڭخى قاتارلىق جايلاردىكى كارىزلىرىنى ياخشى باشقۇرغان. شۇڭا، مەخسۇت مۇھىتى كېيىنكى ۋاقىتلاردا «مەخسۇت باي» دەپ ئاتالغان ۋە مۇشۇ بايلىقى بىلەن غايەت زور مەبلەغ كېتىدىغان مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنى ۋە تۇرپان - قۇمۇل مىللىي ئازاتلىق قوزغىلىڭىنىڭ زور بىر قىسىم چىقىمىنى ئۆزى يالغۇز ئىقتىسادىي كاپالەتكە ئىگە قىلغان.

1927 - يىلى مەخسۇت مۇھىتى تۇرپان يېڭىشەھەردە پىچانلىق ئىسكەندەر خوجا قاتارلىقلار بىلەن بىللە «ئاقارتىش بىرلەشمىسى» نامىدا بىر مەرىپەت جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرۇپ، 3000 سەر كۈمۈش ئىئانە توپلىغان. بۇ پۇل بىلەن يېڭىشەھەردىكى نىياز سەيپۇڭ دېگەن كىشىنىڭ قورۇسىدا بىر يېڭى مەكتەپ، كېيىنكى يىلى يەنە يېڭى شەھەر ئاق سارايدا «ھۆرىيەت مەكتىپى»، كونا شەھەر غەربىي قوۋۇقتا بىر مەكتەپ ئاچقان. مەخسۇت مۇھىتى يەنە روسىيەنىڭ قازان شەھىرىدىن دىنىي ۋە پەننىي بىلىمدە توشقان زىيالىي مۇرات ئەپەندىنى شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ كېلىپ، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە ئورۇنلاشتۇرغان. مۇرات ئەپەندى 1930 - يىللارغىچە مەخسۇت مۇھىتى تۇرپان ئاستانە ۋە چۆچەكلەردە ئاچقان مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان.

1931 - يىلى مەخسۇت مۇھىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تۇنجى قارار «مەخسۇدىيە مەكتىپى» نىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئابدۇرۇسۇل قەييۇمى، دۇگامەت خۇدىيارلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىدا ئاستانىدە بىر سىنىپلىق مەكتەپ ئېچىلغان، بۇ مەكتەپنىڭ تەمىناتى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مائاشى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلەم، دەپتەرلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى مەخسۇت مۇھىتى تەمىنلىگەن. بۇنىڭ بىلەن ئاستانىدە سىرتتىن ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلگەن. شۇنىڭدىن كېيىن مەخسۇت مۇھىتىنىڭ تەسىرى ۋە «مەخسۇدىيە مەكتىپى» ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئىدىقۇت زېمىنىنىڭ ھەممىلا يېرىدە يېڭىچە مەكتەپلەر كەينى - كەينىدىن ئېچىلىشقا باشلىغان.

موسۇل ھاجى مۇھىتىنىڭ قېرىندىشى مەخسۇت مۇھىتى 1931 - يىلى كۈزدە موسكۋادا «پراۋدا» گېزىتىدىن قۇمۇلدا پارتلىغان قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىنىڭ مۇستەقىللىق ھەرىكىتى توغرىسىدىكى خەۋەرنى

كۆرگەندىن كېيىن دەرھال ۋەتەنگە قايتقان. ئۇ ئۈرۈمچى ئارقىلىق ئۇدۇل تۇرپانغا كېلىپ يۇنۇسبەگ، تاھىر بەگ، شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىق 14 كىشىدىن تەركىب تاپقان بىر مەخپىي تەشكىلات قۇرۇپ، ئۇدا بىر نەچچە ئاي قوراللىق ئىنقىلابقا جىددىي تەييارلىق قىلغاندىن كېيىن، 1932 - يىلى 12 - ئايدا ھازىرقى تۇرپان ئاستانىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن. نەتىجىدە، خوجىنىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قۇمۇل ئىنقىلابچىلىرى تەنھالىق ۋە چار-سىزلىقتىن قۇتۇلۇپ، مىللىي ئىنقىلابچىلارنىڭ كۈچى-بىراقلا زورايغان. مەخسۇت مۇھىتى قوراللىق ئىنقىلاب باشلىغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچى شەھىرىنى مەركەز، ئۇيغۇر ۋەتەننى تايانچ بازا قىلىپ تۇرۇپ، كەڭسۇ ۋە كۆكنۇرسۇ ئۆزىگە قوشۇۋېلىش قەستىدە بولۇۋاتقان مىلتارست جىن شۇرېن بۇرھان شەھىدىنىڭ ۋاستىسىدە گېرمانىيەدىن كىرگۈزگەن ئىلغار قوراللار ۋە ئەنگىلىيەدىن سېتىۋالغان ئېغىر قوراللار ئارقىلىق تۇرپان ئىنقىلابچىلىرىنى قانلىق باستۇرماقچى بولغان.

جىن شۇرېن ئەڭ دەسلەپتە ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەمەلدارى جاڭ پېيۋەننى «شەرقىي يول باندىتلارنى تازىلاش» قوماندانى دەپ ئاتاپ، 1933 - يىلى 1 - ئايدا تۇرپان - قۇمۇل ئىنقىلابچىلىرىنى يوقىتىشقا بۇيرىغان. ئەمما، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنى «ئەزىملىك قىلدى ۋە ئۇيغۇرلارغا يۇمشاق قوللۇق قىلدى!» دەپ ئەيىپلەپ ھەربىي مەنسىپىدىن ئېلىپ تاشلاپ، 1931 - يىلى سىبىرىيە ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە كەلگەن جاللات شېڭ شىسەينى ئۇيغۇرلارنى باستۇرۇشقا ئەۋەتكەن.

شېڭ شىسەي 1897 - يىلى 1 - ئايدا، مانجۇرىيەدىكى كەيۋەندە تۇغۇلغان. ئىلگىرى ياپونىيە توكيو مېيچى ئۇنىۋېرسىتېتىدا سىياسىي ئىقتىساد پەنلىرىنى ئۆگەنگەن. كېيىن مانجۇرىيەلىك گېنېرال گوسۇڭلىڭنىڭ تەۋسىيە قىلىشى بىلەن ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىلىم ئاشۇرغان. 1927 - يىلى خىتايغا قايتىپ كەلگەن. ئۇزۇن ئۆتمەي جاڭ كەيشىنىڭ ئاشىنىسى بىلەن تانسا ئويناپ قويغانلىقتىن، يېڭىلا ئېرىشكەن مەنسىپىدىن قوغلىنىپ چىقىش يولى تاپالماي قالغاندا، 1930 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىر دوستى ئارقىلىق مىلتارست جىن شۇرېنغا ياراپ قېلىپ، شۇ يىلى يىراق شەرق ۋە سىبىرىيە ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە كەلگەن ھەم ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ باش تاكتىكا مەشقاۋۇلى بولغان. ئىككى يىلدىن كېيىن، شېڭ شىسەي ئاتالمىش «شەرقىي يۆنىلىش باندىتلارنى تازىلاش قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى» بولۇپ، ئۇرۇشتا ئارقا - ئارقىدىن غەلبە قىلغاچقا، جىن شۇرېن ئالدىدىكى ئابروۋى تېزلا ئۆسكەن. ياپونىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىدە ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولغان مانجۇرىيەلىك ئاققۇن خىتاي شېڭشىسەي ھەربىي ھوقۇقنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ياپونىيەدە ئۆگەنگەن ئۇرۇش تاكتىكىلىرىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ھەر قەدەمدە بىر ئىستىھكام قۇرۇپ، جاسۇسلۇق تورى ۋە قان ئىچەر ئاق ئورۇس قوشۇنىغا تايىنىپ، تۇرپان ۋە قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىغا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەن. ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا چىدىمىغان بارىكۆل قازاقلرىمۇ ئۇيغۇرلارغا قوشۇلۇپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەن. نوقۇل ئۇرۇش ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى تىز پۈكتۈرۈشكە كۆزى يەتمىگەن شېڭ شىسەي «سۆھبەت ئۆتكۈزۈش» باھانىسى بىلەن خوجىنىياز ھاجىنى تۇتقۇن قىلىۋالغان بولسىمۇ، ئەمما، خوجىنىياز ھاجىمۇ ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپلا قالماي، يەنە تېخى ئۇنى

كۆشۈتۈننىڭ تاغلىرىغا ئالداپ ئېلىپ چىقىپ، بۆكتۈرمە قويۇش ئارقىلىق دۈشمەنى قاتتىق تالاپەتكە ئۇچراتقان. شېڭ شىسەي قاتتىق مەغلۇپ بولۇپ، 1933 - يىلى 2 - ئايدا قاتتىق دەككىسىنى يەپ كۆزىگە قان تولغان ئاق ئورۇس قوشۇنى بىلەن قۇمۇلنى تاشلاپ تۇرپانغا قېچىپ كەتكەن.

1917 - يىلىدىكى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، چار رۇسىيە سابىق ئارمىيەسىدىكى «پادىشاھنى قوغداش پارتىيەسى»، مىلىتارىستلار، ئەركىن دېموكراتلار ۋە مۆتىدىل سوتسىيالىزمچىلار بىرقاتار ھەربىي قوراللىق تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى بولشېۋىكلار رەھبەرلىكىدىكى قىزىل ئارمىيە قوراللىق كۈچلىرى بىلەن قارشىلاشقان بولۇپ، ئاقلار ئارمىيەسى، ئاق گۇۋاردىيە ئارمىيەسى، ھەتتا ئاق باندىتلار ئارمىيەسى، دەپ ئاتالغان. مەغلۇپ بولۇپ چەت ئەلگە قاچقان ئاقلار ئارمىيەسى ۋە مۇساپىرلىرى «ئاق ئورۇسلار» دەپ ئاتالغان. جىن شۇرېن ۋە شېڭ شىسەيلەر ئۇيغۇر خەلقى ئۈستىدىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىقلارنى كۆپىنچە مۇشۇ قان ئىچەر ئاق ئورۇس باندىتلىرىنىڭ قولى بىلەن ئىجرا قىلغانىدى.

خوجىنىياز ھاجىلار شېڭ شىسەينى ئىز قوغلاپ تۇرپان تەۋەسىگە كەلگىنىدە، لۈكچۈن ۋاڭى ئۇنى ھاردۇق ئېلىشقا تەكلىپ قىلغان. مەخسۇت مۇھىتنىڭ پىلانىدا، خوجىنىياز ھاجى شەھەردە تۇرماي، تاغدا تۇرۇپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىشى زۆرۈر ئىدى. بىراق، خوجىنىياز ھاجى لۈكچۈن ۋاڭىنىڭ تەلپىنى رەت قىلالماي، قوشۇنىنى باشلاپ لۈكچۈنگە كىرگەن. ئەينى چاغدىكى لۈكچۈن شەھىرى غايەت زور بىر سېپىل ئىچىگە ئېلىنغان بولۇپ، سۇلتان سەئىدخاننىڭ ئاتىسى سۇلتان ئەھمەدخان زامانىدىن بېرى تۇرپاننىڭ ھاكىمىيەت مەركىزى بولۇپ كەلگەن ئىدى. بىراق، سېپىللىق شەھەرنىڭ يېتەرسىزلىكى شۇكى، دۈشمەن بۇنداق شەھەرنى قورشاشقا ئېلىۋالسا، شەھەر خەلقى ئۇزۇن مۇددەت بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. خوجىنىياز ھاجىنىڭ لۈكچۈنگە جايلاشقانلىقىنى ئاڭلىغان مەخسۇت مۇھىتى دەرھال ئاستانىدىن لۈكچۈنگە كېلىپ خوجىنىياز ھاجىنى دۈشمەن يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى لۈكچۈن سېپىلىدىن تاغقا سالامەت ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى بولغان. بىراق، جاللات شېڭ شىسەيمۇ دەل ۋاختىدا خوجىنىياز ھاجىنىڭ لۈكچۈن سېپىلى ئىچىدە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، قۇمۇلدا ئالالمىغان ئۆچىنى لۈكچۈننى قانغا بوياش ئارقىلىق ئالماقچى بولغان. مەخسۇت مۇھىتى لۈكچۈن سېپىل ئىچىگە كىرىپ خوجىنىياز ھاجىنى ئېلىپ چىقىدىغان ئاخشىمى، يەنى 1933 - يىلى 7 - مارت كەچ، شېڭ شىسەينىمۇ قول ئاستىدىكى ئاق ئورۇس قوشۇنىنى باشلاپ كېلىپ، لۈكچۈن سېپىلىنىڭ ھەممە دەرۋازىلىرى تەرەپتە بۆكتۈرمىدە تۇرغانىدى. تۇنجى قېتىم ئات چاپتۇرۇپ سېپىل سىرتىغا چىققان ئۇيغۇرلار ئوققا تۇتۇلغاندىن كېيىن، مەخسۇت مۇھىتى دەرھال سېپىل دەرۋازىلىرىنى تاقىتىپ، شەھەردىن چىقىش ئۈچۈن تەدبىر تۈزۈشكە باشلىغان. ئۇ تۈن نىسپىگىچە ھەر قايسى دەرۋازىلار تەرەپتىكى دۈشمەننىڭ ئەھۋالىنى ئىنچىكە كۆزەتكەندىن كېيىن، دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى ئاجىزراق بولغان بىر تەرەپ بىلەن خوجىنىياز ھاجى باشلىق قۇمۇل ئىنقىلابچىلىرىنى ئۇتۇقلۇق چېكىندۈرۈپ چىقىپ، ئۆزى دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى كۈچلۈك بولغان تەرەپتە دۈشمەنگە ئوت ئېچىپ، تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ئاساسلىق قىسمىنى ئۇتۇقلۇق چېكىندۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۆزى بىر تەرەپتىن ئېتىشقاچ بىر تەرەپتىن چېكىنىپ چىقىۋاتقىنىدا ئېتىغا ئوق تېگىپ يىقىلىپ

چۈشكەن . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا قايتا ئاتقا مىنىش پۇرسىتى بولمىغان . شۇ تەرىقىدە پىيادە چېكىنىپ چىقىۋاتقىنىدا دۈشمەننىڭ ئوقىدا شېھىت بولغان . خوجىنىياز ھاجى تاغقا چېكىنىپ چىققاندىن كېيىن ، مەخسۇت مۇھىتىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ئۇخلىماي تاڭ ئاتقۇزغان بولسىمۇ ، بىراق ، مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ھېچقانداق ئىز - دېرىكى بولمىغان .

ئەتىسى ، يەنى 1933 - يىلى 8 - مارت سەھەردە لۈكچۈن قەدىمىي شەھىرى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ تاشلىنىپ ، ئېگىز ئوردىدىكى بارلىق قىممەتلىك ئەسەرلەر كۈلگە ئايلانغان . شېڭ شىسەي ئاق ئورۇس قىسمىنى ئىشقا سېلىپ ، لۈكچۈندە چوڭ قەتلىئام سادىر قىلغاندىن كېيىن ، ساتقۇنلار ئارقىلىق سېپىلنىڭ ئەتراپىدىكى شېھىتلەر ئىچىدىن مەخسۇت مۇھىتىنىڭ جەستىنى تاپتۇرۇپ ، ئۇنىڭ كاللىسىنى كېسىۋېلىپ تۇرپانغا قېچىپ كەتكەن . ئۇ تۇرپانغا قېچىپ بارغاندىن كېيىن ، مەخسۇت مۇھىتىنىڭ كاللىسىنى تۇرپان سېپىلىغا ئاستۇرۇپ ، ئۆزىنى خۇددى غەلبە قىلغان كىشىدەك كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغان . 9 - مارتتىن 12 - مارتقىچە تۇرپاندىكى بىرقىسىم مىللىي مۇناپىقلارنىڭ ۋاستىسىدە ، مەخسۇت مۇھىتى قۇرۇپ چىققان مەخپىي تەشكىلاتنىڭ قېچىپ كەتمەي تۇرپاندا قېپقالغان بىر قىسىم غوللۇق رەھبەرلىرىنى ۋە ئەزالىرىنى تۇتقۇن قىلغان . جۈملىدىن ، بۇ تەشكىلاتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەزالىرىدىن بىرى بولغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلى ، ئوت يۈرەك شائىر ئابدۇخالق ئۇيغۇر ۋە تۆمۈر جىسالارمۇ 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تۇرپان قازىخانا مەسچىتى ئالدىدا شېڭ شىسەينىڭ قولىدا قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلانغان .

بۇنىڭدىن 90 يىل ئىلگىرىكى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تۇرپان ئاسمىنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغان ، گەرچە باش باھار پەسلى يېتىپ كېلىپ ، توڭلار ئېرىشكە باشلىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئاچچىق قۇرۇق سوغۇق ھېچ پەسلىگە ماس كەلمىگەن ھالدا زەھەرلىك يىلاننىڭ شەپقەتسىز نەشتىرى كەبى ناتىۋان بەدەنلەرگە سانجىلاتتى . كېچىچە ھۇۋلىغان بوراننىڭ ھۇشقۇرتۇشلىرى پەسەيمەي تۇرۇپ ، تۇرپان يېڭى شەھىرىدىكى قازىخانا مەسچىتىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا قوللىرى چەمبەرچەس باغلانغان 17 ئادەم بۆرە كۆزلۈك ، تەلەتى سۆرۈن شېڭ شىسەينىڭ خىتاي ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن يالاپ ئېلىپ كېلىندى . ئەتراپقا خېلى كۆپ ساندا پۇقرالار توپلانغان بولۇپ ، خەلق توپىغا ۋە مەھبۇسلارغا پىلىمۇتلار بەتلەندى . مەيداننى يىغا - زارە ، نالە - پەريادلار ھەم خىتاي ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنىڭ تىللاشلىرى ، ۋارقىراشلىرى قاپلىدى ...

ئەنە شۇ پەيتتە مەھبۇسلار ئارىسىدىكى يۈزلىرى يۇمۇلاق ، 30 ياشلار چامىسىدىكى ئابدۇخالق ئۇيغۇر گەۋدىسىنى تىك تۇتقان ھالدا ، ۋاللىداپ تۇرغان قىلىچ ۋە مىلتىق نەيزىلىرىگە پىسەنت قىلماي ، سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى ۋە ئۇيغۇرچە ، رۇسچە ھەم خىتايچە تىللار بىلەن پۇقرالارغا ، ئاق ئورۇس ھەم خىتاي ئەسكەرلىرىگە خىتاپ قىلىپ ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەمدى ئويغىنىپ ، ئازادلىق يولىغا ئاتلانغانلىقىنى ، بۈگۈن ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرسىمۇ ، لېكىن قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن چوقۇم ئىنتىقام ئالدىغانلىقىنى ،

بولۇپمۇ ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنىڭ شېڭ شىسەيگە ياللانما بولۇپ، بىگۇناھ ئۇيغۇرلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشۈپ بەرگىنى بىلەن ھامان بىر كۈنى ئەشۇ شېڭ شىسەي مىلتارىستىنىڭ ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ تېخىمۇ بەتتەر ئاقىۋەتكە قالدۇغانلىقى ئەسكەرتىپ، ئۇلارنى ئويغىنىپ، ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرى تەرىپىگە ئۆتۈشكە چاقىردى.

ئابدۇخالىقنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق چۆچۈپ كەتكەن شېڭ شىسەينىڭ "شا!" دەپ قولىنى شىلتىپ ۋارقىرىشى بىلەن تەڭ جاللات ئەسكەرلەر ئالدى بىلەن ئابدۇخالىقنى قىلىچ بىلەن چاپتى. ئابدۇخالىقنىڭ "ئازادلىق ئۈچۈن..." دېگەن ئاخىرقى خىتابى تۈگىمەي تۇرۇپ، يەرگە يىقىلدى، جاللاتلار ئۇنى قىيما - چىيما قىلىۋەتتى، ئارقىدىن باشقا مەھبۇسلارمۇ چېپىپ تاشلاندى. مەسچىت ئالدى مەيدان نالە - پەريادلار بىلەن تولدى.

مانا بۇ تۇرپان خەلقىنىڭ ئەبەدىي ئېسىدىن چىقماستىن پاجىئەلىك 13 - مارت كۈنى بولۇپ، بۇ پاجىئە 90 يىلدىن بۇيان ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا ئەسلىنىپ بىر كۈنمۇ ئۇنتۇلمىدى ...

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، 1932 - يىلى، 12 - ئايدا مەخسۇت مۇھىتى، مەھمۇت مۇھىتى ۋە ئابدۇللا داموللا قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى تۇرپان قوزغىلىڭىغا قاتناشقان ۋە 1933 - يىلى 3 - ئايدا تۇرپان شىڭ شىسەي ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندا، مەھمۇت مۇھىتى ۋە مەخسۇت مۇھىتى قوشۇنلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىچى سىرتىدىن ماسلىشىپ، تۇرپاننى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغاندا ئۈستۈمتۈت دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى.

مەخسۇت مۇھىتى ۋە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر قاتارلىقلارنىڭ شېھىت بولغانلىقى خەۋىرىنى تەڭلا ئاڭلىغان خوجىنىياز ھاجى بىلەن مەھمۇت مۇھىتى شىمال ۋە جەنۇبتىن تۇرپانغا قىستاپ كەلگەن. بۇ چاغدا مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئىنىسى مەھمۇت مۇھىتى توقسۇن ۋە كۈمۈش تەرەپلەردىن كۈچ توپلاپ، بىر تەرەپتىن تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيۇغر خەلقىنى قوزغىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاكىسى مەخسۇت مۇھىتى ۋە خوجىنىياز ھاجى قىسىملىرىغا ياردەمگە كېلىدىغان قوشۇن تەييارلاۋاتقان ئىدى. مۇھىتىلارنىڭ ئاقساقىلى موسۇل ھاجى بۇ چاغدا قۇمۇللۇق يولۋاسىنىڭ يول باشلىشىدا كەڭسۇغا سەپەر قىلىپ، شۇ يەردىكى قوراللىق مۇسۇلمان تۇڭگانلاردىن ھەربىي ياردەم تەلەپ قىلىش ۋە ئۇلارنى قۇمۇل ۋە تۇرپانغا تەكلىپ قىلىشقا كېتىپ قالغان ئىدى. شېڭ شىسەي مەخسۇت مۇھىتىنى ھەممىدىن خەتەرلىك كىشى دەپ ھېسابلىغان ئىدى. چۈنكى، ئۇ خوجىنىياز ھاجىنىڭ مەخسۇت مۇھىتىسىز مەۋجۇت بولالمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. دېمىسىمۇ، خوجىنىياز ھاجى مەخسۇت مۇھىتىغا مەسلىھەت سالماي ياكى ئۇنىڭ پىكرىنى ئالماي تۇرۇپ، ھېچقانداق ئىشتا ئۆز ئالدىغا قارار چىقارمايتتى. تېخىمۇ مۇھىمى، خوجىنىياز ھاجى ئېتىراپ قىلىدىغان ۋە ئۆزىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان كىشى دەل مەخسۇت مۇھىتى ئىدى. شۇ ۋەجىدىن خوجىنىياز ھاجى لۈكچۈن سېپىلى سىرتىدا مەخسۇت مۇھىتىنىڭ باشسىز تېنىنى ئۇچراتقان ھامان، ئېتىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ، ئۇنىڭ باشسىز تېنىنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ قاتتىق يىغلىنىپ: «ئەي مەخسۇتۇم، ئېست

مەخسۇتۇم ! سەن كەتكىچە مەن كەتسەم بولماسمىتى؟! ئەمدى بىز بۇ ئىشنى سەنسىز قانداق بىر باشقا ئېلىپ چىقىمىز؟!» دەپ نالە قىلغانىدى.

ئەتىسى، مەھمۇت مۇھىتى تۇرپانغا يېتىپ كەلگەندە، شېڭشىسەي ئاللىبۇرۇن تۇرپاننى تاشلاپ ئۈرۈمچىگە قېچىپ كەتكەن ئىدى. ئاكىسىنىڭ سېپىل دەرۋازىسىغا ئېسىلغان قانلىق بېشىنى كۆرگەن مەھمۇت مۇھىتى قاتتىق ھەسرەت چېكىپ، شېڭ شىسەينى بىر قوغلىغانچە تاكى داۋانچىڭغىچە يېتىپ بارغان. قول ئاستىدىكىلىرى مىڭ تەستە ئۇنى داۋانچىڭدىن تۇرپانغا قايتىرۇپ كەلگەن. شۇنداق قىلىپ، 1933 - يىلى 8 - مارت تاڭ ئاتار كېچىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېتىشكەن سىياسىيون ئوغلانى مەخسۇت مۇھىتى دۈشمەن ئوقىدا شېھىت بولۇپ، 15 - مارت كۈنى، تېنى بىلەن بېشى بىرلەشتۈرۈلۈپ، تۇرپان ئاستانىدىكى ئاتا - بوۋىسىنىڭ مازىرىغا دەپنە قىلىنغان.

مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنلا ئۇيغۇر مىللىي مۇستەقىللىق ئىنقىلابى رەھبەرلىرى كەينى - كەينىدىن تارىخىي خاتالىقلارنى سادىر قىلىشقا باشلىغان. بولۇپمۇ، خوجىنىياز ھاجىنىڭ 1933 - يىلى 4 - ئىيۇن كۈنى ئۆز خاھىشى بىلەنلا شېڭ شىسەي بىلەن ئالدىراپ تۈزگەن «جىمىسار كېلىشىمى» 1930 - يىللاردىكى مىللىي مۇستەقىللىق ئىنقىلابىنى تۇيۇق يولغا باشلاپ قويغان بولسا، ئۇ قەشقەرگە ھەربىي ۋالىي قىلىپ تەيىنلىگەن تۆمۈر ئېلى پاشانىڭ قەشقەردىكى ماجەنساڭ باندىتلىرى قورالسىزلاندۇرۇش بۇيرۇقىغا ئاشكارا خىلاپلىق قىلىپ، تۇڭگان باندىتلىرىغا يېڭىشەھەردەك مۇھىم ھەربىي بازىنى قوشقۇللاپ تاپشۇرۇپ بېرىشى، يالغۇز ئۇنىڭ بېشىغا چىقىپلا قالماي، تۇرپان - قۇمۇلدىكى خانىۋەيرانچىلىقنى تارىم ۋادىسىغا سەلدەك يامرىتىش رولىنى ئويناپلا قالماي، يەنە تېخى ستالىن ھۆكۈمىتىنىڭ 1930 - يىللاردىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنى تۇڭگانلارنىڭ قولى بىلەن ئۇجۇقتۇرۇش ئىستراتېگىيىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان.

گەرچە، مۇھىتىلار جەمەتىدىكى ئەڭ قابىل سىياسىيون، دىپلومات ۋە مەرىپەتپەرۋەر يولباشچى ئاقساقال مەخسۇت مۇھىتى خوجىنىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى مىللىي ئىنقىلاب قىسىملىرىنىڭ ئەمەلىي كۈچىنى قوغداپ قېلىش يولىدا قەھرىمانلارچە شېھىت بولغان بولسىمۇ، بىراق، ئۇنىڭ جېنىنى پىدا قىلىشى بىلەن ساقلىنىپ قالغان مىللىي ئىنقىلابىي كۈچ تاكى 1937 - يىلى كۈزگىچە پۈتۈن تارىم ۋادىسىنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ قەھرىمانلىق داستانى يازدى.

مەخسۇت مۇھىتى شېھىت بولۇپ سەككىز يىلدىن كېيىن ئاكىسى موسۇل ھاجى مۇھىتى تۇرپاندىن تولىمۇ يىراقتىكى توكيودا ۋاپات بولدى. يەنە ئۈچ يىلدىن كېيىن، مۇھىتىلار جەمەتىنىڭ قەھرىمان ئوغلانى گېنېرال مەھمۇت مۇھىتى ياپونلارنىڭ قولىدا تۇرۇۋاتقان بېيجىڭ شەھىرىدىكى قۇمۇل سارىيىدا سىرلىق ھالدا قازا قىلدى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن مۇھىتىلار جەمەتىنىڭ قەھرىمانلىقلىرى توختاپ قالمايدى. ئالايلىق، تارىخ چاقى 1947 - يىلى 7 - ئايغا كەلگەندە، مەرھۇم موسۇل ھاجىنىڭ 1910 - يىلى تۇغۇلغان ئوغلى ئابدۇراخمان مۇھىتى سىڭگىم ئېغىزىدا ئازغىنە ئادەملىرى بىلەنلا قوراللىق ئىنقىلاب باشلاپ، تۇرپان ئاستانى، توقسۇن ۋە كۈمۈش قاتارلىق جايلاردا 11 كېچە - كۈندۈز قاتتىق ئۇرۇش

قىلىش ئارقىلىق، گومىنداڭ ئارمىيىسىنى قاتتىق ساراسىمىگە سالغان. ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن سوڭ شىليەن تۇرپان، ئۈرۈمچى، توقسۇن ۋە قاراشەھەردىكى بارلىق قوراللىق قىسىملىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ يۈرۈپ، مىڭ تەستە تارىمىدىكى ئىشغالىيەتچى ھەربىي كۈچى بىلەن ئۈرۈمچىدىكى باش ئاپپاراتى ئارىسىدىكى ئالاقىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلگەن. ئابدۇراخمان مۇھىتى ئەمەلىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تەڭرىتاغلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ، شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ بېشىدا ئۇتۇقلۇق ھالدا ئەخمەتجان قاسىمى ئەمەلىي تىزگىنلىگەن ئازات جايلارغا سالامەت چېكىنىپ بېرىپ، سوپاخۇندىن كېيىنكى يەنە بىر ھەربىي مۆجىزىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مەخسۇت مۇھىتىنىڭ 1920 - يىلى ئاستانىدە تۇغۇلغان ئارزۇلۇق ئوغلى ئىبراھىم مۇھىتىمۇ نەۋرە ئاكىسى بىلەن بىللە قولغا قورال ئېلىپ كۈرەش قىلغان ۋە شۇ قېتىمقى ئۇرۇشقا قاتناشقان. 1933 - يىلى 8 - مارت كۈنى، ئاتىسى مەخسۇت مۇھىتى لۈكچۈندىكى جەڭدە شېھىت بولغاندىن كېيىن كىچىك ئاتىسى مەھمۇت مۇھىتى ئۇنى ئۆزىنىڭ ئوغۇللىرى بىلەن بىرگە قەشقەرگە ئېلىپ كەتكەن.

ئىبراھىم مۇھىتى دەسلەپتە قەشقەر يۇمىلاق شەھەرگە جايلاشقان ھەربىي شىتابنىڭ ئىچىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە، كېيىن ئوردا ئالدى مەكتەپتە ئوقۇغان. مەھمۇت مۇھىتى ئۇنى «ئاكامنىڭ تەۋەرىۋك ئوغلى» دەپ ناھايىتى ئەتىۋارلاپ تەربىيلىگەن. ئىبراھىم مۇھىتى 1936 - يىلى يازدا ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى سەۋەبىدىن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن بىرگە تۇرپانغا قايتىپ كەلگەن. ئىبراھىم مۇھىتىنىڭ نەۋرە ئاكىسى ئابدۇراھمان مۇھىتى 1947 - يىلى 7 - ئايدا تۇرپان سىڭگىم ئېغىزىدا گومىنداڭغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە، ئىبراھىم مۇھىتىمۇ قولغا قورال ئېلىپ ئىنقىلابقا قاتناشقان. ئىبراھىم مۇھىتى 1948 - يىلى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەسىرى بىلەن قۇرۇلغان ئىنقىلابىي تەشكىلات - خەلقچىل ياشلار تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇپ كىرگەن. ئابدۇراخمان مۇھىتى 1957 - يىلى 3 - سېنتەبىر، ئۈرۈمچىدە ۋاپات بولغاندىن كېيىن، مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى ئىبراھىم مۇھىتى ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىشلىرىغا تولۇق ۋارىسلىق قىلىپ، 2013 - يىلى 22 - نويابىر كۈنى ئۈرۈمچىدە 93 يېشىدا ۋاپات بولغانغا قەدەر ۋەتىنى ۋە خەلقى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان. بۇ جەرياندا، ئۇ 1957 - يىلىدىن 1981 - يىلىغىچە ئۇدا 24 يىل تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز قاتتىق زىيانكەشلىكلەرگە ئۇچرىغان. ئىبراھىم مۇھىتى 90 نەچچە يىللىق ئۆمۈر مۇساپىسىدە بىر قانچە دەۋرلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، جەڭ مەيدانلىرىدا قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن مۇناسىپ تۆھپە قوشقان. ئاپەتلىك يىللاردا گەرچە خورلۇق، ئازاپ - ئوقۇبەت تارتقان بولسىمۇ، ئەمما ئىرادىسىنى قىلچە بوشاشتۇرماي مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا، بولۇپمۇ ياش ئەۋلادلارنى تەربىيەلەشكە كۆپ تۆھپە قوشقان. ئىبراھىم مۇھىتى ئاتىسى مەخسۇت مۇھىتى باشچىلىقىدىكى مۇھىتىلار ئائىلىسىنىڭ ئائىلە شەجەرىسىگە ئائىت كۆپلىگەن قىممەتلىك ماقالىلەرنى يېزىپ، تەتقىقاتچىلارنى قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەپ، ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي دەۋرنىڭ تولۇق سۈرەتلىنىشىگە ھەسسە قوشقان ئۇلۇغ زات. مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئوغلى ئىبراھىم مۇھىتى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ مەخسۇت مۇھىتى ئاتىلىق ئوغلى شېھىت بوۋىسى مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشنى داۋام قىلماقتا.

ئۆتكەن بىر ئاي ئىچىدىكى ئۇيغۇرلارغا

مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ۋەقە - ھادىسىلەر

(2023 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنىگىچە)

ئايلىق خەۋەرلەر

(2023-يىلى 11-ئاي)

ختاي شەرقىي تۈركىستاندا ئەركىن سودا رايونى قۇرماقچى

«رويتېرس ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 31-ئۆكتەبىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، خىتاي شۇ كۈنى شەرقىي تۈركىستاندا ئەركىن سودا رايونى قۇرۇش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، بۇ پىلان خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭنىڭ خىتاي بىلەن ياۋروپانى ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» دىن مەنبەلەنگەن ئىكەن.

شەرقىي تۈركىستاننى ئەركىن سودا رايونى قىلىپ ئېچىش خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى موڭغۇلىيە، خېيلوڭجياڭ، جىلىن ۋە لياۋنىڭ قاتارلىق رايونلاردا چېگرا ھالقىغان سودا ۋە ئۇل مۇئەسسەسە ئالاقىسىنى ئىلگىرى سۈرۈش پىلانى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە ئىكەن.

پىلاندا شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىك ئەمەلدارلارغا قوشنا دۆلەتلەردىن مەبلەغ سالغۇچىلارنى جەلپ قىلىدىغان سىياسەتلەرنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۆز ئالدىغا قارار چىقىرىش ھوقۇقى بېرىلىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىك ھۆكۈمەت ھەمدە «ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى» نىڭ مەسئۇللىرى شەرقىي تۈركىستاندا ئەركىن سودا سىناق رايونى قۇرۇشقا مەسئۇل بولىدىكەن.

ختاي ئەمەلدارلىرى شەرقىي تۈركىستاننى ئەركىن سودا رايونىغا ئايلاندۇرۇشنىڭ تېخىمۇ كۆپ دۆلەتنىڭ دوللارنىڭ ئورنىغا خىتاي پۇلى ئىشلىتىشىگە تۈرتكە بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن.

ئامېرىكا ئاۋام پالاتاسىنىڭ ئالاھىدە كومىتېتى ھۆكۈمەتتىن خىتاينىڭ ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلانلىرىنى سېتىۋېلىشنى چەكلەشنى تەلەپ قىلماقچى

«رويتېرس ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 1-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، ئامېرىكا ئاۋام پالاتاسى «ئامېرىكا بىلەن خىتاي كومپارتىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى ئىستراتېگىيەلىك رىقابەت ئالاھىدە كومىتېتى» نىڭ

جۇمھۇرىيەتچىلەر پارتىيەسىدىن بولغان رەئىسى مايك گالاگېر ۋە پېشقەدەم دېموكراتلاردىن راجا كرىشنامورسى نۆۋەتتە «ئامېرىكانىڭ بىخەتەر ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلان قانۇنى» نى تونۇشتۇرماقچى ئىكەن . گالاگېر مۇنداق دېدى: «بۇ قانۇن لايىھەسى ھۆكۈمەتنىڭ ئامېرىكالىق باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ دوللىرىنى ئىشلىتىپ بۇ ئۈسكۈنىلەرنى خىتاي قاتارلىق دۆلەتلەردىن سېتىۋېلىشنى چەكلەيدۇ . پارلامېنتنىڭ ھەر ئىككى پارتىيەنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن مەزكۇر قانۇن لايىھەسىنى ماقۇللاپ ، ئامېرىكانىڭ مەنپەئەتىنى ۋە بىخەتەر تەمىنلەش زەنجىرىنى قوغدىشى زۆرۈر.»

بۇ قانۇن لايىھەسىدە يەنە يەرلىك ۋە شىتاتلىق ھۆكۈمەتلەرنىڭ ھۆكۈمەت مەبلىغىدىن پايدىلىنىپ ، خىتاينىڭ ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلاننى سېتىۋېلىشى چەكلىنىدىكەن . شۇنداقلا ، خىتايدىن سېتىۋېلىنغان سودا خاراكتېرلىك ، تەييار ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلانلارنىڭ سانى ھەققىدە دوكلات سۇنۇش تەلەپ قىلىنىدىكەن .

كرىشنامورسى بۇ ھەقتە مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: بۇ قانۇن لايىھەسى «ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ چەتئەلدە ياسالغان ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلان تېخنىكىسىغا تايىنىشىدىن كېلىپ چىققان ھەر قانداق يوقۇقنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ ۋە ئامېرىكانىڭ ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلان سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىلھام بېرىدۇ.»

بۇنىڭدىن سىرت ، ئامېرىكا كېڭەش پالاتاسى 31-ئۆكتەبىر جۇمھۇرىيەتچى كېڭەش پالاتا ئەزاسى مارشا بىلەكېرن ۋە دېموكراتچى مارك ۋارنېر بىرلىكتە ئوتتۇرىغا قويغان فېدېراتسىيە ئاۋىياتسىيە باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ خىتاي ، رۇسىيە ، ئىران ، شىمالىي كورېيە ، ۋېنېزۇئېلا ياكى كۇبا ئىشلەپچىقارغان ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلاننى فېدېراتسىيە مەبلىغى بىلەن تەمىنلىشىنى چەكلەيدىغان تۈزىتىش لايىھەسىنى بىردەك ماقۇللىغان .

بىلەكېرن بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «باج تاپشۇرغۇچىلارنىڭ دوللىرى دۆلىتىمىزگە دۈشمەنلىك قىلىدىغان رايونلاردا ئىشلەپچىقىرىلغان ئۇچقۇچىسىز ئايروپىلانلارنى ھەرگىز مەبلەغ بىلەن تەمىنلىمەسلىكى كېرەك.»

ياپونىيە بىلەن فىلىپپىننىڭ رەھبەرلىرى خىتايغا قارشى ھەمكارلىشىشنى قارار قىلدى

«pbs» تورىنىڭ 3-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە ، ياپونىيە ۋە فىلىپپىن رەھبەرلىرى شۇ كۈنى ھەربىي قىسىملىرىنىڭ ئورتاق ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بىر-بىرىنىڭ زېمىنىغا كىرىشىگە رۇخسەت قىلىدىغان مۇھىم مۇداپىئە كېلىشىمى تۈزۈش توغرىسىدا سۆھبەت باشلاشتا ئورتاق پىكىر ھاسىل قىلغان . بۇ قارار مەزكۇر ئىككى دۆلەتنىڭ خىتاينىڭ بۇ رايوندا بارغانسېرى خورىكى ئۆسۈپ كەتكەنلىكىگە قارىتا ، ئىتتىپاقداشلىقنى كۈچەيتىش ئۇرۇنىشىنىڭ بىر قىسمى ئىكەن .

مانىلادا ئىككى كۈنلۈك زىيارەتتە بولۇۋاتقان ياپونىيە باش مىنىستىرى فۇمىيو كىشىدا يەنە فىلىپپىن پىرېزىدېنتى فېردىناند ماركوس بىلەن سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، فىلىپپىنغا دېڭىز بويىنى نازارەت قىلىش رادارى بېرىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان بولۇپ، فىلىپپىن ياپونىيەنىڭ يېڭىدىن يولغا قويۇلغان، رايوندىكى ئىتتىپاقداشلىرىغا ياردەم بېرىش پىلانىنىڭ تۇنجى مەنپەئەتلەنگۈچىسى ئىكەن.

كىشىدا يەنە مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: ياپونىيە فىلىپپىننىڭ دېڭىز-ئوكيانلاردا قانۇن ئىجرا قىلىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئۇنى تېخىمۇ كۆپ چارلاش پاراخوتى، مۇداپىئە ئەسلىھەلىرى ۋە رادار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ياپونىيە يېقىنقى يىللاردا، فىلىپپىننى ئوندىن ئارتۇق چارلاش پاراخوتى بىلەن تەمىنلىگەن بولۇپ، ھازىر بۇ پاراخوتلار ئاساسلىقى فىلىپپىننىڭ تالاش-تارتىشتىكى جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىدىكى تېررىتورىيە مەنپەئەتىنى قوغداش ئۈچۈن ئىشلىتىلمەكتە ئىكەن.

ئىككى ھەپتە ئىلگىرى، خىتاي پاراخوتلىرى جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىدىكى تالاش-تارتىشتىكى ئىككىنچى توماس ساھىلىنىڭ يېنىدا فىلىپپىننىڭ بىر دانە دېڭىز قىرغىقى مۇھاپىزەت پاراخوتى ۋە بىر دانە تەمىنلەش پاراخوتىنى توسۇپ زەربە بەرگەن. ياپونىيە دەرھال ئۆزىنىڭ فىلىپپىننى كۈچلۈك قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، ئامېرىكا ئەگەر فىلىپپىن ئەسكەرلىرى تالاش-تارتىشتىكى دېڭىز رايونىدا قوراللىق ھۇجۇمغا ئۇچرىسا، ئۆزىنىڭ شەرتنامىلىك ئىتتىپاقداشلىقىنى قوغداش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىدىغانلىقى ھەققىدە تەكرار ئاگاھلاندۇرغان.

كىشىدا 3-نويابىر كەچتە ماركوس بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن، تېلېۋىزوردا تارقىتىلغان ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنىدا مۇنداق دېگەن: «بىز شەرقىي خىتاي دېڭىزى ۋە جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىدىكى ۋەزىيەتتىن قاتتىق تەشۋىشلەنمەكتىمىز، مەۋجۇت ھالەتنى قورال كۈچى ئارقىلىق ئۆز ئالدىغا ئۆزگەرتىش ئۇرۇنۇشىنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ.»

ماركوس مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: تۈزۈلگۈسى مۇداپىئە كېلىشىمى «ئۆزئارا زىيارەت كېلىشىمى» دەپ ئاتالغان بولۇپ، بۇ «بىزنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى ۋە ھەربىي خادىملىرىمىزغا، شۇنداقلا رايونىمىزنىڭ تىنچلىقى ۋە مۇقىملىقىنى قوغداشقا پايدىلىقتۇر.»

شى جىنپىڭ ياۋروپا بىلەن بولغۇسى سودا ئۇرۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن گېرمانىيەدىن ياردەم تىلىدى

«politico» تورىنىڭ 3-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، شى جىنپىڭ شۇ كۈنى گېرمانىيە باش مىنىستىرى ئولاق شولز بىلەن تور ئارقىلىق پاراڭلىشىپ، ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي بىخەتەرلىك

ئىستراتېگىيەسىگە ئوچۇق-ئاشكارا ھۇجۇم قىلغان ۋە گېرمانىيەنى خىتاينىڭ مەبلەغىگە ئېچىلىشقا چاقىرىغان.

خىتاي دۆلەت تاراتقۇسى شىنخۇئا ئاگېنتلىقىغا كۆرە، شى جىنپىڭ مۇنداق دېگەن: «مەن گېرمانىيەنىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ بازار ئادىللىقى پىرىنسىپىغا رىئايە قىلىشىغا، شۇنداقلا ئادىل بازار رىقابىتى ۋە ئادىل سودىنى قوغداش، سانائەت زەنجىرى ۋە قىممەت زەنجىرىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش ئۈچۈن خىتاي بىلەن ھەمكارلىشىشىغا تۈرتكە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.»

يېقىندا ياۋروپا كومىتېتى خىتايدا ئىشلەنگەن توكلۇق ماشىنىلارغا دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن تولۇقلىما پۇلغا قارىتا تەكشۈرۈشنى باشلىغانىدى. گەرچە شى جىنپىڭ بۇ تەكشۈرۈشنى تىلغا ئالمىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ھەرىكەت سەۋەبلىك، خىتاينىڭ بىر نەپەر يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى ياۋروپا ئىتتىپاقىدىن «سودا ۋە زىيىتىنى ياخشىلاش تەدبىرلىرىنى قوللانغاندا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش» نى تەلەپ قىلغان.

شى جىنپىڭنىڭ يىل ئاخىرىدا ياۋروپا كومىتېتى ۋە ياۋروپا كېڭىشىنىڭ رەئىسلىرى ئۇرسۇلا ۋون دېر لېين ۋە چارلېز مىشېل بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى بازار كومىسسارى سىيېرىي بىرېتون كېلەر ھەپتە بېيجىڭنى ۋە خۇگۇڭنى زىيارەت قىلماقچى.

شى جىنپىڭ ياۋروپا ئىتتىپاقىنىڭ خىتايدا قاراتقان تۇتۇم جەھەتتە ئامېرىكانىڭ ئىزىدىن مېڭىشىدىن ئەندىشە قىلىۋاتقاندا قىلىدۇ. شى جىنپىڭ يەنە مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: خىتاي-ياۋروپا مۇناسىۋىتى دۇنيا تەرتىپىنىڭ مۇقىملىقى ۋە ياۋرو-ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ گۈللىنىشىدىكى ئاچقۇچتۇر. خىتاي ياۋروپانى ئۈنۈپرسال ئىستراتېگىيەلىك شېرىك ۋە كۆپ قۇتۇپلۇق دۇنيادىكى مۇھىم قۇتۇپ دەپ قارايدۇ.

شى جىنپىڭنىڭ بۇ يەردە «كۆپ قۇتۇپلۇق دۇنيا» نى تىلغا ئېلىشى ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى مەۋجۇت دۇنيا تەرتىپىگە قارىتىلغان ھۇجۇم، دەپ قارالماقتا.

گېرمانىيە باش مىنىستىر ئىشخانىسىنىڭ قىسقا باياناتىدا شولز بىلەن شى جىنپىڭنىڭ «ئىككى تەرەپلىك مۇناسىۋەت ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇرغانلىقى» ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

شىنخۇئا ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋىرىدە كۆرسىتىلىشىچە، شولز «گېرمانىيە-خىتاي مۇناسىۋىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش» ۋە «خىتايدا سودا قىلىدىغان گېرمانىيە شىركەتلىرى ئۈچۈن ئەڭ زور ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈش» كە قىزىقىدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەن، ئەمما ئۇنىڭ خىتاي-ياۋروپا مۇناسىۋىتىگە تۇتقان پوزىتسىيەسى تىلغا ئېلىنمىغان.

ئاۋسترالىيە باش مىنىستىرى خىتاي بىلەن ھەمكارلىشىش ئىستىكىنى ئىزھار قىلدى

«رويترز ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 5-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، خىتاينى زىيارەت قىلغان ئاۋسترالىيە باش مىنىستىرى ئانتونى ئالبانىس شۇ كۈنى سۆھبەت ۋە ھەمكارلىقنى ئاساس قىلغان ئىككى تەرەپلىك مۇناسىۋەتنى بەرپا قىلىش «ھەممىزنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن» دېگەن بولۇپ، بۇ ئاۋسترالىيە رەھبەرلىرىنىڭ يېقىنقى يەتتە يىلدىن بۇيانقى تۇنجى قېتىم خىتاينى زىيارەت قىلىشى ئىكەن.

ئانتونى ئالبانىس خىتاي باش مىنىستىرى لى چياڭ تەرىپىدىن ئېچىلغان، شاڭخەيدە يىلدا بىر ئۆتكۈزۈلدىغان «خىتاي خەلقئارا ئىمپورت كۆرگەزمىسى» دە قىسقىچە نۇتۇق سۆزلەپ، ئاۋسترالىيەنىڭ خىتاي بىلەن ئىجابىي ھەمكارلىقنى داۋاملاشتۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

ئالبانىس 2016-يىلدىن بۇيان تۇنجى بولۇپ خىتاينى زىيارەت قىلغان ئاۋسترالىيە رەھبىرى بولۇپ، ئۇ بۇ قېتىملىق زىيارەت ئارقىلىق خىتاي تېلېگراف شىركىتى خۇاۋبېي، جاسۇسلۇق ۋە COVID-19 قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدىكى تالاش-تارتىشلار سەۋەبىدىن كۆپ يىللاردىن بۇيان ناچارلىشىپ كەتكەن مۇناسىۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان.

ئالبانىس سۆزىدىن كېيىن ئاۋسترالىيە سودا مىنىستىرى دون فارېل بىلەن بىللە تاراتقۇلارغا خىتاب قىلىپ، لى چياڭنىڭ كۆرگەزمىدە قىلغان سۆزىنى «ئىنتايىن ئىجابىي» دەپ ئالاقىلىشىلغان.

فارېل 4-نويابىر خىتاي ماقامدىشى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئاۋسترالىيە دېڭىز مەھسۇلاتلىرى ۋە قىزىل گۆش مەھسۇلاتلىرىغا قارىتىلغان توسالغۇلارنىڭ «ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە» يوقىتىلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ سان فرانسىسكو كۆرۈشمەچى

«abcnews» تورىنىڭ 10-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ 15-نويابىر سان فرانسىسكو كۆرۈشۈپ، جىددىيلىك ئىچىدىكى ئامېرىكا-خىتاي مۇناسىۋىتى، جۈملىدىن سودا، تەيۋەن قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدە سۆھبەتلىشىدىكەن.

ئاقساراي بىر نەچچە ھەپتىدىن بۇيان، ئىزچىل ھالدا بايدىن بىلەن شى جىنپىڭنىڭ سان فرانسىسكو ئۆتكۈزۈلدىغان «ئاسىيا-تىنچ ئوكيان ئىقتىسادىي ھەمكارلىق باشلىقلار يىغىنى» جەريانىدا ئۇچرىشىشىنى مۆلچەرلىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇچرىشىشنىڭ تەپسىلاتلىرى ھەققىدىكى سۆھبەتلەر تاكى 11-نويابىرغىچە داۋاملاشماقچا، ئىككى رەھبەرنىڭ كۆرۈشىدىغان-كۆرۈشمەيدىغانلىقى ئېنىق بېكىتىلمىگەندى.

ئاقسارايىنىڭ ئاخبارات كاتىپى كارىن جىن پىيېر ئۆز باياناتىدا مۇنداق دېگەن: رەھبەرلەر «ئوچۇق ئالاقە لىنىيەسىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ ھەرۋاقىت مۇھىملىقى» ۋە ئۆزلىرىنىڭ «رىقابەتنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن باشقۇرۇپ، مەنپەئەتلىرى ئورتاق بولغان مەسىلىلەردە، بولۇپمۇ خەلقئارا جەمئىيەتكە تەسىر

كۆرسىتىدىغان دۆلەت ھالقىغان خىرىسلارغا تاقابىل تۇرۇشتا ھەمكارلىشىش» ئىمكانىيەتلىرىنى مۇزاكىرە قىلدۇ.

خىتاي دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقى 10-نويابىردىكى باياناتىدا، شى جىنپىڭنىڭ بايىدىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن 14-نويابىردىن 17-نويابىرغىچە «ئاسىيا-تىنچ ئوكيان ئىقتىسادىي ھەمكارلىق باشلىقلار يىغىنى»غا قاتنىشىدىغانلىقىنى، بۇ جەرياندا يەنە خىتاي-ئامېرىكا باشلىقلار يىغىنىغا قاتنىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، بۇ ھەقتە باشقا تەپسىلات بىلەن تەمىنلىمىگەن.

خىتاينىڭ ئىگىلىك ھوقۇق فوندى شىمالىي ئامېرىكا رايونىغا يېڭىدىن مەسئۇل تەيىنلىدى

«رويتېرس ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 10-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، «خىتاي مەبلەغچىلىك شىركىتى» (CIC) نيۇيوركتىكى ئىشخانىسىغا يېڭى شىمالىي ئامېرىكا مەسئۇلىنى تەيىنلىگەن بولۇپ، بۇ ئىشتىن خەۋەردار ئىككى كىشىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئورۇن شۇنىڭدىن ئىلگىرى بىر ئاي بوش تۇرغان. گەرچە خىتاي بىلەن ئامېرىكا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت داۋاملىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما بۇ خىتاي ئىگىلىك ھوقۇق فوندىنىڭ (sovereign fund) بۇ يەردىكى پائالىيەتلىرىنى نورمال رەۋىشتە داۋاملاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدىكەن.

1 تىرىليون 350 مىليارد دوللار قىممىتىدىكى بۇ فوندىنىڭ خىتاي چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ سىرتىدىكى خوڭكوڭدىكىدىن باشقا بىردىنبىر باشقارمىسى نيۇيوركتا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۇ باشقارما مەزكۇر فوندىنىڭ ئامېرىكادىكى مۈلۈكلىرىنى باشقۇرۇشقا قولايلىق يارىتىشى ئۈچۈن 2015-يىلى قۇرۇلغان.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتى كىشىلىك ھوقۇق مەسىلىسىدە مەسئۇلىيىتىدىن قاچماقتا

«nationalreview» تورىنىڭ 10-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، بۇ ھەپتە ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسىدىكى «خىتاي ئىجرائىيە كومىتېتى»نىڭ ھەر ئىككى پارتىيەنىڭ ئەزالىرىدىن تەركىب تاپقان رەھبەرلىرى پىرىزدېنت بايىدىنغا خەت يېزىپ، ئۇنىڭدىن ئالدىمىزدىكى ھەپتە خىتاي رەھبىرى شى جىنپىڭ بىلەن كۆرۈشكەندە، بىر قىسىم سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ قىسمىنى ھەققىدە گەپ قىلىشنى تەلەپ قىلغان ھەمدە بايىدىنغا شى جىنپىڭغا تاپشۇرىدىغان ئىسىم تىزىملىكىنىمۇ ئەۋەتكەن.

گەرچە بايىدىننىڭ بۇ تىزىملىككە زادى قانداق مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئەمما دۆلەت ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ يېقىنقى قىلمىشلىرىنى نەزەردە تۇتقاندا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىدىن بەك ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدىكەن. مەسىلەن، كالىفورنىيە شىتاتىنىڭ ۋالىيسى گېيۋىن نېۋسومنىڭ يېقىندا خىتايغا قىلغان زىيارىتى ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ مەسىلىدىكى مەيدانىنى يورۇتۇپ بېرەلەيدىكەن.

ئالدىنقى ئاينىڭ ئاخىرىدا كىلىمات ئۆزگىرىشى مەسىلىسىدە بىر قاتار «دوستانە» ئۇچرىشىشلار ئۈچۈن خىتايغا بارغان نېۋسوم تۆت يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان خىتايىنى زىيارەت قىلغان تۇنجى ئامېرىكا ۋالىيسى ئىكەن. نېۋسوم يولغا چىقىشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ ئىشخانىسى نېۋسومنىڭ خىتايىدا ئۆتكۈزۈلگۈسى ھېچقانداق پائالىيەتتە كىشىلىك ھوقۇق مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولۇپ، بىر قىسىم پارلامېنت ئەزالىرى ئۇنىڭ بۇ تۇتۇمنى قورقۇنچاقلىق دەپ تەنقىد قىلغان.

ھالبۇكى، خىتاي زىيارىتىدە شى جىنپىڭ ۋە باشقا يۇقىرى دەرىجىلىك خىتاي ئەمەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشكەن نېۋسومنىڭ ئىشخانىسى سەپەر جەريانىدا ئۇنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى بىلدۈرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ سەپەر خۇلاسەسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ۋالىي ۋە ئۇنىڭ خىتاي مەنەپىداشلىرى خوڭكوك، تىبەت، شەرقىي تۈركىستان ۋە تەيۋەن مەسىلىلىرى، شۇنداقلا 2006- يىلىدىن باشلاپ خىتاي تۈرمىسىدە يېتىۋاتقان كالىفورنىيەلىك پوپ دېيۋىد لام قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر خىل كىشىلىك ھوقۇق مەسىلىلىرى توغرىسىدا پاراڭلاشتى.»

نېۋسوم ئۆزىنىڭ بۇ مەسىلىنى شى جىنپىڭغا بىۋاسىتە ئېيتىمىغانلىقىنى دەلىللەپ مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: مەن خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بىلەن بىر سائەت بىللە بولدۇم. ئاندىن شى جىنپىڭ بىلەن ئۇچرىشىشىم ئەسلىدە يىگىرمە مىنۇت دەپ پىلانلانغانىدى، ئەمما كېيىن 45 مىنۇتقا ئۇزارتىلدى. مەن بۇ يىگىرمە مىنۇتلۇق پۇرسەتنى نېمىشقا بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمنى تەكىتلەش بىلەن ئىسراپ قىلىۋېتىشنى خالىمىدىم. مەن ئامېرىكا پىرىزدېنتى ئەمەس، دۆلەت سېكرېتارىمۇ ئەمەس، بەلكى تۆۋەن كاربونلۇق يېشىل ئېشىشقا ئەھمىيەت بېرىدىغان ۋالىيلاردىن بىرىمەن.

ئامېرىكا ھۆكۈمىتى نېۋسومنىڭ بۇ تۇتۇمىغا ھېچقانداق ئېتىراز بىلدۈرمىگەن بولۇپ، بۇ ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭمۇ نېۋسوم بىلەن ئوخشاش مەۋقەدە ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدىكەن.

ئامېرىكا مالىيە مىنىستىرى خىتايىنى رۇسىيە مەسىلىسىدە ئاگاھلاندۇردى

«ئەلجەزىرە» تورىنىڭ 11-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، ئامېرىكا مالىيە مىنىستىرى جانېت يېلېن يېلېن سان فرانسىسكودا خىتايىنىڭ مۇئاۋىن باش مىنىستىرى خې لىفېڭ بىلەن ئىككى كۈنلۈك ئۇچرىشىشتىن كېيىن، خىتاي دائىرىلىرىنى رۇسىيەنىڭ ئۇكرائىناغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بەرگەن خىتاي شىركەتلىرىگە زەربە بېرىشكە چاقىرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىتاي بىلەن ئامېرىكا ئوتتۇرىسىدا «ساغلام ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت» ئورنىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلىگەن.

يېلېن يەنە مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: ئامېرىكا خىتاي بىلەن بولغان ئىقتىسادىي ئالاقىنى ئۈزۈشنىڭ كويىدا ئەمەس، چۈنكى بۇ ئامېرىكاغىمۇ، خىتايغىمۇ زىيان سالىدۇ ۋە دۇنيانى مۇقىمسىزلاشتۇرىدۇ. ئەمما، بايدىن ھۆكۈمىتى رۇسىيەنى مۇداپىئە ئەسلىھلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان خىتاي شىركەتلىرىگە قارىتا ئۆز

ئالدىغا تەدبىر قوللىنىشتىن يانمايدۇ. ئامېرىكا مالىيە مىنىستىرلىقى خىتاي شىركەتلىرى ۋە بانكىلىرىنىڭ ئۈسكۈنىلەرنىڭ رۇسىيەگە ئېقىشىنى «ئاسانلاشتۇرۇۋاتقانلىقى»غا دائىر ئىسپاتلارنى بايقىدى. شۇڭا بۇ شىركەت ۋە بانكىلار «ئېغىر ئاقىۋەت»كە دۇچ كېلىدۇ.

بۇ يىغىن بايدىن بىلەن خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭنىڭ ئۇچرىشىشىنىڭ ئالدىدا ئېلىپ بېرىلغان.

ئامېرىكا-خىتاي مۇناسىۋىتى ياخشىلانماقتا

«axios» تورىنىڭ 11-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، AidData نىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان يېڭى دوكلاتىغا قارىغاندا، خىتاي ھازىر «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» دائىرىسىدە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرگە 1 تىرليون 300 مىليارد دوللار مەبلەغ سالغان بولۇپ، بۇ مەبلەغلەرنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئامېرىكا دوللىرى ئىشلىتىلگەن.

شۇنداقلا، مۇشۇ ئاينىڭ 6-كۈنىدىن 8-كۈنىگىچە «خوڭكوڭ پۇل مۇئامىلە باشقۇرۇش ئىدارىسى»نىڭ ساھىبخانلىقىدا خوڭكوڭدا ئۆتكۈزۈلگەن «يەرشارى پۇل مۇئامىلە رەھبەرلىرىنىڭ مەبلەغ سېلىش يىغىنى»غا سىتى، مورگان ستەنلېي، ئاپوللو، گولدمان ساكسى، ستېدال، فىدېلىتى قاتارلىق ئامېرىكادىكى ئەڭ كۈچلۈك بەزى شىركەتلەرنىڭ باش ئىجرائىيە ئەمەلدارلىرى تەكلىپ قىلىنغان.

بۇنىڭدىن سىرت، ئامېرىكا بىلەن خىتاي ئارىسىدىكى ھەربىي ئالاقىمۇ ياخشىلىنىشقا باشلىغان بولۇپ، ھەر ئىككى دۆلەت رەھبەرلىرى بايدىننىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئەڭ تۆۋەن نۇقتىغا چۈشۈپ قالغان بۇ مۇناسىۋەتنى ياخشىلاشنىڭ كويىدا ئىكەن.

بىلۇمبېرگ ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋىرىدە كۆرسىتىلىشىچە، شى جىنپىڭنى سان فرانسىسكودا نۇرغۇنلىغان ئامېرىكالىق شىركەت خوجايىنلىرى بىلەن كۆرۈشۈشنى پىلانلىشىمۇ ئۇنىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلاش ئىستىكىنىڭ ئىپادىسى ئىكەن.

بايدىننىڭ شى جىنپىڭ بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلغانلىقى ئۇيغۇرلارنى ساتقانلىق دەپ قارالدى

«dailymail» تورىنىڭ 15-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، بايدىن سان فرانسىسكو ئۆتكۈزۈلگەن «ئاسىيا-تىنچ ئوكيان ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مۇنبىرى» (APEC) جەريانىدا شى جىنپىڭ بىلەن كۆرۈشكەن بولۇپ، ئۇلار بۇ يەردە خىتايغا قارىتىلغان جازا تەدبىرلىرى ۋە خىتايدا ئىشلەپچىقىرىلىپ، ئامېرىكاغا توشۇلۇۋاتقان فېنتانىل توغرىسىدا سۆھبەتلەشكەن، شۇنداقلا شى جىنپىڭ فېنتانىلنىڭ ئامېرىكاغا ئېقىشىنى تىزگىنلەش جەھەتتە ئامېرىكا بىلەن ھەمكارلىشىشقا قوشۇلۇش بەدىلىگە، جوۋ بايدىن بىر قىسىم خىتاي ئاپپاراتلىرىغا قارىتىلغان جازا تەدبىرلىرىنى بىكار قىلىشقا ۋەدە بەرگەن.

«ئۇيغۇر كىشىلىك ھوقۇق قۇرۇلۇشى» نىڭ تەشۋىقات دىرېكتورى لۇيسا گرىۋ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «بايدىننىڭ خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ بىلەن تۈزگەن كېلىشىمى ئۇيغۇرلارنى تېخىمۇ قاتتىق زەربىگە ئۇچرىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئامېرىكاغا ھېچقانداق نەپ ئەكەلمەيدۇ. ئەگەر ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر قىرغىنچىلىقىغا قارشى كۈرەشتە خىتايغا يول قويۇپ، ئۆز غايىسى ۋە پائالىيەتلىرىنى مەنپەئەت بەدىلىگە ساتسا ۋە بۇنىڭ ئورنىغا ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىسە، بۇ كۆتۈرۈپ قويۇش نومۇستۇر.»

ئىگىلىنىشچە، بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ ئارىسىدا ھاسىل قىلىنغان كېلىشىم ئامېرىكانىڭ خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى قانۇن دوختۇرلۇقى تەتقىقاتخانىسىغا قاراتقان جازاسىنى بىكار قىلىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالدىغان بولۇپ، بۇ ئورگان 2020-يىلىدىن باشلاپ ئۇيغۇرلارنى ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىك باشقا مىللەتلەرنى خورلىغانلىقى ئۈچۈن قارا تىزىملىككە كىرگۈزۈلگەن. بۈگۈن بۇ ئورگاننىڭ جىنايىتى ئۆز پېتى داۋاملىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئاتالمىش مەنپەئەت بەدىلىگە قارا تىزىملىكتىن چىقىرىۋېتىلگەن.

ئۇيغۇر شائىرنىڭ كىتابى ئامېرىكا دا دىققەتكە سازاۋەر بولدى

«ئامېرىكا ئاۋازى» تورىنىڭ 17-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، ئۇيغۇر شائىرى، پائالىيەتچى تاھىر ھامۇت ئىزگىل بۇ يىل 1-ئاۋغۇست ئۆزىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى بىۋاسىتە كەچۈرمىشلىرى ئاساسىدا يازغان «كېچىدە قولغا ئېلىنىشنى كۈتۈش: ئۇيغۇر شائىرنىڭ خىتاينىڭ ئىرقىي قىرغىنچىلىقى توغرىسىدىكى ئەسلىمىسى» دېگەن كىتابىنى نەشر قىلدۇرغانىدى.

بۇ كىتاب يېقىندا ئامېرىكادىكى ئىككى داڭلىق مەتبۇئاتنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشكەن بولۇپ، «ۋاشىنگتون پوچتا گېزىتى» بۇ كىتابنى «دىققەتكە سازاۋەر ئەللىك پارچە رېئالىستىك ئەسەر» نىڭ بىرى دەپ باھالىغان؛ «دەۋر» ژۇرنىلى بولسا، بۇ كىتابنى «2023-يىلىدىكى چوقۇم ئوقۇشقا تېگىشلىك 100 كىتاب» تىزىملىكىگە كىرگۈزگەن.

ئىگىلىنىشچە، تاھىر ھامۇت ئەپەندى ئۆزىنىڭ 1990-يىللاردىكى تۈرمە كەچمىشى ھەققىدە يەنە بىر پارچە كىتاب يېزىشقا تەييارلانماقتا ئىكەن.

بايدىن كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكى سەۋەبلىك قارا تىزىملىككە كىرگۈزۈلگەن خىتاي ئاپپاراتىنى قارا تىزىملىكتىن چىقاردى

«straitstimes» تورىنىڭ 17-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، بايدىن ھۆكۈمىتى 16-نويابىر خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى قانۇن دوختۇرلۇقى تەتقىقاتخانىسىنى سودا جازا تىزىملىكىدىن

چىقىرىۋەتكەن بولۇپ، بايدىن بۇ ئارقىلىق خىتايىنى فېنتانىلنىڭ ئامېرىكاغا ئېقىشىنى توسۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە قايىل قىلىشنى مەقسەت قىلغان.

ئامېرىكا «ئۇيغۇر ۋە يەرلىك باشقا مىللەتلەرنى دەپسەندە قىلغان» دېگەن سەۋەب بىلەن، 2020- يىلى بۇ ئورۇننى قارا تىزىملىككە كىرگۈزگەن.

2022- يىلى، خىتايىنىڭ ئامېرىكا تۇرۇشلۇق سابىق باش ئەلچىسى چىن گاڭ ئامېرىكانىڭ خىتايىنى فېنتانىلنى تىزگىنلەش جەھەتتە ھەمكارلاشمىدى دەپ ئەيىبلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، فېنتانىلنى تىزگىنلەشتە مۇھىم بولغان خىتاي جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى قانۇن دوختۇرلۇقى تەتقىقاتخانىسىغا جازا يۈرگۈزگەنلىكىدىن «قاتتىق ھەيران بولغان» لىقنى بىلدۈرگەندى.

ئۇچرىشىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە، بايدىن بىلەن شى جىنپىڭ فېنتانىلغا قارشى تۇرۇش خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇش جەھەتتە ئورتاق پىكىر ھاسىل قىلغان. ھالبۇكى، ئامېرىكا دۆلەت بىخەتەرلىكى كېڭىشى خىتايىنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇشتىن باشقا، فېنتانىلنىڭ ئامېرىكاغا ئېقىپ كىرىشىنى توختىتىش ئۈچۈن قانداق ھەرىكەت قوللىنىدىغانلىقى توغرىسىدىكى سوئالغا ھېچقانداق جاۋاب بەرمىگەن.

قازاقىستان پىرىزدېنتى شەرقىي تۈركىستاننى زىيارەت قىلدى

«ئاستانە ۋاقىت گېزىتى» تورىنىڭ 19-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، قازاقىستان پىرىزدېنتى توقايېۋ ۋە خىتاي كومپارتىيەسى شەرقىي تۈركىستان شۆبىسىنىڭ باش سېكرېتارى ما شىگرۇي 18-نويابىر ئۈرۈمچىدە كۆرۈشكەن ھەمدە ئۆزئارا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش ۋە چوڭقۇرلاشتۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى تەكىتلەشكەن.

توقايېۋ ئۇچرىشىش جەريانىدا قازاقىستان بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ سودا، سانائەت، قاتناش، ئەشيا ئوبوروتى، دېھقانچىلىق، ساياھەت ۋە باشقا ساھەلەردىكى ھەمكارلىقىدا مول نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكىنى ئېيتقان ۋە: «قازاقىستان (شەرقىي تۈركىستانغا ئېكسپورت قىلىنىدىغان) مېتاللوگىيە، نېفىت خىمىيە سانائىتى، يېمەكلىك ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق ھەر خىل مەھسۇلاتلارنىڭ تەمىناتىنى ئاشۇرۇشقا تەييار. شۇنداقلا، قازاقىستان خىتاي بازىرىنى مۇقىم رەۋىشتە مۇھىتقا زىيانسىز دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان شېرىككە ئايلىنالايدۇ» دېگەن. توقايېۋ قازاقىستان بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۆت چېگرا رايونى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت توغرىسىدا ئالاھىدە توختالغان.

ئىگىلىنىشىچە، قازاقىستان بىلەن خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى ئومۇمىي سودا سوممىسىنىڭ قىرىق پىرسەنتتىن كۆپرەكىنى شەرقىي تۈركىستان ئىگىلەيدىغان بولۇپ، بۇ يىل ئالتە ئاي ئىچىدە، قازاقىستان

بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئوتتۇرىسىدىكى سودا مىقدارى 87 پىرسەنت ئېشىپ، سەككىز مىليارد 500 مىليون دوللارغا يەتكەن.

توقايېنى يەنە قازاقىستان بىلەن خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى ئۈچىنچى تۆمۈر يول چېگرا ئېغىزى قۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەپ، بۇ تۈرنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە يولغا قويۇلۇشىغا بولغان ئۈمىدىنى بىلدۈرگەن.

توقايېنى يەنە قازاقىستان بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئوتتۇرىسىدىكى تارىخىي، كۈلتۈرەل ۋە ئىنسانىي مۇناسىۋەتلەرنى كۈچەيتىش توغرىسىدىمۇ توختالغان.

ما شىگرۋې بولسا توقايېنى بىلەن خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ ئارىسىدىكى سۆھبەتتە ھاسىل قىلىنغان كېلىشىملەرنى ۋە «بىر بەلباغ، بىر يول باشلىقلار مۇنبىرى» دە ئېلان قىلىنغان تەشەببۇسلارنى يولغا قويۇشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىگەن.

غەرب ئەللىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قارىتىلغان تاۋار ئېكسپورتى چەكلىمىلىرى ئاساسەن كارغا كەلمىدى

«NikkeiAsia» تورىنىڭ 20-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، يەرلىك ئەڭ يېڭى سىتاتىستىكىلاردا كۆرسىتىلىشىچە، شەرقىي تۈركىستاندىكى تاشقى سودا مىقدارى 2023-يىلىنىڭ ئالدىنقى ئون ئېيىدا بۇلتۇرنىڭ ئوخشاش مەزگىلىدىكىدىن قىرىق پىرسەنت ئېشىپ، 409 مىليارد 200 مىليون دوللارلىق رېكورت ياراتقان بولۇپ، بۇ ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب ئەللىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا قارىتىلغان تاۋار ئېكسپورتى چەكلىمىسىنىڭ ئۈنۈمى ھەققىدە كۈچلۈك سوئال پەيدا قىلغان.

غەرب ئەللىرى خىتاينىڭ كىشىلىك ھوقۇق دەپسەندىچىلىكلىرىگە قايتۇرۇلغان ئىنكاس سۈپىتىدە شەرقىي تۈركىستانغا قارىتا بىر قاتار جازا تەدبىرلىرىنى يولغا قويغان بولسىمۇ، بۇ يىل 1-ئايدىن 10-ئايغىچە بولغان تاۋار ئېكسپورت مىقدارى 2022-يىلىدىكى ئومۇمىي تاۋار ئېكسپورت مىقدارىدىن ئېشىپ كەتكەن.

ئۈرۈمچى تاموژنىسىنىڭ 20-يانۋار ئېلان قىلىنغان سانلىق مەلۇماتلىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، پەقەت بۇ يىل ئۆكتەبىردىلا چەتئەلدىن شەرقىي تۈركىستانغا كىرگەن ۋە چىققان ئومۇمىي تاۋار قىممىتى 48 مىليارد دوللار بولغان.

ئەرەب ۋە باشقا مۇسۇلمان ئەللەرنىڭ دىپلوماتىلىرى بېيجىڭغا يىغىلدى

«دەۋر» تورىنىڭ 20-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، ئەرەب ۋە باشقا مۇسۇلمان ئەللەرنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى شۇ كۈنى بېيجىڭغا يېتىپ كېلىپ، خىتاينىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى ۋاڭ يى تەرىپىدىن قارشى ئېلىنغان ۋە بۇلار بىرلىكتە غەزەدە ئۇرۇش توختىتىشقا چاقىرىق قىلغان.

سەئۇدى ئەرەبىستان، مىسىر، ئىئوردانىيە، پەلەستىن، ھىندونېزىيەنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى، شۇنداقلا ئىسلام ھەمكارلىق تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىپى ئىسرائىلىيەنىڭ غەزەدەدىكى بومباردىمانىنى ئاخىرلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ھالدا ب د ت خەۋىپسىزلىك كېڭىشىگە ئەزا دۆلەتلەرنىڭ پايتەختىنى زىيارەت قىلىشقا باشلىغان.

ياپونىيە، كورېيە ۋە خىتاي ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ياخشىلاشقا ئۇرۇنماقتا

«رويىتېرس ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 21-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، ئىككى ئۇچۇر مەنبەسىنىڭ شۇ كۈنى رويىتېرس ئاگېنتلىقىغا بىلدۈرۈشىچە، خىتاينىڭ دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى ئاساسلىق بانكىلىرى بۇ ھەپتە پۇل بازىرىدا پائال ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، خىتاي پۇلى سېتىۋالغان.

گاھىدا خىتاينىڭ پۇل باشقۇرۇش ئاپپاراتىغا ۋاكالىتەن ھەرىكەت قىلىدىغان بۇ چوڭ بانكىلار بۇلتۇرمۇ خىتاي پۇلىنىڭ كۇرسىنىڭ چۈشۈشىنى ئاستىلىتىش ئۈچۈن، پات-پات دوللار ساتقاندى.

بۇ ھەقتە تاراتقۇلارغا گەپ قىلىش ھوقۇقى بولمىغانلىقتىن ئىسمىنى ئاشكارىلاشنى خالىمىغان ئۇچۇر مەنبەلىرىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، بۇ ھەپتە خىتاي پۇلىنىڭ كۇرسى ئۆزلىگەن تۇرۇقلۇق، خىتاي بانكىلىرىنىڭ داۋاملىق خىتاي پۇلىنى سېتىۋېلىشى ھەيران قالارلىق ئىش ئىكەن.

خىتاي پۇلىنىڭ كۇرسى ئۆتكەن بىر ھەپتە ئىچىدە دوللارغا قارىتا ئىككى پىرسەنت ئۆسۈپ، 7.13 ئەتراپىغا يەتكەن بولۇپ، بۇ تۆت ئايغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە ئىكەن.

ئامېرىكا بىلەن خىتاي پەلەستىن مەسىلىسىدە ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرماقتا

«ئامېرىكا ئاۋازى» تورىنىڭ 22-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، خىتاي يېقىندىن بۇيان ئىسرائىلىيە-خاماس توقۇنۇشى توغرىسىدا دىپلوماتىك يوللار ئارقىلىق شاپاشلاپ، بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى ئوتتۇرا شەرقىدە ئامېرىكاغا قارىغاندا تېخىمۇ ئىشەنچلىك «تىنچلىق بەرپا قىلغۇچى» ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولغان. ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بولسا خىتاينىڭ بۇ ئۇرۇنۇشلىرىنى چەتكە قېقىپ، ئىككىلەمچىلەشتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلغان.

بۇ ھەقتە، ئامېرىكا دۆلەتلىك بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ باياناتچىسى جون كىرى شۇ كۈنى «ئامېرىكا ئاۋازى» رادىيوسىنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا مۇنداق دېگەن: «بىز (رايوندىكى دۆلەتلەر بىلەن بولغان) مۇناسىۋىتىمىزدىن مەنۇن، بىز ئامېرىكانىڭ رايوندىكى رەھبەرلىك ئورنىدىن مەنۇن، بىز پۈتۈن رايوندىكى شېرىكلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ، ھەممىمىزگە پايدىلىق نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈش ئىقتىدارىمىز بارلىقىدىن مەنۇنمىز.»

خىتاينىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى ۋاڭ يى غەززەدە «تىنچلىقنى ساقلاش» ئۈچۈن شاپاشلاپ، 20-نويابىر ئەرەب ۋە مۇسۇلمان ئەمەلدارلار بىلەن كۆرۈشۈپ، دەرھال ئۇرۇش توختىتىش ۋە غەززەگە تېخىمۇ كۆپ ئىنسانىي ياردىمى بېرىش ھەققىدە چاقىرىق قىلغان.

11-نويابىر سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ رىياد شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئەرەب-ئىسلام بىرلەشمە يىغىنىدا تەسىس قىلىنغان «تىنچلىق كومىتېتى» بېيجىڭ، لوندون ۋە موسكۋادا ئارقا-ئارقىدىن يىغىن ئاچقان بولۇپ، بۇنىڭدىن كېيىن پارىژ بىلەن ۋاشىنگتوندىمۇ يىغىن ئېچىشنى پىلانلىغان.

بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن يىغىن سەئۇدى ئەرەبىستان، ئىئوردانىيە، مىسىر، قاتار، تۈركىيە، ھىندونېزىيە، نىگېرىيە ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ مىنىستىرلىرى ب د ت بىخەتەرلىك كېڭىشىگە دائىمىي ئەزا دۆلەتلەرنىڭ پايتەختلىرىگە قىلغان سەپىرىنىڭ تۇنجى قېتىملىقى بولغان.

ۋاڭ يى چەتئەل ئەمەلدارلىرىغا ئۇلارنىڭ ئۆز زىيارىتىنى بېيجىڭدىن باشلاش قارارىنىڭ خىتايغا بولغان ئىشەنچىنىڭ ئىپادىسى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. ئەرەب ئەمەلدارلىرى يىغىندا ۋاشىنگتوننىڭ تۇتۇمىنى ئەيىبلەپ، خىتاينىڭ مەيدانىنى ماختىغان.

مىسىر دىپلوماتىيە مىنىستىرى سامىخ شۇكرى ئۆزىنىڭ X (ئىلگىرىكى تۈتپىر) يازمىسىدا ۋاڭ يىغا خىتابەن مۇنداق دېگەن: «بىز خىتاي قاتارلىق ئاساسلىق دۆلەتلەرنىڭ غەززە رايونىدا پەلەستىنلىكلەرگە قارىتىلغان ھۇجۇمنى توختىتىشتا تېخىمۇ كۈچلۈك رول ئوينىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. بەختكە قارشى، بەزى چوڭ دۆلەتلەر ئىسرائىلىيەنىڭ نۆۋەتتىكى ھۇجۇملىرىنى قوللىماقتا.»

«پاكىستان تالىبان ھەرىكىتى» خىتاينىڭ پاكىستاندىكى پروجېكتلىرىغا ھۇجۇم قىلىدىغانلىقى ھەققىدە تەھدىت سالدى

«تېلېگراف» تورىنىڭ 25-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، «پاكىستان تالىبان ھەرىكىتى» پاكىستان ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىگە بەش پىرسەنت قۇرۇلۇش بېجى تاپشۇرمىغان تەقدىردە، خىتاينىڭ «بىر بەلباغ، بىر يول تەشەببۇسى» پروجېكتلىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا باشلايدىغانلىقى توغرىسىدا تەھدىت سالغان.

«پاكىستان تالىبان ھەرىكىتى» گەنداپۇر شۆبىسىنىڭ قوماندانى ۋىدىيولۇق ئۇچۇردا خىتايدىن ئەرەب دېڭىزىغىچە سوزۇلغان تاشيول ۋە تۆمۈر يولىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 3600 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى

ئۇل مۇئەسسەسە تۈرى بولغان «ختاي-پاكىستان ئىقتىسادىي كارىدورى» نىڭ (CPEC) ۋەيران قىلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

بۇ قوماندان پاكىستاننىڭ دېرا ئىسمائىل خان شەھىرىدىكى قۇرۇلۇش ئىشچىلىرىغا قىلغان سۆزىدە: «بىز ھەممە يەردە بەش پىرسەنت باج ئالىمىز. ئەگەر باج تاپشۇرۇلمىسا، ئۈسكۈنە ۋە خىزمەتچىلەر تالىبان قوراللىق كۈچلىرىنىڭ نىشانىغا ئايلاندى» دېگەن.

ياپونىيە، كورېيە ۋە خىتاي ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ياخشىلاشقا ئۇرۇنماقتا

«رويتېرس ئاگېنتلىقى» تورىنىڭ 26-نويابىردىكى خەۋىرىگە كۆرە، خىتاي، ياپونىيە ۋە كورېيەنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ 2019-يىلىدىن بۇيانقى تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىشى كورېيەنىڭ پورت شەھىرى بۇساندا ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلار شۇ كۈنى ھەمكارلىقنى قايتىدىن باشلاش توغرىسىدا ئورتاق پىكىر ھاسىل قىلىپ، ئۈچ دۆلەت باشلىقلار يىغىنى ئۆتكۈزۈشكە يول ئاچقان.

ختاي، كورېيە ۋە ياپونىيە ئۆزئارا دىپلوماتىك ۋە ئىقتىسادىي ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن 2008-يىلىدىن باشلاپ ھەر يىلى باشلىقلار يىغىنى ئۆتكۈزۈشكە كېلىشكەنىدى. ئەمما، قوش يۆنىلىشلىك تالاش-تارتىش ۋە تاجىسمان ۋىرۇس ۋاباسىنىڭ يامرىشى بۇ پىلاننى توسقۇنلۇققا ئۇچراتقان ھەمدە ئۈچ دۆلەت رەھبەرلىرى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم 2019-يىلى كۆرۈشكەنىدى.

ئۈچ مىنىستىر دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ قاچان ئۇچرىشىدىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق ۋاقىت بەلگىلىمىگەن. كورېيە دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى چو تايوڭنىڭ ئېيتىشىچە، خىتاي رەئىسى شى جىنپىڭ، ياپونىيە باش مىنىستىرى فۇمىئو كىشىدا ۋە كورېيە پرىزدېنتى يون سۇك يېئول بۇ يىل كۆرۈشەلمەسلىكى مۇمكىن بولسىمۇ، بۇ ئۈچەيلەن ئارىسىدىكى باشلىقلار يىغىنى يېقىن كەلگۈسىدە ئۆتكۈزۈلۈشى مۇمكىن ئىكەن.

ياپونىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ باياناتىدا مۇنداق دېيىلگەن: مىنىستىرلار بىر سائەت قىرىق مىنۇت داۋاملاشقان يىغىن جەريانىدا بىخەتەرلىك، ئىقتىساد ۋە تېخنىكا قاتارلىق ئالتە ساھەدىكى ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە باشلىقلار يىغىنىغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن كۈنكە مۇزاكىرىلەرنى ئېلىپ بېرىش ھەققىدە كېلىشىشتى.

كورېيە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقىنىڭ باياناتىدا بولسا، كورېيە دىپلوماتىيە مىنىستىرى پارك جىن ماقامداشلىرىغا «ئۈچ تەرەپ ھەمكارلىقنى تېخىمۇ تۈزۈملەشتۈرۈش ۋە ئۇنى مۇقىم ۋە ئىمكانىيەتلىك سىجىل سىستېمىغا ئايلاندۇرۇشنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقى» نى تەكىتلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ شىمالىي كورېيە ھەققىدىكى ئەندىشىسىنىمۇ تىلغا ئالغان.

خىتاي دىپلوماتىيە مىنىستىرى ۋاڭ يى كورپىيە بىلەن ياپونىيەنىڭ ئامېرىكا بىلەن بولغان ئىتتىپاقداشلىقىغا قارىتا مۇنۇلارنى بىلدۈرگەن: ئۈچ دۆلەت «ئىدىئولوگىيەگە بىنائەن پاسىل ئايرىشقا ۋە رايون ھەمكارلىقىنى قۇتۇپلاشتۇرۇشقا قارشى تۇرۇشى كېرەك.» ۋاڭ يى يەنە ئۈچ دۆلەتنى ئۈچ تەرەپلىك ئەركىن سودا كېلىشىمى توغرىسىدىكى سۆھبەتنى تېزدىن باشلاشقا ئۈندىگەن.

ياپونىيە دىپلوماتىيە مىنىستىرى يوكو كامىكاۋا خەلقئارا بىخەتەرلىك ۋەزىيىتىنىڭ ئىلگىرىكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ ئېغىر ۋە مۇرەككەپلىشىپ كەتكەن مەۋجۇت ۋەزىيەتتە، ئۈچ تەرەپ ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ رايون تىنچلىقىغا ھەسسە قوشىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

كورپىيە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقىنىڭ باياناتىغا كۆرە، ياپونىيە بىلەن كورپىيەنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى ئىككى تەرەپلىك سۆھبەتتە شىمالىي كورپىيەنىڭ ئالدىنقى ھەپتە تۇنجى جاسۇسلۇق سۈنئىي ھەمراھىنى قويۇپ بەرگەنلىكىنى ئەيىبلەگەن ۋە شىمالىي كورپىيە بىلەن رۇسىيە ئوتتۇرىسىدىكى قورال-ياراغ سودىسىغا تېخىمۇ كۈچلۈك ئىنكاس قايتۇرۇش ھەققىدە ئورتاق پىكىر ھاسىل قىلغان.

ھېكمەت يار ئىبراھىم تەرجىمىسى

دەرىن لاھۇد

ئۇيغۇرلارنىڭ ئامېرىكا قۇرۇلتىيىدىكى ئاۋازى، ئۇيغۇر سىياسىتى قانۇنىنىڭ دەستەكچىسى ، ھۆرمەتلىك دەرىن لاھۇد ئەپەندى

ئۇيغۇرلار

The Uyghurs

ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە مەۋجۇدىيىتىنىڭ ژۇرنىلى

The Magazine of the Uyghur Culture and Survival

ئەگەر ھازىرقى ھالىتىڭىزنىڭ ئۆتمۈشۈڭىزدىن پەرقلىق بولۇشىنى خالىساڭ، ئۆتمۈشۈڭىزنى بىلىشكە كېرەك.